

Demokrati kanon

Udvalget til udarbejdelse af en demokratikanon

Demokratikanon

Demokratikanon

Udvalget til udarbejdelse af en demokratikanon

Forord

I Danmark har vi gennem generationer betragtet friheden som en selvfølge. Folkestyret som noget selvklart. Og respekten for liv, frihed og ejendom som selvindlysende.

Men vi oplever i disse år, at der fra forskellig side bliver sat spørgsmålstegn ved disse værdier, både her i Danmark og i andre lande. Vi må indse, at opslutningen om folkestyret og respekten for de grundlæggende frihedsrettigheder ikke er en selvfølge. Friheden skal vindes, udvikles og forsvares i hver ny generation.

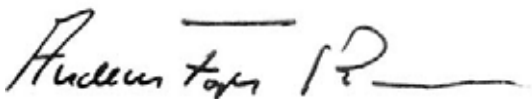
Regeringen ønsker derfor at styrke kendskabet til de principper om frihed og folkestyre, som det danske samfund bygger på.

Det var baggrunden for nedsættelsen af det udvalg, der har udarbejdet denne demokratikanon. Sigtet med en kanon er at pege på danske og internationale historiske begivenheder, filosofiske strømninger og politiske tekster, som særligt har påvirket udviklingen af frihedsrettighederne og folkestyret i Danmark.

Jeg vil gerne takke udvalgets medlemmer for at have givet deres bud på, hvad vi bør have kendskab til af begivenheder, tænkere og tekster, hvis vi vil forstå, hvad der har formet udviklingen af det danske folkestyre.

En kanon er ikke en færdig facitliste. Den er et kvalificeret oplæg til debat. Jeg håber, at demokratikanonen vil blive brugt ivrigt og aktivt i undervisningen, i foreningslivet, i folkeoplysningen og overalt i samfundet til at styrke opmærksomheden, bevidstheden og diskussionen om de grundlæggende principper i folkestyret.

Anders Fogh Rasmussen

Statsminister

Indhold

Forord ved Anders Fogh Rasmussen 5

Demokrati og demokratikanon 8

35 kanonpunkter – fra demokratiets rødder til det globale demokrati

- 1** Demokratiets rødder 14
- 2** Lighedstanken 16
- 3** Magna Carta og Bill of Rights 18
- 4** Jyske Lov og Erik Klippings håndfæstning 20
- 5** Reformationen 22
- 6** Den westfalske fred 24
- 7** Baruch Spinoza 26
- 8** John Locke 28
- 9** Oplysningstiden 30
- 10** Charles de Montesquieu 32
- 11** Jean-Jacques Rousseau 34
- 12** Den amerikanske forfatning 36
- 13** Statsborgerskab og medborgerskab 38
- 14** Trykkefrihed og samfundsdebat 40
- 15** Den franske revolution 42
- 16** N.F.S. Grundtvig 44
- 17** Rådgivende stænderforsamlinger 46
- 18** Alexis de Tocqueville 48
- 19** John Stuart Mill 50

20	Grundloven	52
21	Den nationalliberale bevægelse	54
22	Bonde- og højskolebevægelsen	56
23	Arbejderbevægelsen	58
24	Den kulturradikale bevægelse	60
25	Kvindebevægelsen	62
26	Systemskiftet	64
27	Kanslergadeforliget	66
28	Demokrati mod totalitarisme i mellemkrigstiden	68
29	Demokrati under anden verdenskrig	70
30	Hal Koch og Alf Ross	72
31	Europarådet og Den Europæiske Menneskerettighedskonvention	74
32	Folkeafstemningen om EF	76
33	Salman Rushdie-sagen	78
34	Murens fald	80
35	Europatraktaterne	82
	Præsentation og formidling af kanonen	84
	Demokratiets aktuelle vilkår – fire udfordringer	87
	Kanonoversigt	96
	Kommissorium	97
	Liste over illustrationer	98

Demokrati og demokratikanon

Den 31. maj 2007 nedsatte regeringen et udvalg til udarbejdelse af en demokratikanon med det mål at styrke kendskabet til de principper om frihed og folkestyre, som det danske samfund bygger på. Ved nedsættelsen blev der udpeget en formand og otte udvalgsmedlemmer.

Opgaven

Ifølge kommissoriet skal udvalget “udpege de centrale begivenheder, filosofiske strømninger og politiske tekster, som har bidraget til debatten om og påvirket udviklingen af frihedsrettighederne og folkestyret i Danmark. I denne samling bør inddrages såvel udenlandske som danske og såvel historiske som mere nutidige bidrag”. Det hedder i kommissoriet videre, at kanonen skal bestå “af de begivenheder, tænkere og tekster, som i særlig grad har præget synet på det enkelte menneskes frihedsrettigheder, samfundets sammenhængskraft og udviklingen af det danske demokrati”.

Omdrejningspunktet er altså ifølge kommissoriet det *danske* demokrati, og udvalgets opgave har derfor især bestået i at udvælge og begrunde et passende antal kanonpunkter, der kan danne grundlag for en meningsfuld og velinformeret debat om det nuværende danske demokrati samt dets historiske og filosofiske forudsætninger.

Udvalget fik desuden til opgave at komme med forslag til, hvordan demokratikanonen kan præsenteres og formidles i tekst, film, internet mv., herunder til brug for undervisningen i folkeskolen, ungdomsuddannelserne mv. Kommissoriets fulde tekst er optrykt bagerst i kanon.

Den dobbelte betydning af ordet demokrati

Selve ordet demokrati kommer af det oldgræske *demokratia*. *Demos* betyder “folk”, og *kratos* betyder “styre” eller “magt”. Ordet demokrati betyder altså “folkestyre” eller “folkemagt”. I et demokrati ligger magten med andre ord ideelt set hos folket

som helhed og ikke hos en enkelt person som i et enevældigt *monarki* eller hos en begrænset gruppe som i et *aristokrati* eller *oligarki* (fåmandsvælde).

Det ligger i kommissoriets ordlyd, at ordet demokrati i denne sammenhæng har to hovedbetydninger, nemlig for det første som betegnelse for en politisk *ideologi*, hvor begrebet i nutidig forståelse forbindes med begreber som frihed, lighed og tolerance – tre idealer, der er nærmere udspecificeret i menneskerettighederne – og for det andet som betegnelse for en *styreform*, hvor statsmagten tilkommer *hele* folket baseret på ideen om den suveræne folkevilje og myndige borgeres aktive medvirken i den politiske proces.

Demokratiske idealer og demokratisk styreform hører uløseligt sammen. Dette fastslås i umisforståelige vendinger i præamblen til Den Europæiske Menneskerettighedskonvention 1950, der er tiltrådt af alle Europarådets medlemslande. Det hedder således heri, at medlemmerne “bekræfter deres dybe tro på disse grundlæggende frihedsrettigheder, som er grundlaget for retfærdighed og fred i verden og bedst håndhæves på den ene side af et virkelig demokratisk regerings-system og på den anden side af en fælles forståelse og en fælles respekt for de menneskerettigheder, hvortil de bekender sig”.

Demokrati som ideologi

Demokrati i betydningen ideologi er ikke særskilt dansk, men resultat af den vestlige civilisations langvarige moderniseringsproces. Begrebet kan i princippet spores helt tilbage til det athenske bystatsdemokrati; men først i løbet af den europæiske oplysningstid i 1700-tallet udviklede det sig til en sammenhængende ideologi med realpolitiske følgevirkninger. På begivenhedsniveau er vigtige milepæle i denne proces:

- *The Glorious Revolution* i England (1688-1689)

Demokrati i form af dialog og udveksling af synspunkter i en beslutningsproces.

- Den amerikanske uafhængighedskrig (1776-1783)
- Den franske revolution (1789-1799)
- De europæiske demokratiske revolutioner (1830 og 1848)
- Den franske stænderforsamlings erklæringer om feudalsamfundets afskaffelse og om menneskerettighederne (august 1789)
- Demokratiske grundlove, herunder den danske (1849)

Disse begivenheder affødte hver især program-sættende tekster, der fortsat fremstår som vigtige lygtepæle i den vestlige civilisations politisk-ideologiske historie, nemlig:

- Den engelske *Bill of Rights* (1689)
- Den amerikanske uafhængighedserklæring (1776)

På det overordnede filosofiske plan formuleredes det demokratiske tankegods successivt og med forskellige indfaldsvinkler af politiske tænkere som:

- Baruch Spinoza
- John Locke
- Charles de Montesquieu
- Jean-Jacques Rousseau

- Alexis de Tocqueville
- John Stuart Mill

Det er værd at bemærke, at ordet demokrati helt frem til 1800-tallets begyndelse i almindelighed havde en overvejende negativ klang, nærmest i retning af "pøbelvælde". Den nuværende ubetinget positive betydning som signalord for idealer som frihed, lighed og tolerance fik ordet først for alvor i forbindelse med de store borgerlige revolutioner i 1800-tallets første halvdel.

Demokrati som styreform

Ovenstående markeringer af den vestlige civilisations vej mod demokratiet som bærende ideologi er den brede baggrund for det, som er kommissoriets andet hovedpunkt, nemlig udpegning af nogle vigtige milepæle i den særlige danske udgave af demokrati som politisk system og styre- og samværsform. For at kunne opfylde dette krav er det nødvendigt at forsøge en omtrentlig indkredsning af, hvad der særligt karakteriserer den danske udgave af demokratisk styre i forhold til andre demokratiformer.

I den politiske teori skelnes der mellem tre idealformer for demokratisk styre, nemlig 1) *deltagelsesdemokrati*, hvor alle borgere ideelt set deltager direkte i alle beslutningsprocesser og løbende udøver medbestemmelsesret, 2) *repræsentationsdemokrati*, hvor borgernes medbestemmelse er indirekte og væsentligst udøves gennem valgte repræsentanter, der risikerer ikke at blive genvalgt, hvis de handler i modstrid med vælgergrundlaget og 3) *beskyttelsesdemokrati*, hvor statsmagtens rolle er indskrænket til at virke som overordnet beskytter af borgernes rettigheder i forhold til hinanden og til staten (natvægerstaten).

I lighed med de øvrige vestlige demokratier er det danske folkestyre et repræsentationsdemokrati, hvori fælles beslutninger træffes af de folkevalgte repræsentanter i Folketinget, som i hvert

fald hvert fjerde år skal stå til regnskab for deres handlinger over for vælgerne. I sin grundform adskiller det sig således ikke fra andre vestlige demokratier, selvom der naturligvis kan være betydelige indbyrdes variationer i de konkrete udformninger af landenes demokratiske institutioner. Den historiske udvikling har imidlertid ført til, at det danske folkestyre i tidens løb har udviklet en række særlige kendetegn, som tilsammen tegner omridset af den danske demokratimodel. Blandt disse kendetegn er en *stærk og velfungerende statsmagt*, der i reglen af borgerne opleves som ubestikkelig og borgernes beskytter. Desuden har det danske demokrati udviklet sig til et *konsensusdemokrati* i den forstand, at store politiske beslutninger ofte træffes i bred enighed, og hvor målestokken for godt politisk håndværk er evnen til at samle bred enighed om vigtige afgørelser. Endelig er det moderne danske demokrati tæt sammenknyttet med *den danske velfærdsmodel*, som i sit væsen er inklusiv i den forstand, at der er spændt et omfattende socialt sikkerhedsnet ud under samfundets svageste. Dette finansieres ved hjælp af et af verdens højeste skattetryk, hvilket accepteres, fordi borgerne generelt har tillid til statsmagtens evne og vilje til at sikre social retfærdighed og rimelig fordeling af goderne. Denne overordnede forståelse af det danske demokratis indretning og virkemåde har været vejledende for udvalgets udpegning af de "danske" kanonpunkter.

Kanonarbejdet

I perioden fra den 27. juni 2007 til den 30. januar 2008 har udvalget mødtes 10 gange. Undervejs i processen meddelte udvalgets juridiske medlem, professor Henning Koch, at han ønskede at trække sig fra arbejdet. Udvalget har i stedet sikret sig juridisk bistand fra professor Claus Haagen Jensen, Aalborg Universitet. Claus Haagen Jensen har hverken deltaget i udvalgets møder eller i udvælgelsen af kanonpunkterne, men bistået udvalget

Demokrati i form af stemmeafgivning ved valg af repræsentanter til "folkets styre".

med juridisk gennemgang af relevante afsnit samt suppleret med faktuelle oplysninger de steder, hvor der var anledning til det.

Udvalget besluttede undervejs i arbejdet at anlægge en tidsgrænse for valg af kanonpunkter ved år 2000. Dette skyldes, at det efter udvalgets opfattelse er vanskeligt at vurdere virkningshistorien af begivenheder, tekster mv., der tidsmæssigt ligger tæt på nutiden.

Alle udvalgets medlemmer har bidraget til det endelige produkt. Begrundelser og beskrivelser af kanonpunkterne er indledningsvis forfattet af de enkelte udvalgsmedlemmer og herefter gennemgået i plenum på udvalgsmøderne. Kanon er derfor et fælles projekt. I beskrivelserne af de udpegede kanonpunkter forekommer referencer til de øvrige kanonpunkter. Hvor det er tilfældet, er angivelsen af det kanonpunkt, hvortil der refereres, fremhævet i teksten.

Med afsæt i de valgte kanonpunkter følger et afsnit med udvalgets forslag til præsentation og formidling af kanon.

Til perspektivering af demokratikanon har udvalget besluttet som inspiration at medtage et afsnit, hvor Ole Thyssen i ræsonnerende form drøfter demokratiets aktuelle vilkår set fra fire forskellige vinkler: det multikulturelle samfund, nærdemokratiet, det globale demokrati og massemediernes betydning for demokratiet. Udvalget er Ole Thyssen taknemmelig for at have påtaget sig denne opgave.

Kanon som inspiration

De følgende 35 kanonpunkter er udvalgets bud på nogle vigtige markører i demokratiets lange udviklingshistorie. De angiver tillige, hvad udvalget har fundet det vigtigt at hæfte sig ved, når man vil sætte sig nærmere ind i forudsætningerne for det moderne danske folkestyre. Der har ikke i udvalget været fuld enighed om alle enkeltheder; men den sluttelige liste med tilhørende tekster er

resultat af engagerede og undertiden heftige debatter på udvalgsmøderne. På god demokratisk vis endte udvalgsmedlemmerne hver gang med at bøje sig mod hinanden efter hver især at have vejret de fremførte synspunkter og argumenter. Resultatet af denne ingenlunde smertefrie demokratiske proces er efterfølgende kanon.

Kanonlisten skal hverken opfattes som et pensum eller som anvisning på, hvordan man uddanner sig til en god demokrat. Den er først og fremmest tænkt som inspiration for de forhåbentlig mange, der ønsker at sætte sig ind i forudsætningerne for vort moderne demokrati på et kvalificeret grundlag. Til eftertanke, til debat, til modsigelse – og ikke mindst til berigelse.

KNUD J.V. JESPERSEN

Udvalgets sammensætning

Formand *Knud J. V. Jespersen*, professor, dr.phil., Syddansk Universitet

Esma Birdi, integrationskonsulent, Dansk Kvindesamfund

Lise Egholm, skoleleder, Rådmandsgades Skole

David Gress, ph.d., skribent på Jyllands-Posten

Ove Korsgaard, professor, dr.pæd., Danmarks Pædagogiske Universitetsskole

Peter Kurrild-Klitgaard, professor, ph.d., Københavns Universitet

Kathrine Lilleør, cand.theol., ph.d. og sognepræst

Ole Thyssen, professor, dr.phil., Copenhagen Business School

Identifikation

Demokrati som "folkets magt" opstod første gang i nogle græske bystater i 500-tallet f.Kr. Mest kendt er Athens demokrati. Det grundlæggende princip var, at alle borgere – voksne, frie mænd – havde lige ret og pligt til at styre byen direkte ved at møde personligt frem i Folkeforsamlingen og dér træffe alle beslutninger. Også i Rom havde borgerne under republikken (510-46 f.Kr.) en vis indflydelse på magten, selvom Rom snarere var et oligarki – et fåmandsvælde – hvor velhavende familier eller en junta havde magten.

Indtil 500-tallet f. Kr. blev de fleste græske bystater styret af tyranner. Som reaktion opstod i Athen og andre byer demokratiske bevægelser, der krævede direkte folkestyre. I Athen vandt demokraterne under ledelse af Kleisthenes (ca. 570-507 f.Kr.) efter et blodigt opgør i 507 og indførte et system, som med enestående stabilitet holdt i

Perikles taler til athenerne neden for Akropolis.

næsten 200 år. Som beskyttelse mod tyranner indførtes et princip, som hed *ostrakisme*, og som gik ud på, at en politiker kunne landsforvises i 10 år.

Det antikke demokrati hvilede på tre principper. Det *første* var, at folket styrede sig selv direkte. Afstemninger foregik ved, at man lukkede så mange athenske mænd ind som muligt på foramlingspladsen, og når der ikke kunne være flere, blev portene lukket. Afstemninger foregik ved håndsoprækning, og pladsen blev ikke åbnet igen, før en beslutning var truffet. Folkeforsamlingens beslutninger blev offentliggjort med indskrifter, som begyndte med ordene: "Folket har fundet rigtigt, at ...". Det handlede om krig og fred og økonomi – især eftergivelse af fattiges gæld. Da Athen betalte diæter for fremmøde, så alle havde råd til at deltage, var de fattige flittige til at møde frem.

Ved siden af folkeforsamlingen skulle der også udpeges en regering. Her var det *andet* princip, at personlige egenskaber og rigdom ikke måtte tælle. Alle kunne stille op, og valg af dommere og embedsmænd skete ved lodtrækning. Hver dag blev der valgt en formand, en art statsminister, som dog kun havde posten for én dag. Det sande demokrati handlede ikke om den bedst egnede, men den tilfældigt udtrukne, fordi alle borgere var lige. Lodtrækningen foregik ved, at hver borger satte sit kort i en slags "stemmemaskine". En undtagelse var valget af generaler. Krig krævede professionel ledelse.

Det *tredje* princip var, at demokratisk deltagelse ikke blot er en ret, men en pligt. "Vi fordømmer den mand, der ikke deltager i politik", sagde Perikles (ca. 495-429 f.Kr.), der i mange år var Athens uformelle leder. Han var ikke valgt til noget embede og var aristokrat af fødsel. Hos historikeren Thukydid (ca. 460-400 f.Kr.) hører vi, hvordan han leverer det fornemmeste forsvar for det antikke demokrati.

Demokratiet var ikke uden kritikere. Antikkens store filosoffer, Platon og Aristoteles, mente, at

demokrati ville forfalde til pøbelvælde. De sammenlignede folket med et stort, dorsk uhyre, som kunne blive uventet farligt, fordi det tænker småt og lader sig rive med af følelser. For et moderne blik er en anden mangel, at kun mandlige borgere havde stemmeret, ikke kvinder, slaver og tilflyttere, *metoikere*. Athen dækkede et areal, som svarede til Fyn. Byen havde mellem en kvart og en halv mio. indbyggere, hvoraf en tredjedel var slaver, og 10-15.000 var metoikere, som skulle betale skat og gøre krigstjeneste, men uden at have stemmeret. Antallet af borgere med stemmeret var mellem 30.000 og 40.000.

Kun i Athen og i byer i Athens magtsfære fungerede demokratiet fuldt ud. Andre græske bystater var oligarkier ligesom Rom. Men også i de mindre udviklede demokratier var der stolthed og patriotisme hos demokratiets fortalere. Grækernes sejrige modstand mod Perserriket i krigene 490-449 f.Kr. var utænkelig uden demokratiets fællesskab om politiske værdier, baseret på en frihed, som Thukydid definerede som, at “enhver kan leve, som han vil”.

Romerne udviklede et andet frihedsbegreb, der også har haft betydning for eftertiden. Her bestod frihed i borgernes ret til beskyttelse mod de stærkes overgreb. Bystyret hvilede på lov, og hvis en magthaver eller velhaver krænkede loven,

Begrundelse

Det antikke demokrati er forskelligt fra det moderne. Folkestyret var ikke repræsentativt, men direkte, og man var ikke borger af fødsel, men blev det kun ved at blive valgt af andre borgere. Men det var i Athen, at man første gang gennemførte den idé, at en befolkning styrer sig selv, og at kun politiske flertalsbeslutninger er gyldige. I Athen og Rom møder man også den idé, at medbestemmelse, og hermed politisk og social frihed, er et vigtigt element i et menneskes liv. Det er rødderne til en moderne forståelse af frihed.

havde borgerne krav på hjælp hos et folketribunat, som blev indført 451 f.Kr. Tribunen kunne nedlægge “veto”, som betyder “jeg forbyder”. Denne befaling kunne ikke appelleres, og det var helligbrøde at hindre tribunen i at gøre sin pligt. Princippet førte til store stridigheder i Roms historie og fik senere nyt liv hos fortalere for det liberale demokrati.

“Fordi vor styreform giver de mange og ikke de få magten, kaldes den demokrati. (...) Vi elsker skønhed inden for fornuftens grænser, og vi filosoferer, uden at det gør os dekadente. Jeg mener kort sagt, at som by er vi et forbillede for hele Hellas, og jeg betvivler, at verden kan frembringe noget menneske, som, hvis han er henvist til egne muligheder, er i stand til at mestre så mange udfordringer, eller som er udstyret med en så alsidig begavelse som atheneren”.

FRA PERIKLES' GRAVTALE OVER DE FALDNE I DET FØRSTE ÅR AF DEN PELOPONNESISKE KRIG (431-404 f.Kr.), NEDSKREVET AF THUKYDID.

Identifikation

Med hver deres forskelligheder er alle mennesker lige for Gud og skal stilles lige for loven. Denne lighedstanke findes i Galaterbrevet, der formentlig er forfattet af apostlen Paulus (ca. 10-ca. 67 e.Kr.) i foråret 54 e.Kr. Den stoiske filosof Seneca (4 f.Kr.-65 e.Kr.) pegede omtrent på samme tid på en lignende lighedstanke som en universel orden, hvor alle mennesker er lige.

Galaterbrevet er sandsynligvis skrevet af Paulus i foråret 54 til en kreds af menigheder, som han tidligere havde grundlagt i landskabet Galatien i Lilleasien. Menighederne havde åbenbart ladet sig besnakke af jødekristne forkyndere, der anså kristendom for at være en jødedom for hedninger. Således havde de forsøgt at overtale galaterne til at lade sig omskære og overholde de jødiske spise-regler; det vil sige overtage de jødiske regler fra Moseloven, der normalt satte det synlige skel mellem jøder og ikke-jøder. Den jødekristne tankegang var, at først skulle man være jøde – og så blev man kristen. Paulus tager imidlertid i sit brev skarpt afstand fra, at kristendommen således fik tilføjet lovgerninger, der skulle gøre mennesker fortjente i Guds øjne (at den enkelte kan opnå frelse ved at handle i overensstemmelse med lovene i det Gamle Testamente). Det er ikke lovbestemmelser, der skal regulere forholdet til Gud. Kun kærligheden til medmennesket tæller, og den kan ikke afgrænses af og udtømmes i regler og bud. Som Paulus udtrykker det: "I Kristus gør det hverken fra eller til, om man er omskåret eller ej, men det gør tro, virksom i kærlighed."

I Galaterbrevet forkynder Paulus således en kristendom, der netop ikke har love og regler, men Kristus i centrum, og i den korsfæstede har Gud åbenbaret sig som den i verden magtesløse.

Ifølge Paulus har Gud således omstyrtet magthierarkierne, og de troende er derfor ikke trælle, men frie sønner og døtre. For Paulus er jøder derfor ikke længere nærmere Gud end ikke-jøder. Mænd er ikke mere end kvinder, frie er i forhold til Gud ikke fornemmere end slaver. For i troen på Kristus er alle mennesker lige over for Gud.

Da Jesus skelnede mellem Guds rige og kejserens rige, stod han med en mønt i hånden. Det skyldes ikke blot, at penge klart tilhører den jordiske verden, men også at mønten havde et billede af en jordisk Gud: Den romerske besættelsesmagts kejser.

Et besat land skelner uundgåeligt mellem jordisk ret og universel retfærdighed. Den ret, man påtvinges udefra med magt, får ikke megen sympati, så man kan protestere mod besættelsen ved

Paulus (ca. 10-ca. 67 e.Kr.).

at pege på en universel moralsk orden for alle mennesker. Ejendommeligt nok nåede én af de mest klarhovedede inden for den romerske elite, den stoiske filosof Seneca (4 f.Kr.-65 e.Kr.), på samme tid frem til samme konklusion. Også en besættelsesmagt må overveje forholdet mellem sin egen lov og lovene i de besatte lande. Seneca førte tanken til dens radikale konklusion. Han pegede på en universel orden, hvor alle mennesker er lige, uanset at de lokalt var både forskellige og ulige, for eksempel som slaver og frie. Selvom Seneca ikke bidrog til en teori om demokratiet, er lighed for loven en vigtig byggesten i det demokratiske hus.

Paulus

Paulus var oprindelig jøde og farisæer, selvom han var født og opvokset i Tarsus i det sydøstlige Lilleasien. Han deltog i forfølgelser af de første kristne, men efter oplevelsen af en åbenbaring omkring 40 e.Kr. begyndte han selv at forkynde den nye tro. Han forkyndte også for ikke-jøder, hvilket førte til grundlæggelsen af en række menigheder i Lilleasien og Grækenland. Han så sig selv som apostel; det vil sige *udsendt af Kristus*. I hans breve finder vi den teologiske gennemtænkning af evangeliet og dets konsekvenser, der danner grundlaget for en kristendom uden jødedommens etniske begrænsning. Tretten breve i det Nye Testamente tilskrives Paulus, men nogle af dem stammer fra senere Paulus-disciple. Blandt de breve, der er almindeligt anerkendte som autentiske Paulus-breve ud over Galaterbrevet, finder man Romerbrevet og de to Korintherbreve.

Seneca

Seneca var en romersk jurist, stoisk filosof og godsejer, som levede i det usikre miljø omkring det kejserlige hof. Han blev lærer og senere rådgiver for kejser Nero (37-68), men Seneca havde svært ved at forene filosofi og politik og endte

Begrundelse

Set i en demokratisk kontekst er lighedstanken i blandt andet Paulus' Galaterbrev et afgørende opgør med religiøse love, der kræves synligt manifesteret i den troendes liv og dermed tillægges betydning for den enkeltes plads i samfundet. Paulus understreger, at troen på Kristus er et åndeligt anliggende, der ikke synligt kan aflæses i konkrete handlinger, men alene skal give sig udslag i kærlighedens gerninger. Her lægger han grundstenen til den adskillelse af tro og lov, som er en afgørende forudsætning for adskillelsen af religion og politik. I forlængelse heraf ligger den paulinske understregning af ligheden mellem mennesker. At ethvert menneske er lige for Gud udtrykker den lighedstanke, som giver genlyd i de senere vestlige demokratier. Her bliver det et demokratisk adelsmærke, at alle borgere er lige værdige og derfor skal stilles lige i forhold til loven.

med at trække sig tilbage til privatlivets fred for at undgå det politiske livs ufred. Få år efter blev han anklaget for at deltage i en sammensværgelse mod Nero og blev tvunget til at begå selvmord.

Den filosofiske retning stoicisme betoner, at over for den ydre verdens ustabilitet er det klogt at finde stabilitet i den indre verden – i sig selv og i de nære forhold til familie og venner. Seneca var humanist og betragtede også slaver som medmennesker. Religiøst mente han, at der kun findes én gud.

Identifikation

Op til moderne tid var mange europæiske landes historie præget af konstante kampe først mellem kongemagt og adel, siden med kirken og borgerskabet som magtfulde samfundsgrupper. Når stænderne havde muligheden, pressede de kongerne til skriftligt at anerkende eksisterende rettigheder eller friheder eller at give ny medindflydelse. To af de vigtigste af sådanne dokumenter er de engelske *Magna Carta* (1215) og *Bill of Rights* (1689).

Magna Carta (der er latin for “det store brev”) er en fællesbetegnelse for en række dokumenter, som den engelske kong John uden Land (regerede 1199-1216) enedes med de engelske baroner om, og som siden blev udmøntet i en række håndfæstninger og specifikke regler.

De engelske konger havde siden 1066 været blandt de mest magtfulde i Europa, og kong John ville også bestemme over kirken. Dette og flere tabte krige og konstant stigende og nye skatter førte til en række oprør mod en konge, der blev opfattet som tyrannisk. Stormændene ønskede en konge, der var stærk nok til at sikre fred og besiddelser, men som samtidigt blev holdt i skak: Han skulle være underkastet og bundet af loven. I sommeren 1215 gjorde de oprør, og presset af omstændighederne underskrev kongen den 15. juni *Magna Carta* med vidtrækkende indrømmelser.

I dokumentet lovede kongen blandt andet, at kirken skulle være uafhængig af statsmagten; at borgerne skulle have retssikkerhed i forbindelse med retssager og kun måtte dømmes af deres ligemænd; at kronens tjenestemænd ikke måtte fungere som dommere i retssager; at ejendom ikke uden videre måtte beslaglægges; at kun domstole måtte iværksætte en straf af dømte. Herfra stam-

mer også et af de mest centrale begreber i det moderne liberal-demokratiske retssamfund, nemlig “habeas corpus”, det vil sige, at fængslede borgere har visse retskrav. Det betyder i praksis, at de ikke kan fængsles på ubestemt tid uden dom, men skal stilles for en dommer, og at myndighederne skal begrunde fængslingen med udgangspunkt i loven.

Magna Carta indeholdt intet om demokrati i moderne forstand, men dokumentet var med til at lægge grunden for det engelske parlament, som er en direkte udløber af det såkaldte *store råd*, der blev oprettet. Det bestod af 25 baroner, der skulle rådgive kongen, men som under visse omstændigheder kunne frasige sig deres troskab til kongen.

Kong John underskriver *Magna Carta* i 1215.

Rådet kunne mødes på ethvert tidspunkt og nedlægge veto over for kongens beslutninger blandt andet ved om nødvendigt at beslaglægge hans besiddelser.

I 1689 erklærede det engelske parlament, at kong Jakob II (regerede 1685-1689) havde krænket *Magna Carta*, og at dette annullerede hans ret til kronen. Denne såkaldte *Glorious Revolution* fandt sted, fordi man frygtede, at kongen agtede at indføre et enevældigt styre: Han havde forsøgt at sammensætte parlamentet af sine egne støtter og havde vilkårligt givet undtagelser fra parlamentets lovgivning. Næste skridt – inden man tilbød kronen til anden side – var at opsummere, hvilke krav en fremtidig monark skulle respektere. Resultatet blev den engelske rettighedserklæring, kendt under navnet *Bill of Rights*. Den blev den 13. februar 1689 overbragt ægteparret Vilhelm af Oranien (1650-1702) og Mary Stuart (1662-1694). Ud over at være gift var de henholdsvis nevø og datter af den afsatte konge og havde ledet oprøret mod kongen i 1688. Som tak tilbød parlamentet dem i fællesskab kronen, og erklæringen blev senere omsat i lov.

I *Bill of Rights* opremsede parlamentet en række grundlæggende frihedsrettigheder, som den udøvende magt ikke måtte krænke. For eksempel måtte kongen ikke oprette sine egne domstole eller selv fungere som dommer; han skulle ikke kunne udskrive nye skatter uden parlamentets samtykke; borgerne måtte ikke udsættes for “væmmelige og usædvanlige” straffe, og de kunne ikke fratages deres ejendom eller pålægges bøder uden dom. Fra et demokratisk synspunkt var det vigtigste, at regeringen ikke måtte blande sig i parlamentsvalg, at man ikke kunne suspendere parlamentets love, og at dette skulle indkaldes jævnligt. Dermed standsede man næsten et århundrede konstante brydninger mellem parlament og kongemagt og skabte en relativt stabil magtbalance mellem parterne.

Begrundelse

Magna Carta opfattes generelt som det første vigtige eksempel på, at staten giver borgerne en række rettigheder og politisk medindflydelse. Der havde tidligere været andre håndfæstninger, både i England og andre steder, men *Magna Carta* og *Bill of Rights* har begge haft stor betydning for engelsk historie. De indgår endnu i det, man opfatter som den britiske forfatning – og derigennem i retstraditionen i en række andre lande (blandt andre Irland, New Zealand og USA). De har tillige dannet forbillede for rettighedsgarantier andre steder – i blandt andre Europa, USA og FN.

“Ingen fri mand skal arresteres eller fængsles eller fratages sin ejendom eller friheder eller blive gjort lovløs eller udvist eller på anden vis forulempet, ligesom Vi ikke vil retsforfølge ham eller domme ham, uden at det sker gennem en lovlig afgørelse foretaget af hans ligemænd eller med udgangspunkt i landets lov”.

MAGNA CARTA, § 29.

“[Vi erklærer], at den angivelige magt til med kongelig autoritet at suspendere love eller håndhævelsen af love uden parlamentets samtykke er ulovlig; (...) at indkrævningen af penge til eller til brug for Kronen gennem hævdelse af dennes prærogativ, uden bestemmelse fra parlamentet (...) er ulovlig; at valg af medlemmer af parlamenter bør være frie; at friheden til at ytre sig, debattere og forhandle i parlamentet ikke bør underkendes i nogen domstol eller på noget sted uden for parlamentet”.

BILL OF RIGHTS.

Identifikation

“Med lov skal land bygges”. Således indledes *Jyske Lov*, som er den vigtigste af de danske landskabslove. Den blev officielt givet af kong Valdemar II Sejr (regerede 1202-1241) i 1241 som én af hans sidste handlinger, og den blev vedtaget af hans råd, som bestod af rigets ni biskopper. Blandt dem var den 90-årige Gunnar af Viborg (1152-1251), som mange anser for at være forfatter til lovens berømte fortale. Med loven indtræder forestillingen om retsordenen som en pagt mellem hersker og folk i dansk samfundsudvikling. Denne forestilling blev yderligere styrket af den håndfæstning, som stormændene aftvang kong Erik V. Klipping (regerede 1259-1286) ved danehoffet i Nyborg i 1282. Begge dokumenter er forløbere for senere dansk statsret, herunder **Grundloven**, og er dermed centrale kilder til demokratiets forhistorie her i landet.

Kampene mellem kejser og pave begyndte som tvister om retten til at besætte bispestolene, men endte med at afgøre forholdet mellem verdslig og åndelig magt på den måde, som senere blev udgangspunkt for den moderne demokratiske samfundsorden: Den principielle adskillelse af religion og politik, kirke og stat. *Jyske Lov* bærer desuden stærkt præg af den samtidige katolske kirkerets juridiske bestemmelser om personligt ansvar og frihed.

Ifølge *Jyske Lov* må lovgivning for at være legitim bygge på retfærdighed. Hvad retfærdighed er, bestemmer hverken kongen eller stormændene. Det er et evigt begreb, der hviler på naturens orden og menneskets naturlige rettigheder. Romerne sagde, at retfærdighed er den bestandige vilje til at yde enhver sit – såvel materielt som moralsk. Kristendommen udvidede denne forståelse ved at

forankre retfærdigheden i den af Gud skabte naturlige orden, som det står i den menneskelige fornufts magt at forstå, og som det er menneskenes pligt at virkeliggøre i samfundet.

Håndfæstningen af 1282, vedtaget i Nyborg, udsprang af konkrete magtkampe mellem konge og stormænd og er derfor stærkere forankret i sin egen tid. Den er en udvikling af og et praktisk eksempel på de tanker, som blev fremført i fortalen i *Jyske Lov*. Ved håndfæstningen garanterede kongen en række rettigheder, der – skønt de dengang var forbeholdt formuende folk – skulle vise sig at blive grundlæggende i den senere udvikling mod demokrati. For eksempel lovede kongen – ligesom den engelske konge gjorde det i *Magna Carta* (1215) – ikke at dømme uden grundlag i loven og ikke at styre vilkårligt. Her møder vi igen tanken om samfundspagten, der, selvom den lå i dvale under enevælden, opstod igen i ny dragt i 1800-tallet.

Både *Jyske Lov* og *Håndfæstningen af 1282* rummer forestillingen om en retsorden, der udsprang af en pagt mellem hersker og folk og hviler på en objektiv og suveræn retfærdighed. Pagten var nødvendig for samfundslivet og ubrydelig; den, der brød den, “handler åbenbart mod Gud”, som fortalen siger.

Loven og håndfæstningen blev begge vedtaget af forsamlinger af konge, bisper og stormænd. Derved foregreb de i en vis forstand det repræsentative demokrati. Lovene ville nemlig ikke have gyldighed, hvis ikke de fremmødte mente at have retten til at repræsentere hele folket – forstået som alle frie mænd i kongeriget og deres husstande. Det er i begivenheder som forsamlingen i Vordingborg i 1241 og Danehoffet i Nyborg i 1282, at vi ser, hvordan forestillingen om den repræsentative udøvelse af folkets magt fødes i Danmark, på samme tid som den var ved at blive til i italienske og tyske byer.

“Med lov skal land bygges, men vilde enhver nøjes med sit eget og lade andre nyde samme ret, da behøvede man ikke nogen lov. Men ingen lov er jævngod at følge som sandheden, men hvor man er i tvivl om, hvad der er sandhed, der skal loven vise sandheden. Var der ikke lov i landet, da havde den mest, som kunde tilegne sig mest. Derfor skal loven gøres efter alles tarv, at retsindige og fredssommelige og sagesløse kan nyde deres fred, og uretfærdige og onde kan ræddes for det, der er skrevet i loven, og derfor ikke tør fuldbyrde den ondskab, som de har i sinde. (...) Loven skal være ærlig og retfærdig, tålelig, efter landets sædvane, passende og nyttig og tydelig, så at alle kan vide og forstå, hvad loven siger. Loven må ikke gøres eller skrives til nogen mands særlige fordel, men efter alle deres tarv, som bor i landet. (...) Den lov, som kongen giver og landet vedtager, den kan han heller ikke ændre eller ophæve uden landets vilje, medmindre han åbenbart handler mod Gud”.

AF FORTALEN TIL JYSKE LOV, 1241.

Begrundelse

Jyske Lov inddrog, især i fortalen, de centrale forestillinger om retfærdighed og om herskerens ansvar over for folket. Det var opfat- telser, som havde udviklet sig i Europa i forbindelse med stridighederne mellem de tyske kejsere og paverne. *Håndfæstningen af 1282* afspejler disse tanker og er det første rettig- heds katalog i dansk historie.

Tingforsamling – fra Olaus Magnus' bog om de nordiske folks historie, 1555.

Identifikation

De kirkelige reformationer, der er samlebetegnelse for det forløb i 1400-1500-tallene, der brød den katolske kirkes meningsmonopol, førte til splittelse af den vestlige kristenhed og dannelse af protestantiske kirkesamfund som det danske. Reformationerne var ikke blot et opgør med den alt-dominerende katolske kirke, men også et socialt og kulturelt oprør mod enhedskirkens dominans og åndelige monopol. I forening med humanismens grundtanke om mennesket i centrum fik de kirkelige reformationer afgørende indflydelse på den lange moderniseringsproces, der formede den moderne europæiske kultur.

Da den tyske munk Martin Luther (1483-1546) den 31. oktober 1517 opslog sine 95 teser mod den katolske kirkes afladspraksis på kirkedøren i Wittenberg, indledte han – måske uforvarende – en kulturrevolution, der for altid brød den katolske kirkes religiøse monopol i Europa og satte sig dybe spor i den vestlige civilisation. Luther hævdede, at ingen menneskelig instans står mellem Gud og den enkelte, hvorfor alle har lige adgang til at fortolke *Bibelen*. Dermed anfægtede han afgørende pavekirkes menings- og trosmonopol og åbnede for individuelle kirkelige holdninger og bibelfortolkninger. Luther var på ingen måde liberalist eller demokrat i moderne forstand, og den protestantiske reformation ledte ikke på kort sigt til religionsfrihed. Alligevel banede han med sit skridt vejen for det humanistiske grundsyn om respekt for det enkelte menneskes ret til en udvikling i frihed og ansvarlighed, som siden blev kendetegnende for det vestlige demokrati.

Danmark tilsluttede sig officielt den evangelisk-lutherske kirkeretning med Christian III's

Martin Luther (1483-1546).

statskup i 1536, der gjorde en brat ende på den katolske kirkes indflydelse. Ansvar for kirkens anliggender blev i stedet overtaget af den verdslige øvrighed med kongen i spidsen, ligesom kirkens store godsbesiddelser blev inddraget under kronen. Den tidligere så magtfulde gejstlighed blev forvandlet til en stand af statstjenere. Det havde to langtrækkende konsekvenser. For det første at statsmagten fik tilført hele kirkens administrative kapacitet og dermed et magtpotentiale, der lagde grunden til vore dages offentlige sektor. For det andet at staten overtog ansvaret for de opgaver, der

hidtil havde påhvilet kirken, nemlig uddannelse af ungdommen og fattigforsorg. Begge dele blev i yderste led administreret af præsterne. Dermed er vi måske nede ved nogle væsentlige historiske betingelser for vores moderne velfærdssystem, hvis egentlige forudsætning er en stærk og stabil statsmagt med kapacitet til at sikre en retfærdig fordeling af goderne og til at sikre, at hjælp til trængende sker så tæt på borgeren som muligt.

Reformator Hans Tausen (1494-1561) beskytter biskop Rønnow mod opbragte københavnske borgere.

Begrundelse

De kirkelige reformationer med deres baggrund i humanismens bibelkritik repræsenterer et af de store brud i nyere europæisk historie, nemlig den begyndende overgang fra en tilstand præget af kulturel og religiøs autoritet til en tilstand, hvor ideer om kulturel og kirkelig mangfoldighed og individets mulighed for at ændre sin egen situation blev dominerende. Sådanne værdier er den dag i dag bærende i vestlig og dansk demokratisk tankegang. Reformationsrøret med dets frigørende og undertiden revolutionerende tankegods er et nærliggende udgangspunkt for at overveje og drøfte de historiske forudsætninger for moderne demokratiske værdier som for eksempel individets frihed, retten til individuelle valg under ansvar over for fællesskabet og friheden til at vælge gudstro eller helt fravælge den.

“Jeg råder dig, vil du stifte noget, bede og faste, så gør det ikke i den mening, at du vil gøre noget dig selv til bedste, men giv det frit fra dig, at andre folk kan nyde det, og gør dem til gode, så er du en ret kristen”.

MARTIN LUTHER I SKRIFTET VON DER FREIHEIT, 1520.

Identifikation

Trediveårskrigen (1618-1648) havde involveret næsten alle europæiske lande, kostet utallige menneskeliv og lagt byer og store landområder øde. Krigen afsluttedes formelt med den westfalske fredstraktat, der under udfoldelse af stort ceremoniel blev underskrevet den 24. oktober 1648 i de to westfalske byer Münster og Osnabrück. Fredsaftalen var resultat af en flerårig international fredskonference mellem repræsentanter for alle de krigsførende magter, og den kom til at danne grundlag for en helt ny europæisk verdensorden.

Den westfalske fred satte formelt punktum for en af de mest ødelæggende og langvarige krige i Europas historie. Trediveårskrigen var nok på overfladen et uforsonligt opgør mellem katolikker og protestanter, men i realiteten var den domineret af anarkistiske krigsherrer, der betragtede krig som en kilde til personlig berigelse og et mål i sig selv. Krigens langvarighed og grusomhed var et skræmmende udtryk for, at monopolet på brugen af væbnet magt var gledet statslederne af hænde. Fredstraktaten understregede stærkt det statslige suverænitetsprincip og statsledernes forpligtelse til at stræbe efter fredelige konfliktløsninger i stedet for krigsmæssige afgørelser. Det var et markant udtryk for, at de verdslige magthavere omsider havde held til at sætte statsræson og verdslig lov og orden over anarkistisk voldsanvendelse og religiøs fanatisme. Derefter blev krig i langt højere grad end tidligere et instrument i statspolitikens tjeneste og et redskab, som kontrolleredes af ansvarlige politiske beslutningstagere.

Fredskonferencen var i sig selv et sigende udtryk for en ny tid. Hidtil havde det været almindeligt, at pave og kejser som de ypperste jordiske repræsentanter for guddommelig retfærdighed

fungerede som opmænd i internationale konflikter. Fredstraktaten i Westfalen var derimod et produkt af ligeværdige forhandlinger mellem diplomatiske repræsentanter for samtlige stridende parter. Metoden fra Westfalen kom til at danne mønster for alle senere store fredskonferencer i Europas historie.

Med fredstraktaten i 1648 introduceredes et vigtigt nyt princip i den europæiske politiske virkelighed, nemlig princippet om tolerance både på det religiøse område og med hensyn til styreformer. Traktaten fastslog, at stater, der bekendte sig til forskellige trosretninger, skulle kunne leve fredeligt side om side, ligesom forskellige statsformer (monarkier, republikker eller blandingsformer) ikke skulle være nogen hindring for fremtidigt fredeligt samkvem. Traktatens stærke understregning af respekt for mangfoldighed og forskellighed på det praktiske plan blev siden sat på filosofisk formel af **Baruch Spinoza** og **John Locke**. Især Lockes krav om tolerance blev en vigtig del af det tankegods, der siden formede de demokratiske ideer.

“Det westfalske koncept, der skabte lovmæssigt grundlag for voksende autoritetsudøvelse på statsligt plan, har også leveret grundtrækkene til strukturer og processer i det internationale samfund helt frem til nutiden. Suveræne stater er fortsat de dominerende aktører i det internationale samfund, og indholdet af international lov i formel forstand er resultat af staters frivillige handlinger”.

DEN AMERIKANSKE STATSRETSEKSPERT PROFESSOR RICHARD A. FALK I ARTIKLEN THE INTERPLAY OF WESTPHALIA AND CHARTER CONCEPTIONS OF INTERNATIONAL LEGAL ORDER (PRINCETON 1969), S. 43.

Begrundelse

Uanset at den westfalske fredskonference fandt sted i en tid, hvor demokrati endnu var et fremmedord i europæisk sammenhæng, er den alligevel en vigtig trædesten på Europas vej mod demokrati – af tre grunde: For det første brød fredsftalen afgørende med det ældre ideal om kirke- og trosenhed i den kristne verden. I stedet satte den et fællesskab af suveræne territorialstater, hvis indbyrdes forhold reguleredes af verdslig folkeret. For det andet fastslog traktaten med stor klarhed den verdslige politiks forrang i forhold til det religiøse. For det tredje gjorde den klart, at fredelig sameksistens og problemløsning uden krig var et politisk mål i sig selv. Disse bestemmelser var alle vigtige forudsætninger for senere tiders udvikling i retning af demokrati.

Ratifikationen af fredstraktaten på rådhuset i Münster den 24. oktober 1648.

Identifikation

Den første ansats til en moderne teori om demokratiet findes hos den hollandske filosof Baruch Spinoza (1632-1677). Hans forældre var jøder, som var flygtet fra den spanske inkvisition, og han levede i Amsterdam, dengang den mest liberale by i Europa. Foruden sit store værk *Etikken* skrev Spinoza flere bøger om politiske emner, hvor han argumenterede for, at frihedsrettigheder til det oplyste borgerskab ikke vil svække, men tværtimod styrke staten.

Baruch Spinoza (1632-1677).

Spinozas vej til demokratiet gik gennem den mekaniske fysik, som på hans tid blev udviklet af Galilei (1564-1642) og senere af Newton (1642-1727). De beskrev solsystemet som et fysisk system af kræfter i ligevægt, og den model ville Spinoza afprøve på det sociale område. Han ville beskrive samfundet nøgternt: Ikke som det burde være, men som det var. Han hævdede, at “magt er ret” – en tilsyneladende brutal tese, som dog kun sagde, at det afgørende i et samfund ikke er, hvad mennesker holder for sandt, men hvad der har social kraft til at virke. Den vigtigste opgave for en politisk ledelse er at sikre, at samfundets forskellige kræfter ikke modarbejder og udslætter hinanden, men at alle kræfter arbejder harmonisk sammen. Selvom Spinoza accepterer, at alle parter har irrationelle lidenskaber, søger han at finde et ligevægtsprincip, der kan sætte lidenskaberne i et rationelt og fredeligt forhold til hinanden.

Da ingen kraft er mere sand end andre kræfter, fik Spinoza gennem fysikken et godt argument for tolerance. Der er brug for alle kræfter, og mindretal er ofte særlig kraftfulde, fordi de slås for at vinde anerkendelse. At bekæmpe dem er et tredobbelt spild: Spild af kræfter på at bekæmpe dem, spild af deres kræfter og endelig skabelse af martyrer, altså negative kræfter. Derfor er det ødelæggende at knæsatte én Sandhed og stemple alle andre sandheder som kætteri. Ikke Sandheden, men flertallet må afgøre ret og uret. Flertallet er den største kraft i samfundet, men gør klogt i ikke at spille kræfter på at bekæmpe mindretal. Så længe de bidrager til samfundets rigdom og overholder loven, er mindretal positive kræfter. En retsorden skal ikke blande politik og religion.

Via en kuldslået analyse af samfundet som et system af kræfter nåede Spinoza frem til to vigtige grundsætninger for det moderne demokrati: Tolerance og ytringsfrihed. Der er ikke én, men mange sandheder, og alle skal have ret til at udtrykke sig inden for lovens rammer. Hvad der er

lov og ret, må løbende omfortolkes, i takt med at kraftbalancen i samfundet – forholdet mellem flertal og mindretal – ændrer sig. At afklare, om der er sket ændringer, kræver frie valg. Love er ikke Guds evige diktat, men menneskeskabte regler til udvikling af et samfund, hvor kræfterne ikke ødelægger hinanden.

Spinoza nåede også frem til en anden konklusion. Uanset om et samfund er et monarki eller et demokrati, er det altid et aristokrati – et elite-styre. For en konge kan ikke styre alene, og et folk kan ikke styre som en masse. Der må en statsmagt til for at gøre folket til en enhed, og en statsmagt vil uundgåeligt kræve en politisk elite, altså et aristokrati.

“Menneskesindet er for trægt til at kunne gennemskue alle ting på én gang; men det skærpes ved at give og lytte til råd under den fælles udveksling af synspunkter, og ved at prøve alle udveje finder man til sidst dem, man ønsker, og som alle godkender, men som ingen havde tænkt på tidligere”.

“I en fri stat må enhver tænke, som han vil, og ytre, hvad han tænker. (...) Eftersom menneskers frie dømmekraft ytrer sig så forskelligt, og alle og enhver tror, at han alene forstår alting, og eftersom det er umuligt, at alle tænker og taler ens om de samme ting, så kan de ikke leve sammen i fred, hvis ikke enhver giver afkald på sin ret til at handle ud fra sit eget sind alene. Således har enhver blot givet afkald på sin ret til at handle efter forgodtbefindende, men ikke til at tænke og fælde domme om tingene”.

BARUCH SPINOZA: EN AFHANDLING OM STATEN, 1677.

Begrundelse

Demokratiet blev skabt i det antikke Grækenland som en styreform, der blev sat op mod to andre styreformer, monarki og aristokrati. Ideen blev ikke gennemført fuldt ud, fordi friheden hos mandlige borgere spejlede sig i ufriheden hos kvinder og slaver. Ikke desto mindre var det en idé for fremtiden, om end en fjern fremtid. Under Romerrigets kejsere blev demokratiet glemt igen. Først i 1600-tallet, mere end 2000 år efter sin fødsel, dukkede ideen om demokrati igen op – nu som et politisk krav, der langsomt tog form og voksede sig stærkt. Selvom Spinoza ikke er demokrat i ordets moderne betydning, og selvom hans tanker ikke havde øjeblikkelig politisk gennemslagskraft, er Spinozas tanker vigtige som starten på den demokratiske proces, der i de følgende århundreder skulle gennemryste Europa og hele verden.

Identifikation

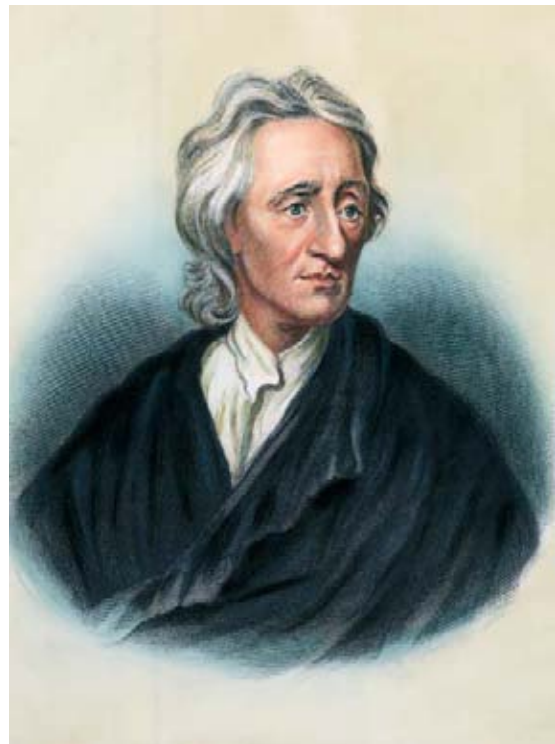
John Locke (1632-1704) var en af den engelske oplysningstids første filosoffer og politiske tænkere. Hans betydning som politisk tænker opstod igennem en tilknytning til ledende kredse i det gryende liberale Whig-parti, og hans væsentligste bidrag var bogen *To Afhandlinger om Styreformen*, som han skrev cirka 1679-1683, men som først blev udgivet efter "The Glorious Revolution" (1688-1689). Revolutionen var på overfladen blot et statskup, men resultatet blev en ny forfatningsform og en borgerrettighedserklæring, *Bill of Rights*, som fik stor betydning for britisk historie og demokratiets udvikling, og Lockes bog leverede det ideologiske forsvar.

Lockes *To Afhandlinger om Styreformen* havde to formål: At argumentere imod enevældige konger og at formulere et forsvar for, at mennesker har visse rettigheder uafhængigt af den specifikke historiske kontekst. Disse rettigheder medfører kraftige begrænsninger af, hvad statsmagten må gøre, og nødvendiggør en magtdeling mellem statsmagtens forskellige dele.

Lockes grundsynspunkt var, at alle mennesker som udgangspunkt er født med en umistelig ret til "liv, frihed og ejendom" – altså til ikke at blive slået ihjel, til ikke at blive udsat for vilkårlig tvang fra andre og til ikke at blive frataget retmæssige besiddelser. Det er statens opgave at beskytte disse rettigheder, og mennesker kan kun tænkes at ville give deres samtykke til en stat, der gør netop det. En stat, der omvendt krænker disse rettigheder – selv når det er for et godt formål – bliver illegitim, og når det sker, har borgerne ret til at gøre oprør. Derfor kombinerede Lockes foretrukne politiske system individuelle friheder med, at den politiske magt er delt mellem en udøvende

magt (for eksempel en monark og en regering, som han eller hun har udpeget), et parlament (gerne bestående af flere kamre) og domstole. Særligt ønskede Locke, at det britiske underhus skulle være folkevalgt og være uafhængigt af regeringens kontrol, alt imens lovgiverne selv skulle være underlagt deres egne regler – og i øvrigt ikke mødes hele året, idet det var farligt med fuldtidspolitikere.

Locke har også påvirket demokratisk tænkning gennem *Et brev om Tolerance (A Letter Concerning Toleration)*, 1689, 1690 og 1692). Før Locke havde man set religiøs pluralisme som et problem, der bedst kunne løses ved, at den ene religiøse retning undertrykker de andre. Locke så i stedet selve undertrykkelsen som konfliktskabende. Argumentet ligger i naturlig forlængelse af Lockes syn på menneskers grundlæggende frihedsrettigheder og

John Locke (1632-1704).

idealet om politisk magtdeling. Her sigtes specifikt til, at stat og kirke skal være adskilt, og at der skal være tolerance over for forskellige religioner. Grunden er for det første, at det alene er statens opgave at sikre menneskers liv, frihed og ejendom, og at det derfor er forkert med magt at tvinge borgerne til at tilslutte sig den ene eller den anden overbevisning. For det andet kan en religion kun hverve nye sjæle gennem fredelig overbevisning; frelsen skal være selvvalgt af den enkelte og kan ikke være påtvunget. Locke selv var ikke helt konsistent: Han ville for eksempel kun udstrække tolerance til dem, der selv er tolerante, og var ikke klar til at give fuld frihed til ateister og katolikker. Men hans argument var originalt og er siden blevet udstrakt til mange andre dele af samfundslivet og har dermed fået stor betydning for moderne demokratiopfattelse.

“Menneskets naturlige frihed er at være fri for enhver højerestående magt på jorden og ikke at være under et menneskes vilje og lovgivende myndighed, men kun at have naturens lov som sin rettesnor. Menneskets frihed i samfundet er ikke at være underkastet nogen anden lovgivende magt end den, der ved samtykke er stiftet i staten, eller nogen anden viljes herredømme eller loves begrænsning ud over, hvad den lovgivende myndighed vil vedtage. (...) [Menneskenes] frihed under et styre er at have en fast rettesnor at leve efter, der er fælles for alle i det samfund; en frihed til at følge min egen vilje i alt, hvor rettesnoren ikke foreskriver noget, og ikke at være underkastet et andet menneskes ustadige, usikre, ukendte, vilkårlige vilje (...).”

JOHN LOCKE: ANDEN AFHANDLING OM STYREFORMEN, § 22, 1690.

Begrundelse

Locke anses ofte og med god ret som en af den moderne politiske tænkningens første demokrater og forkæmpere for menneskers frihed: Han var således den første, der kombinerede et fokus på individuelle frihedsrettigheder med politisk magtdeling. Efter “The Glorious Revolution” og *Bill of Rights* blev Storbritannien forbillede som noget af det nærmeste, man kom på et liberalt demokrati. Dermed fik Locke en meget stor indflydelse på senere politisk tænkning, blandt andre de franske filosoffer Montesquieu (1689-1755) og Voltaire (1694-1778) og amerikanske “founding fathers” som Thomas Jefferson (1743-1826), James Madison (1751-1836) og Thomas Paine (1737-1809).

Identifikation

Med oplysningstiden i 1700-tallet indledtes en ny åndshistorisk epoke i Europa, hvor videnskab og fornuft kombineret med iagttagelser og eksperimenter blev fremført som grundlag for den verdslige erkendelse af verden. Det blev en alvorlig udfordring for det gamle kulturgrundlag, nemlig kristendommen. I oplysningstiden gjorde man op med den religiøse tænkings dominans inden for erkendelsen eller rettere: Man søgte Gud i de empirisk konstaterbare lovmæssigheder.

Idéhistorisk udgør **John Locke** (1632-1704), François de Voltaire (1694-1778) og Ludvig Holberg (1684-1754) indgangsportaler til oplysningstiden i henholdsvis England, Frankrig og

François de Voltaire (1694-1778).

Danmark. Som oplysningsforfattere så de det som et hovedformål at få udbredt ideen om fornuft, frihed og tolerance. Holbergs *Niels Klim* fra 1741 er således et filosofisk indlæg for tolerance. Bogen indeholder en række beskrivelser af forskellige statsformer, som Klim møder på sin rejse. Hvert samfund har sine egne absurde regler, der tilskrives guddommelig gyldighed og opretholdes med barbarisk nidkærhed. Ved at opleve lovenes groteske vilkårlighed og ikke mindst den skånselsløse forfølgelse, som afvigerne udsættes for, får Klim øjnene op for sine egne fordomme og reviderer sit livssyn. Dog findes der ét ideal i dette univers, nemlig fyrstedømmet Potu, hvor lovgivningen er en virkeliggørelse af naturretten, der bygger på den idé, at mennesket ifølge sin natur må eje visse medfødte rettigheder.

Det samlende midtpunkt i den franske oplysning blev et stort altomfattende leksikon, der udkom i 17 bind 1751-1772. Målet var i letfattelig form at fremlægge tidens viden og meninger samlet og bruge leksikonet som våbenarsenal i kampen mod især kirken. Oplysningsfilosofferne vendte sig ikke mod kristendommen som sådan, men mod den kristne åbenbaringsstro. De nærrede en varm tro på, at oplysning ville virke forædlende på mennesket og frigøre menneskeheden fra gamle fordomme og overtro. Kampen for samvittighedsfrihed, religionsfrihed og tolerance rejste i oplysningstiden de centrale spørgsmål: Kunne der etableres et politisk og pædagogisk system, som ikke var religiøst forankret? Og hvorfra skulle politik og pædagogik hente legitimitet, hvis ikke i kristendommen?

Som svar henviste oplysningstidens tænkere til naturen, naturretten og til etablering af en samfundskontrakt. Dog var der ikke enighed om, mellem hvem kontrakten skulle indgås. Thomas Hobbes (1588-1679) argumenterede i sin bog *Leviathan* fra 1651 for en samfundskontrakt, hvor folket giver al magt til én institution, for eksem-

pel en enevældig fyrste, mens **John Locke** i sin bog *To Afhandlinger om Styreformen* fra 1689 argumenterede for en samfundskontrakt, hvor suveræniteten forbliver hos folket. **Jean-Jacques Rousseau** (1712-1778), der var en særdeles indflydelsesrig politisk og pædagogisk tænkere i 1700-tallet, byggede i sine bøger *Den sociale kontrakt* og *Émile* fra 1762 videre på **Lockes** forståelse af naturretten. De to bøger er i dag klassikere inden for samfundsfilosofi og pædagogikkens historie og handler henholdsvis om dannelse af en demokratisk samfundskontrakt og dannelse af et frit individ.

Begrundelse

Oplysningstiden var ikke kun fornuftens erobring af den åndelige magt, det var også borgerskabets kamp for et nyt politisk system. Stændersamfundet skulle erstattes af et samfund, hvor alle – mænd – skulle have lige ret. Universelle menneskerettigheder blev ud tænkt, samtidig med at grundstrukturen i et moderne demokrati blev formuleret. Samfundet var ikke givet af Gud, men var et resultat af fornuftige menneskers – borgeres – indgåelse af en kontrakt.

“Oplysning er menneskets udgang af dets selvforskyldte umyndighed. Umyndighed er mangelen på evne til at betjene sig af sin forstand uden en andens ledelse. Selvforskyldt er denne umyndighed, når årsagen til den ikke ligger i forstandens mangler, men i manglende beslutsomhed og mod til at betjene sig af den uden en andens ledelse. Sapere aude! Hav mod til at betjene dig af din egen forstand! er altså oplysningens valgsprog”.

IMMANUEL KANT (1724-1804), BESVARELSE AF SPØRGSMÅLET: HVAD ER OPLYSNING?, 1784.

I oplysningstiden mødtes man gerne på cafeer for at diskutere tidens emner. Her ses Voltaire (med oprakt hånd) i selskab med nogle af tidens forfattere og filosoffer.

Identifikation

Charles de Montesquieu (1689-1755) stammede fra Bordeaux, hvor han levede det meste af sit liv, afbrudt af langvarige ophold i udlandet. Han var sin tids skarpsindigste samfundsforsker og betragtes som ophavsmand til den moderne statskundskab. Ligesom den senere Tocqueville (1805-1859) skriver han med en raffineret blanding af kølig distance og stor forståelse for de livsformer og styreformer, han mødte i historien og samtiden.

Montesquieu er realist og pragmatiker. Han fremlægger ikke en teori om det ideelle samfund. Forskellige styreformer har hver deres berettigelse og forklaring, og han ønsker at forstå deres for-

Charles de Montesquieu (1689-1755).

skelle og udvikling. Derfor betragter han demokratiet som en styreform på linje med andre. Han "moraliserer" ikke demokratiet som Den Rigtige Styreform, mens alle andre er forkerte. Han vil ikke gennemtvunge en utopi med bål og brand, men ønsker, at "mådeholdets ånd bør være lovgiverens".

Grundlæggende er der tre styreformer, som har hver sit princip: Republikken lever af dyd, monarkiet af ære og despotismen af frygt. En særlig variant af den republikanske styreform er demokratiet, hvor folket som helhed styrer. Her opstår det klassiske problem, at "folket" ikke kan styre selv, men må bruge repræsentanter. Montesquieu har tillid til, at selv om folket ikke har samme viden som de valgte, kan det udøve et fornuftigt skøn. Det behøver "blot at beslutte sig ud fra ting, som det ikke kan være uvidende om, og kendsgerninger, som er indlysende for sanserne". Men hvis dyden forsvinder, trænger grådigheden frem, og befolkningen vil ikke længere være fri under lovene, men vil være fri imod dem.

Målet for en stat er at sikre borgernes frihed, som hos Montesquieu er det samme som borgernes retssikkerhed. Alle skal kunne beregne deres muligheder. Det kræver, at man adskiller statens tre funktioner – at lovgive, at administrere og at dømme – og henlægger dem til tre forskellige statsorganer. Den lovgivende magt skal varetages af et parlament, den udøvende magt placeres hos kongen og den dømmende magt hos uafhængige domstole, som Montesquieu vil gøre folkevalgte.

Ingen af de tre magtfaktorer skal bestemme over den lovgivende eller den udøvende magt. Parlamentet skal have to kamre, hvor det ene repræsenterer aristokratiet og det andet "folket" (som i praksis er den øverste del af borgerskabet). De to kamre skal være enige, for at en lov kan vedtages, og bagefter skal loven stadfæstes af kongen for at få gyldighed. Den udøvende magt kan ikke udskrive skatter, før parlamentet har bevilliget dem. Samtidig må både domstole og konge acceptere, at

Begrundelse

I sit hovedværk, *Om lovenes Ånd*, som Montesquieu arbejdede på i tyve år, sammenligner han styreformers i nutid og fortid. Han undersøger, hvordan de virker sammen med moral, opdragelse og økonomi, og hvordan de påvirkes af klimaet. Montesquieus vigtigste bidrag til demokratiets udvikling er hans idé om magtens tredeling, som blev en hjørnesteen i 1700- og 1800-tallets demokratiske gennembrud i USA og Europa.

alt, hvad de gør, skal have støtte i loven, og at intet, af hvad de gør, må stride mod loven. Magt skal sætte grænser for magt, og de tre magtorganer skal tvinges til at arbejde sammen, fordi ingen af dem kan sætte sin vilje igennem alene.

Montesquieu går ud fra tingene, som de er, og vil finde en fornuftig balance mellem de eksisterende befolkningsgrupper. Han er ingen hensynsløs ligemager, men konstaterer, at der findes en adel, som vil protestere mod at blive behandlet på lige fod med andre. En sådan protest kan man afvise. Det gør Montesquieu ikke. Han accepterer, at sådan er adelen skabt, og det må samfundet tage hensyn til ved at have to kamre i parlamentet, som har vetoret over hinanden.

Montesquieu er ikke en moderne demokrat. Når han mener, at magtens tredeling vil gavne freden og sikkerheden, antager han, at den lovgivende magt er i hænderne på et lille mindretal. Alligevel tror han, at befolkningen vil nyde godt af en sådan deling, hvorimod dens frihed var truet af den daværende franske styreform, hvor en enevældig konge havde kontrol med lovgivning og domstole, så retssikkerheden aftog, og usikkerheden tiltog. "Folkets velfærd", siger Montesquieu, endda med store bogstaver, "er loven over alle love". Han vil sikre den personlige frihed og undgå en koncentration af magt, som fører til undertrykkelse.

Kærlighed til demokratiet er kærlighed til ligheden. Kærlighed til demokratiet er også kærlighed til nøjsomhed. Da enhver dér bør have den samme lykke og de samme fordele, bør enhver nyde de samme glæder og nære de samme håb, noget man kun kan forvente ved fælles nøjsomhed. (...)

Demokratiets grundlag fordæres ikke blot når man mister lighedstanken, men også når man fører den ud i sin yderste konsekvens, og enhver vil være ligemand med dem, som han valgte til at herske over sig. Så vil folket, der ikke kan tåle selv den magt, det har betroet andre, gøre alt selv, forhandle i senatets sted, udøve magt i embedsmændenes sted og tage magten fra alle dommerne (...)

En borgers politiske frihed er den sindsro, der stammer fra den overbevisning, enhver har om sin sikkerhed; og for at man kan have denne frihed, må regeringsformen være af en sådan art, at en borger ikke behøver at frygte en anden borger. (...)

Alt ville være tabt, hvis den samme mand eller den samme forsamling af fremstående mænd, enten fra adelen eller fra folket, beherskede de tre myndighedsområder: At give love, at udføre de offentlige beslutninger, og at pådomme angående forbrydelser og private stridigheder.

CHARLES DE MONTESQUIEU: *OM LOVENES ÅND*, 1748.

Identifikation

Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) hører til blandt oplysningstidens filosoffer, hvor han med sin betoning af natur og følelser stod i modsætning til rationalisten Voltaire (1694-1778). Han skrev om opdragelse i *Émile* (1762) og om politik i *Samfundskontrakten* (1762), hvor han med sin betoning af folket og den almene vilje var med til at skabe det ideologiske grundlag for den franske revolution.

1600-tallet var de enevældige kongers tid. For at svække den gamle adel allierede kongen sig med det lokale erhvervsliv. Denne alliance blev kaldt for *merkantilisme* og betød aktiv støtte til handel og industri. Staten oprettede handelselskaber og fabrikker, i Danmark for eksempel i Raadvad, så landet kunne eksportere og hobe guld op – datidens tegn på rigdom.

Selvom de udvalgte dele af erhvervslivet trivedes i statens varmestue, var der ulemper, især statens kontrol. Mens Frankrig var foregangsland, når det gjaldt alliancen mellem kongemagt og pengemagt, var England foregangsland for udviklingen af et selvstændigt erhvervsliv. Siden *Magna Carta* (1215) havde den engelske kongemagt været underlagt stærke begrænsninger og kunne ikke udøve samme kontrol over økonomien som den franske.

I 1700-tallet begyndte man at skelne mellem stat og samfund. Det skabte nogle sproglige problemer. Selvom staten er en del af samfundet, talte man om "samfundet" som de "private områder", som var i færd med at gøre sig fri af statens fører-greb, både det private erhvervsliv og privatlivet. Den politiske idé om, at samfundet er statens værk, blev udfordret af den liberale idé om, at statens opgave er at beskytte menneskers liv og ejen-

dom, som de har skabt på eget initiativ. Det private "samfund" fik ambitioner om at stå på egne ben. Fra at være almægtig blev staten reduceret til et serviceorgan. Men for hvem?

Under enevælden blev statens enhed udtrykt symbolsk i kongens krop. Nu manglede der et nyt symbol på samfundets enhed. Rousseau fangede problemet og gav det en prægnant formulering: *Folket* er samfundets kerne.

Selvom Rousseau er kendt for at forherlige naturen, siger han også, at det er en utvetydig fordel at opgive sin naturlige frihed, indgå en social kontrakt og blive medlem af et samfund. Man dør som naturlig person, men genopstår som social person, friere end før. Når alle styrer på lige fod,

Jean-Jacques Rousseau (1712-1778).

er alle lige frie, og ingen har mistet sin frihed til andre. Hinsides hver enkelt person skabes en "offentlig person", et folk som udtryk for alles vilje.

Som medlem af et folk får hvert menneske sin frihed på lige fod med de øvrige statsborgere. Her opstår det problem, at mennesker også er privatborgere og kan have private interesser, som strider mod de fælles interesser. Hvis de ikke selv kan indse, at deres individuelle vilje strider mod den almene vilje, må de "tvinges til at være frie". Det er et udtryk, som kan misbruges – og som er blevet det, hver gang en gruppe hævder at være den sande repræsentant for folkets enhed og føler sig berettiget til at lukke munden på afvigere.

Rousseau har problemer med at forklare, hvordan den almene vilje omsættes til praktisk politik. Han fortæller ikke, hvordan man finder frem til den almene vilje, og peger ikke på demokratiske spilleregler. Politiske partier ser han som udtryk for splittelse, ikke enhed. Da den almene vilje er ufejlbarlig, er den ikke til diskussion. Det forbliver derfor en gåde, hvordan statens politik kan fastlægges af alle borgere i et direkte demokrati, hvor politiske meninger brydes, og de private viljer støder mod den almene vilje. Rousseau ender med at indrømme, at demokratiet mere er for guder end for mennesker.

"Fjerner man alt uvæsentligt fra den sociale kontrakt, vil man se den reduceret til følgende ordlyd: Enhver af os lægger i fællesskab sin person og hele sin magt ind under den fælles viljes øverste ledelse; og vi optager ethvert medlem i fællesskabet som en uadskillelig del af helheden". (...)

Begrundelse

Rousseau er radikal demokrat. En stat skal ikke være større, end at alle kan forsamles og give deres synspunkter til kende – ikke som private borgere, men som almene statsborgere. Staten skal være ramme om et levende kulturelt fællesskab, hvor en *almen vilje* er udtryk for folkets enhed. Med sin idé om folket bidrager Rousseau til en ny måde at forklare, hvad der gør et samfund legitimt. Den almene vilje viser sig i de love, som folket pålægger sig selv, så hver borger både er lovens skaber og dens modtager. Folket styrer sig selv. Det kan ikke deles, og det kan ikke tage fejl, for hvis det tager fejl, er det kun folket, som kan gøre skaden god igen. Der er ingen over og ingen ved siden af den almene vilje. Den er altid, som den skal være, men må ikke forveksles med den regering, som skal føre den almene vilje ud i livet.

"Lad os reducere hele denne afvejning til nogle udtryk, der er lette at sammenligne. Det, som mennesket taber med den sociale kontrakt, er sin naturlige frihed og en ubegrænset ret til alt, hvad der frister det, og som det kan opnå; hvad det vinder, er civil frihed og ejendomsret til alt, hvad det besidder".

JEAN-JACQUES ROUSSEAU: SAMFUNDSKONTRAKTEN, 1762.

Identifikation

USA's forfatning var et nybrud og en afgørende inspiration for 1700- og 1800-tallets europæiske forfatninger. Den blev til, da de 13 britiske kolonier i Nordamerika løsrev sig gennem den amerikanske revolution og uafhængighedskrig (1775-1783). Herefter blev Amerikas Forenede Stater skabt med en fælles grundlov (1787) og en rettighedserklæring (*Bill of Rights* fra 1789).

Benjamin Franklin (tv.), John Adams (i midten) og Thomas Jefferson diskuterer udformningen af Uafhængighedserklæringen.

Op igennem 1700-tallet blev de nordamerikanske kolonister stadig mere utilfredse med at blive regeret fra Storbritannien. De mente, at Storbritanniens kong Georg III (regerede 1760-1820) opførte sig som en tyrant, der vilkårligt indførte nye og højere skatter, og som på flere punkter forgreb sig på de rettigheder, som englænderne var garanteret gennem *Magna Carta* (1215) og *Bill of Rights* (1689).

I 1775 begyndte en løsrivelsesproces, og man indkaldte til en "Kontinental Kongres" i Philadelphia, som den 4. juli 1776 erklærede de nordamerikanske kolonier for selvstændige og uafhængige. Erklæringen, som kongressen vedtog, blev skrevet af et lille udvalg, hvis sekretær var den unge politiske tænker Thomas Jefferson (1743-1826). Dens erklæring om, at det er selvindlysende sandheder, at alle mennesker er født med "visse umistelige rettigheder", og at disse først og fremmest er "liv, frihed og stræben efter lykke", blev et næsten poetisk symbol, som store dele af verden tog til sig.

Erklæringen var begyndelsen på en længere uafhængighedskrig. Men ét var at blive uafhængige – noget andet var, hvordan det politiske system skulle indrettes. I 1787 vedtog en grundlovgivende forsamling et forfatningsudkast, som derefter blev sendt til ratifikation blandt delstaterne. I den forbindelse udspandt der sig en omfattende politisk debat i USA, og blandt hovedkræfterne, der argumenterede for forfatningsudkastets kvalitet, var John Jay, Alexander Hamilton (ca. 1755-1804) og den senere præsident James Madison (1751-1836) – tilsammen forfattere bag den serie pamfletter, der kendes som *The Federalist Papers*.

Madison så forfatningen som et praktisk forsøg på at løse et grundlæggende problem: På den ene side skulle forbundsstaten være stærk nok til at kunne sikre fred imellem delstaterne og i forhold til ydre fjender; på den anden side måtte den

Begrundelse

Den amerikanske revolution og forfatning var banebrydende, fordi det var første gang i den vestlige verdens historie, at mennesker ud fra et klart, fælles menneske- og samfundssyn satte sig som mål at designe en statsforfatning fra bunden; en forfatning, der tog udgangspunkt i den liberaldemokratiske opfattelse, at mennesker har grundlæggende, ukrænkelige rettigheder, at magten skal være delt, og at magthaverne skal være underlagt demokratiske valg. På den måde var USA konstitutionelt et unikt eksperiment, som gennem påvirkning af Frankrig og Storbritannien fik en naturlig status som det demokrati, andre lod sig inspirere af.

ikke på tyrannisk vis kunne misbruges til at krænke borgernes frihed: Et demokratisk flertal, der kunne gøre, hvad det ville (flertalstyranni), ville ikke være mindre slemt end en konges tyranni.

Derfor ønskede Madison at sprede den politiske magt mest muligt: Mellem en lovgivende magt (en kongres med to kamre, som er valgt på forskellig vis, men skal være enige for at kunne vedtage lovgivning), en udøvende magt (en præsident med vide beføjelser og med muligheden for at nedlægge veto) og en dømmende magt (med muligheden for at underkende lovgivning). Samtidig skulle den føderale magt kun have de beføjelser, der udtrykkeligt var tillagt den. Madison skrev i 1789 udkastet til et forfatningstillæg (den *Bill of Rights*, der trådte i kraft 1791), der opremsede alle de ting, som statsmagten må gøre i forhold

Fra fortalen til USA's forfatning (1787).

til borgerne. Tillægget skulle blandt andet sikre religionsfrihed, ytringsfrihed, forsamlingsfrihed (nr. 1), retten til at bære våben (nr. 2), diverse retssikkerhedsgarantier og beskyttelse af privat ejendomsret (nr. 4, 5, 6 og 7), beskyttelse mod "onde og usædvanlige straffe" (nr. 8) osv.

"Den største sikkerhed imod en gradvis koncentration af de forskellige dele af magten på et sted består i at give dem, der forvalter den enkelte del, de nødvendige forfatningsmæssige midler og personlige motiver til at modstå andres overtagelse af magten (...) Det kan være en afspejling af menneskets natur, at sådanne midler skal være nødvendige for at kontrollere misbruget af statsmagten. Men hvad er staten selv andet end den største afspejling af menneskets natur? Hvis mennesker var engle, vil ingen stat være nødvendig. Hvis det var engle, der regerede mennesker, ville hverken eksterne eller interne begrænsninger være nødvendige. Ved skabelsen af en statsmagt, hvor mennesker skal regere mennesker, er den store udfordring denne: Du må først gøre staten i stand til at kontrollere de regerede og dernæst forpligte den til at kontrollere sig selv. At basere den i folket er uden tvivl den største begrænsning på statsmagten, men erfaringen har lært menneskeheden nødvendigheden af yderligere foranstaltninger".

JAMES MADISON I *THE FEDERALIST PAPERS*, NR. 51.

Identifikation

I 1776 skete der i Danmark en sproglig og statsretlig revolution, idet der med *Forordningen om Indføds-Retten af 15. januar 1776* for første gang tales om statens borgere – dog uden at betegnelsen “undersåt” forsvandt. Ved indfødsret forstås det samme som statsborgerret.

Forud for forordningen om indfødsret blev det diskuteret, om fædrelandet er det sted, hvor man virker, eller det sted, hvor man er født. Med forordningen blev det bestemt, at personer født inden for monarkiet, med få undtagelser, havde eneret til embeder i statsadministrationen. Loven havde dog ikke kun et eksklusivt, men også et inklusivt formål. Den skulle styrke sammen-

Den 20. juni 1788 ophævedes stavnsbåndet, og til minde om dette opførtes Frihedsstøtten, der stod færdig i september 1797. Flere kunstnere samarbejdede om det endelige resultat.

hængskraften i den såkaldte *helstat*, der også omfattede Norge og Holsten og de nordatlantiske øer. Tyge Rothe (1731-1795), en af **den danske oplysningstids** centrale skikkelser, betegnede indfødsretten som en kostelig gave, men advarede samtidig mod, at overdreven nationalfølelse skulle slå splid mellem de tre store sproggrupper i staten. Frem for at splitte skulle statsborgerskab bidrage til at forene holstenere, nordmænd og danskere i et borgerfællesskab.

Den nye status som statsborger hænger tydeligvis sammen med fremvæksten af en ny identitet som medborger. Selvom forordningen ikke brugte dette begreb, blev ordet medborger flittigt benyttet i festtaler og hyldestigte, som fulgte i kølvandet på indførelsen af statsborgerskab; for eksempel tiltalte Tyge Rothe sit publikum med ordet “medborger” i en tale til Selskab for Borgerdyd i 1785. En af tidens førende statsretsekspert, professor Andreas Schytte (1726-1777), fremhævede i sit store politisk-teoretiske hovedværk, *Staternes indvortes Regjering* fra 1770’erne, at en medborger ikke kunne være bundet af stændersamfundets afhængighedsbånd. Derfor krævede medborgerskab, at disse bånd blev afløst af medborgerlige relationer, det vil sige frie relationer. Rothes og Schyttes brug af begrebet medborgerskab peger frem mod så centrale begreber i demokratiet som offentlighed og civilsamfund.

At frigøre bønderne fra godsejernes magt indgik også som et vigtigt led i enevældens langsigtede strategi. Målet var ifølge en forordning af 8. juni 1787 “at ophæve enhver suverænitet for godsejerne i forhold til hans fæstebønder og at føre hele dette forhold ind under almindelige love og retsregler”. I 1788 fulgte en forordning om ophævelsen af stavnsbåndet. Med den blev indført et nyt udskrivningssystem, der gjorde militærtjeneste til en personlig pligt for unge mænd af bondestanden. Nøglebegrebet i forordningen var personlig frihed, da kongen lovede at “håndhæve

vore kære og tro undersætter af bondestanden i deres rettigheder, især den personlige frihed”. Med grundlovs-lignende sprogbrug erklærede enevælden ligefrem den personlige frihed for “uigenkaldelig”.

“Det folk blandt hvilket mennesket lever som borgere, det er hans fædreland. Jeg haster for at bestemme ordets betydning: Fædrelandet betyder menneskene, og ikke jorden, der bærer dem. Fædrelandet betyder menneskene, med hvilke vi som borgere er forenede, og ikke dem, blandt hvilke vi først så dagens lys”.

TYGE ROTHE: TANKER OM KIERLIGHED TIL FÆDERNELANDET, 1757).

Begrundelse

Der blev ikke indført demokrati i Danmark i slutningen af 1700-tallet, men der blev gennemført politiske, uddannelsesmæssige og landøkonomiske reformer inspireret af de samme ideer, som lå til grund for *Den amerikanske Uafhængighedserklæring* fra 1776 og *Den franske Menneskerettighedserklæring* fra 1789. Det gælder ideer om statsborgerskab, medborgerskab, trykkefrihed, offentlighed, civilsamfund og personlig frihed – alt sammen centrale ideer i det moderne demokrati.

Ideologien i indfødsretten er symboliseret i figurgruppen med den siddende moderskikkelse, Fædrelandet, der modtager sine tre ligeberettigede helstatsbyrøn: Danmark, Norge og Holsten. Motivet hentede kunstneren fra en medalje, der blev slået ved lovens offentliggørelse i 1776.

Identifikation

Siden enevældens indførelse (1660) havde censuren hersket i Danmark-Norge, men **oplysnings-tidens** strømninger førte lempelser med sig. Resultatet blev en periode (1770-1799), hvor der herskede friere forhold for samfundsdebatten end nogensinde før. Og friere forhold, end man ville få i de næste årtier, indtil 1849-grundloven sikrede både ytringsfrihed og politisk frihed.

Bag Danmarkshistoriens første flirt med ytringsfrihed stod kong Christian VII's livlæge, Johan Friedrich Struensee (1737-1772), som under kongens sindssyge var landets reelle hersker. Som et barn af **oplysningstiden** iværksatte han en række frihedsvenlige reformer: I 1770 afskaffedes censur og indførtes reelt fuldstændig trykkefrihed; året efter fulgte mindre statslig hjælp til industrien, liberalisering af handlen, en mere human retspleje og forbud mod at anvende tortur, ligesom der åbnedes op for besættelse af stillinger efter evner og visse forbedringer for fæstebønderne. Struensee – der nu var blevet dronningens elsker – fik dog hurtigt selv skribenternes brug af trykkefriheden

at mærke, og både i 1771 og 1773 skete der atter visse stramminger i trykkefriheden.

Restriktionerne blev dog i praksis brugt usystematisk, og op gennem 1780'erne blomstrede udgivelsen af pamfletter og tidsskrifter, der diskuterede offentlige forhold. Under indtryk af blandt andet **den franske revolution** og dens borger- og menneskerettighedserklæring blev 1773-bestemmelserne ophævet igen i 1790. Derved fik man en udstrakt trykkefrihed, hvor borgerne alene stod til ansvar over for domstolene. Trykkefriheden skabte ikke en egentlig, organiseret opposition, men grupper af intellektuelle fritänkere fandt dog sammen i "klubber" og omkring tidsskrifter, for eksempel Knud Lyhne Rahbeks (1760-1830) *Minerva* og *Tilskueren*. Bidragyderne til disse talte blandt andre sognepræsten Michael Gottlieb Birckner (1756-1798), der skrev de første filosofiske forsvar for ytringsfrihed, juristen Peter Collett (1767-1823), og mere radikale, næsten revolutionære skribenter som forfatterne og digterne Conrad Malthe Bruun (1775-1826) og Peter Andreas Heiberg (1758-1841). Sidstnævnte var påvirkede af blandt andre **Rousseau** (1712-1778) og Kant (1724-1804), og udtrykte sympati med **den franske revolution** og med de mere radikale aspekter af den.

Trykkeri fra sidst i 1700-tallet.

Begrundelse

Den spirende ytringsfrihed i den sidste tredjedel af 1700-tallet var med til at skabe de første debatter i Danmark-Norge om samfundets indretning – blandt andet om frihedsrettigheder, om statens magt, og om hvornår borgerne må gøre oprør. På den måde gav perioden en første opblomstring af den frie samfundsdebat, som er uundværlig i et demokrati, og som – selvom perioden var kort og uden demokrati – kom til at skabe en borgerlig selvfølelse og politisk interesse, der lagde grunden til senere reformer, ikke mindst i Norge.

Den franske revolutions totalitære drejning fra 1793 fik landets regent, kronprins Frederik (senere Frederik VI (regerede 1808-1839)), til at frygte for de mulige følger af en udstrakt trykkefrihed – som også i Danmark havde ført til hårde angreb på enevælde, adel, gejstlighed og religion. Som en konsekvens nedsatte regeringen i 1797 en kommission til at overveje pressefrihedens udstrækning, da “en vis klasse af forfattere stedse stræber at tilvejebringe mistillid til regeringen, håner de offentlige foranstaltninger i stedet for med beskedenhed at tilkendegive, hvorledes et og andet måtte kunne forbedres”.

Birckner forsvarede trykkefrihedens princip, men understregede samtidig, at den ikke måtte misbruges til “angreb på suveræniteten” eller “åben opfordring til oprør og ulydighed”. Videre gik Collett, som i et langt skrift anmeldte Birckners bog *Om trykkefriheden og dens love* og argumenterede for, at embedsmænd har ret og pligt til at kritisere regeringen, og at man under visse omstændigheder godt må opfordre til oprør, nemlig når dette kommer fra et flertal eller hele folket. Det medførte en kraftig reaktion fra regeringens side: I september 1797 blev Collett uden dom afskediget fra sit embede som hof- og stadsretsassessor (dommer). Heiberg og Bruun ilede ham til forsvar, tog et skridt videre og forfægtede, at en stat, der indskrænker ytringsfriheden, retfærdiggør, at borgerne gør oprør.

“§ 2: Dersom nogen, i et trykt Skrift, laster, forhaaner eller søger at udbrede Had og Misnøie imod disse Rigers Constitution, eller imod Kongens Regiering, enten i Almindelighed, eller i enkelte Handlinger, da straffes han med Landsforvisning; og dersom han, efter at være ført udenfor Grændserne, igien indfinder sig i Kongens Riger og Lande, uden dertil at have erholdt Tilladelse, bør han arbeide i Jern sin Livs Tid”.

FORORDNING OM TRYKKEFRIHEDEN AF 27. SEPTEMBER 1799.

I august 1799 syntes kronprins Frederik, at brugen af pressefriheden var gået for langt. “Jeg bifalder ganske, at kancelliet tager fat på disse herrer”, skrev han om de skribenter, der kritiserede regeringen. Den 27. september samme år kom *Trykkefrihedsforordningen*, som effektivt stillede uret tilbage og lukkede munden på samfunds- og regeringskritikere. Nu var det slut med at skrive anonymt, stort set alle skrifter skulle forbi politimesteren før udgivelse, og overtrædelser blev med tilbagevirkende kraft straffet med livsvarig censur.

Konsekvensen kom hurtigt. I 1799 blev både Heiberg og Bruun med tilbagevirkende kraft idømt landsforvisning på livstid, og de endte begge i Paris i 1800. Collett måtte opgive sin skribentvirksomhed og tog samme år imod et embede som prokurator på De Dansk Vestindiske Øer.

Identifikation

Den franske revolution sammenfatter en række yderst dramatiske og særdeles symbol-ladete begivenheder i perioden 1789-1799. Revolutionen indledtes den 17. juni 1789, da borgerskabets repræsentanter ("tredjestand") erklærede sig for Nationalforsamling. Den fortsatte den 14. juli 1789 med stormen på og erobringen af Bastillen, den resulterede i *Den franske Menneskerettigheds-erklæring af 26. august 1789*, den førte til en ny forfatning i 1791, den kulminerede med dødsdommen over og halshugningen af den franske konge i januar 1793, den udviklede sig til et decideret rædselsregime i 1793-1794, den mundede ud i en ny republikansk forfatning i 1795, og den afsluttedes med Napoleons (1769-1821) magt-overtagelse i 1799.

Stormen på Bastillen den 14. juli 1789 tvinger kongen til at opgive at opløse nationalforsamlingen med magt.

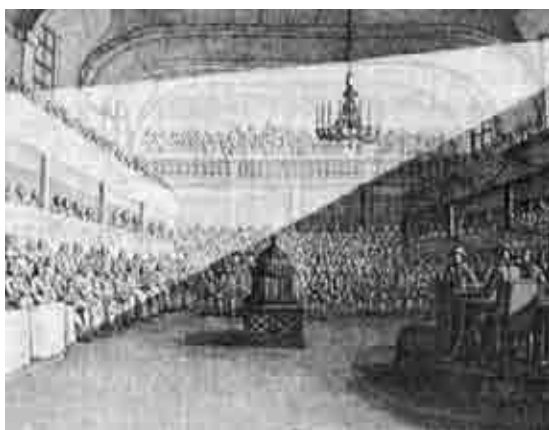

Kong Ludvig XVI mødes med generalstænderforsamlingen den 5. maj 1789. Kongen sidder som midtpunkt omgivet af de tre stænder.

Det revolutionære ved den franske menneskerettigheds-erklæring i 1789 er to postulater: For det første at individet har rettigheder, som fællesskabet ikke kan fratage det, hvad enten det er af familiemæssig, religiøs eller politisk art. For det andet at suveræniteten, der i klassisk teori er betegnelsen for magtens højeste princip, udspringer af folket og nationen. Denne tanke får sin mest markante formulering i menneskerettigheds-erklæringens artikel 3: "Kilden til al suverænitet hviler grundlæggende i nationen. Ingen sammenslutning, intet individ, kan udøve autoritet, der ikke udtrykkeligt udspringer af denne". Den enevældige konges suverænitet hvilede på, at han personificerede Guds orden på jorden: Nationens suverænitet udspringer derimod af det menneskelige samfund. For nationen viser tilbage til menneskene og deres historie: Magten kan ikke gives, men skabes.

Overgangen fra enevælde til demokrati medførte en dybtgående omformning af samfundets symbolske orden. Med demokratiets etablering i Frankrig skete et skift fra kongen til folket som magtens legitime grundlag, og parallelt hermed et skift fra tronstolen til talerstolen som centrum i samfundets symbolske system. Mens kongens tronstol repræsenterede en guddommelig magt,

blev folkets talerstol symbol på demokratiets orden: Folket er ikke synligt på samme måde som kongen, hvis magt iscenesættes ved hjælp af tronestolen; det betyder, at demokratiet er afhængigt af en talerstol, hvorfra folket og nationen kan italesættes som suverænitets kilde. Hvis en taler nægter at forlade talerstolen med henvisning til, at han er folkets inkarnation, bryder demokratiet sammen.

Nationalforsamlingen i Paris, november 1789. Taleren og talerstolen er i centrum, ikke længere kongen.

Begrundelse

Skønt den franske revolution umiddelbart endte i fiasko, er den én af de mest skelsættende begivenheder i verdenshistorien. Den udgør i lighed med den amerikanske revolution en milepæl i udviklingen af det moderne demokrati, der bygger på to forskellige grundprincipper, nemlig menneskerettigheder og folkesuveræniteten, hvorved man kombinerer et individuelt rettighedsperspektiv med et demokratisk fællesskabsperspektiv.

Artikel 1: Mennesker fødes og forbliver frie og lige i deres rettigheder; sociale forskelle må kun begrundes i almennyttens.

Artikel 2: Målet for enhver politisk sammenslutning er bevarelsen af de naturlige og umistelige menneskerettigheder; disse rettigheder er frihed, ejendom, sikkerhed og modstand mod undertrykkelse.

Artikel 3: Kilden til al suveræniteten hviler grundlæggende i nationen. Ingen sammenslutning, intet individ, kan udøve autoritet, der ikke udtrykkeligt udspringer af denne.

ERKLÆRING AF MENNESKETS OG BORGERNES RETTIGHEDER, 26. AUGUST 1789.

Identifikation

Den danske digter, præst og politiker Nikolai Frederik Severin Grundtvig (1783-1872) har haft afgørende betydning i udviklingen af dansk ånds- og samfundsliv, især inden for skolen, kirken og foreningslivet. Grundtvig var også politisk aktiv og blandt andet medlem af den rigsforsamling, som i 1849 gav Danmark **Grundloven**.

Det er en almindelig opfattelse, at Grundtvig har haft umådelig indflydelse på udviklingen af det danske demokrati gennem de seneste 150 år. Men samtidig er det en kendt sag, at han først sent i sit liv blev ivrig forkæmper for den frie forfatning, der blev indført i 1849. Grundtvig tog længe forbehold for indførelse af demokrati, hvilket hang sammen med erfaringerne fra **den franske revolution**. Den havde vist, hvilke fatale følger det kan få, hvis forholdet mellem den enkeltes frihedstrang

Nikolai Frederik Severin Grundtvig (1783-1872).

og staten, som varetager af det fælles bedste, ødelægges. På trods af erfaringerne med **den franske revolution** og faren for, at friheden undergraver den nødvendige sans for det fælles bedste, argumenterede Grundtvig ikke for mindre frihed, men for mere! At være medlem af et samfund betyder at påtage sig et ansvar for det fælles liv. Og det sikres bedst, hvis der i samfundet er frihed for individet til selv at påtage sig et ansvar.

Grundtvigs krav om frihed gik langt videre end både **Grundloven** i 1849 og nutidens forestillinger om sammenhæng mellem demokrati og velfærdsstat. Han var således modstander af tvang i kirken, skolen og hæren: Religion, skolegang og værnepligt skulle være en fri sag, omsorg for de fattige et lokalt og personligt anliggende, næringslivet skulle have økonomisk frihed, nationale mindretal skulle have kulturel frihed, og slaveriet på De Dansk Vestindiske Øer skulle afskaffes. Grundtvig ville ikke fastholde det gamle system, men udvikle det nye, i takt med at folkelig oplysning skabte de bevidsthedsmæssige forudsætninger for det. I 1848 proklamerede Grundtvig: "Stændertiden er forbi, nu skal folketiden komme". Selvom han tog forbehold over for den **Grundlov**, der blev indført i 1849, optrådte han som landstingsmedlem i 1866 som en skarp kritiker af forslaget om at indskrænke valgretten i "den reviderede grundlov" af 1866. Om Landstingets flertal sagde han den 12. juli 1866, at det synes at have "sin egentlige pælerod i privilegiet, i pengepungen og i regnekunsten, tre ting, som i alt fald vist aldrig bliver folkelige i Danmark".

Grundtvig har især i sange og digte indpodet sin opfattelse af folkelighed og frihed i det danske sprog med formuleringer, der næsten har fået ordsprogsagtig karakter, for eksempel "Og da har i rigdom vi drevet det vidt, når få har for meget og færre for lidt" fra 1820, og "Frihed lad være vort løsen i Nord, frihed for Loke såvel som for Thor" fra 1832.

“Grunden, hvorfor jeg i dette øjeblik udbeder mig forsamlingens opmærksomhed, er blot den, at da også jeg hører til dem, som virkede det lidet, de kunne, herhjemme til negerslaveriets ophævelse på de dansk-vestindiske øer, så kan jeg ikke undlade at modsige, hvad der ved denne forespørgsel gentagne gange er blevet ytret, at det skulle erkendes, at man virkelig kan have fuld ejendomsret over sine medmennesker, hvilket jeg derfor her i mit eget, og jeg skulle tro, i alle menneskevenners navn protesterer imod”.

GRUNDTVIG I DEN GRUNDLOVGIVENDE RIGSFORSAMLING
DEN 14. DECEMBER 1848.

Begrundelse

Grundtvig var om nogen frihedens forkæmper i Danmark. Hans samfundsfilosofi bygger på det liberale synspunkt, at kun i frihed vil individet frivilligt pålægge sig de nødvendige bånd. Tvang ødelægger folkeviljen, og uden frihed til selv at træffe valg kan en personlig etik ikke udvikles. At friheden både har personlige og samfundsmæssige forudsætninger, bliver udgangspunktet for Grundtvigs oplysningsfilosofi: På den ene side kræver folkelig oplysning og folkelig dannelse et vist frihedsrum, på den anden side er oplysning og dannelse kun folkelig, hvis den styrker ønsket om at forvalte friheden.

Under enevælden var samfundet gennemsyret af overvågning, hvilket maleren J.Th. Lundbye har illustreret på en tegning af Grundtvig på talerstolen på Borchs Kollegium 1843, idet han bagerst i billedet har placeret fem ranke mænd, der sikkert er repræsentanter for kirken, universitetet og politiet. Grundtvig var selv bekendt med, at der var politispioner til stede ved hans foredrag.

Identifikation

De rådgivende stænderforsamlinger var aktive i enevældens sidste årtier fra 1835 til 1848. De var de første fora for en bredere politisk debat i Danmark og var dermed medvirkende til at skabe den offentlige opinion, der var blandt forudsætnin-
gerne for demokratiets indførelse i 1848-1849.

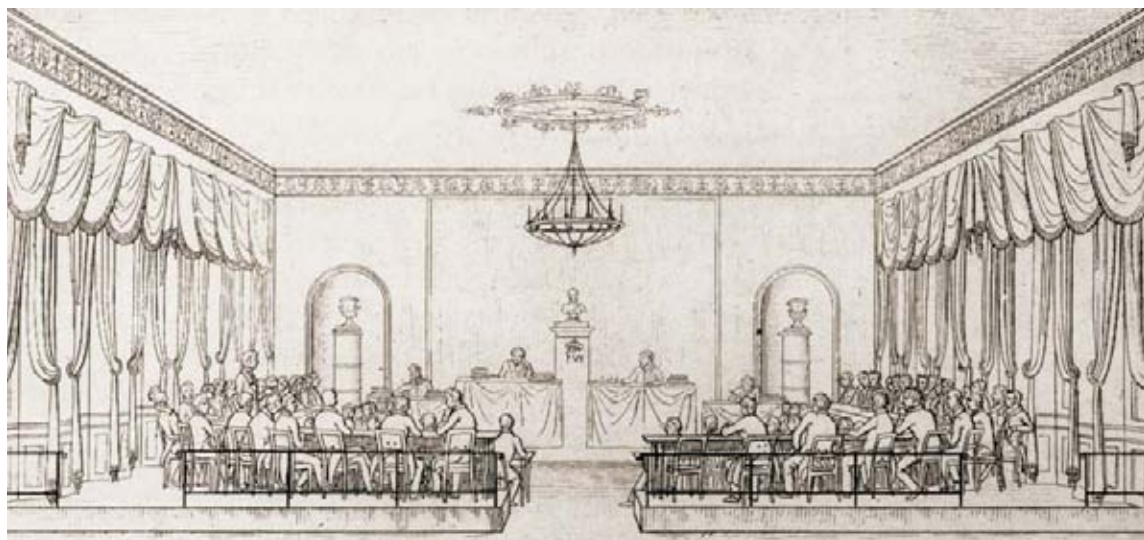
Efter preussisk forbillede blev de danske rådgivende stænderforsamlinger oprettet ved love af 28. maj 1831 og 15. maj 1834. De trådte første gang sammen i 1835 og mødtes derefter hvert andet år frem til 1848. En umiddelbar baggrund for beslutningen om oprettelsen var de omfattende uroligheder rundt omkring i Europa i forbindelse med juli-revolutionen i Frankrig i 1830, som også skabte politiske dønninger i hertugdømmerne.

Oprettelsen af de rådgivende stænderforsamlinger var samtidig en indfrielse af Frederik VI's (regerede 1808-1839) løfte på Wienerkongressen

i 1815 om at indføre en stænderforfatning for Holsten, der var en del af Det Tyske Forbund. For at undgå at rippe op i det ømtålelige spørgsmål om forholdet mellem Slesvig og Holsten bestemte kongen, at der ikke blot skulle oprettes en holstensk stænderforsamling i Itzehoe, men også én for Slesvig med mødested i Slesvig by, én for Nørrejylland i Viborg og endelig én for øerne i Roskilde.

Forsamlingerne bestod af repræsentanter for godsejere, bønder og byernes grundejere. Folk med fast ejendom over en vis størrelse havde valgret, og valgetsalderen var 25 år. Den således afgrænsede vælgerskare udgjorde knap tre procent af befolkningen. Valgbarheden var begrænset af et alderskrav på minimum 30 år. Stænderforsamlingerne kunne ikke træffe bindende beslutninger, men var alene rådgivende i forhold til kongemagten. Debatterne var ikke offentlige, men blev efterfølgende trykt i *Stændertidende*.

Trods mange begrænsninger fik forsamlingerne stor reel betydning for udviklingen i retning af demokrati, fordi de satte tidens store politiske spørgsmål om trykkefrihed og social ulighed på

Stænderforsamlingen i Roskilde 1835/1836. Medlemmerne sad i to hesteskoformede rækker. Det er bemærkelsesværdigt, at man bænkedede sig uden hensyn til rang og stand.

dagsordenen og med stigende skarphejd rejste krav om en fri forfatning. Formidlet af *Stændertidende* og den begyndende politiske presse modnedes stænderforsamlingernes krav langsomt til et folkeligt ønske om enevældens afskaffelse og indførelse af en fri forfatning.

*“Om provinsialstændernes petitionsret.
(...) Skulle derfor begivenhedernes medfør nogen-
sinde give vore stænder en forhøjet betydning og
udvidet virksomhed, da vil hin ret, som folket alt
have fået kær, hin frihed, hvorpå det alt vil have
vundet hævd (...) gå over i den ret og den frihed,
der først vil gøre, at folket i (kraft af) sine
udvalgte bliver herre i eget hus”.*

LEDENDE ARTIKEL I C.N. DAVIDS BLAD FÆDRELANDET,
NR. 7, 1834.

Begrundelse

En af demokratiets forudsætninger er tilstedeværelsen af en borgerlig offentlighed, hvor meninger og politiske opfattelser kan drøftes og brydes. De rådgivende stænderforsamlinger var det første formelle udtryk for en artikuleret borgerlig offentlighed i Danmark og dermed også for et vågnende politisk liv i bredere folkelig forstand. Stænderforsamlingerne blev en forskole til det senere parlamentariske liv efter demokratiets indførelse.

Efter Napoleons nederlag ved Waterloo søgte sejrherrene på Wienerkongressen i 1815 at skabe en fred baseret på en europæisk magtbalance.

Identifikation

I forbindelse med en reform af det franske retsvæsen rejste den franske sociolog og politiker Alexis de Tocqueville (1805-1859) til USA, som på det tidspunkt var et ungt og revolutionært demokrati uden aristokrati og klassesdeling. I 1835 og 1840 udgav han første og anden del af sit hovedværk, *Demokratiet i Amerika*, som præsenterer amerikanske samfundsforhold – forfatning, lovgivning, presse, økonomi og religion – for den europæiske offentlighed.

Tocqueville brugte USA som model for fremtidens demokrati. Her var der frihed og lighed i livsvilkår – noget som endnu ikke fandtes i Europa. Ingen stærk stat hæmmede friheden, og adelsmænd måtte selv dyrke deres jord. Dette billede var tydeligst i Nordstaterne, hvor forfatninger sikrede, at magten gik nedefra og op. At demokrati er muligt i stor skala, var en vigtig lektie for Europa, som efter rædselsherredømmet i Frankrig i 1793-1794 havde mistet troen på demokratiet.

I Europa var ikke blot enevælden afskaffet, men også de fællesskaber, hvor mennesker fandt deres plads – landsbyen, godset, kirken og standen. Når mennesker er frie og lige, løsrives de fra traditionen. Resultatet er et tab af sammenhæng. Nok troede Tocqueville, at lighed, kristen moral og demokrati kunne sikre social harmoni. Men han forestillede sig med rædsel “en talløs skare af mennesker, ligestillede og ensartede”. Kyndige håndværkere erstattes med ufaglærte og anonyme fabriksarbejdere. I stedet for at mennesker kender deres plads inden for en fast ramme, sættes de fri på et upersonligt marked. Resultatet er en asocial individualisme, hvor alle kun er optaget af deres “små og vulgære glæder”. Over dem hæver sig en mægtig formynderstat, som “påtager sig alene at

sørge for deres velfærd og våge over deres liv”. Den griber ind på alle områder og er “velordnet, forudseende og mild”, så resultatet er et civiliseret slaveri.

En farverig og magisk verden, baseret på ufrihed og ulighed, må vige pladsen for en verden, hvor frihed og lighed også er tab af solidaritet. Tocqueville mente ikke, at en “usynlig hånd” spontant vil skabe social harmoni, eller at der vil opstå en ny solidaritet, når mennesker må samarbejde med hinanden for at nå deres egoistiske mål. Som aristokrat nærrede han en dyb mistro til det uoplyste folk og var stærkt opmærksom på demokratiets skyggesider, populisme og demagogi.

Alexis de Tocqueville (1805-1859).

Et demokratisk samfund kræver, at alle har muligheder for at blive rige, både på ejendom, magt og viden. Tocqueville var liberalist i traditionen fra filosofen **John Locke** (1632-1704). Derfor mente han, at kun arbejde giver ret til rigdom. Han blev oprørt blot ved tanken om, at fattige skulle have ret til socialhjælp.

“Jeg har en intellektuel forkærlighed for de demokratiske institutioner, men jeg er aristokrat af instinkt, det vil sige, jeg foragter og frygter massen.

Jeg elsker lidenskabeligt friheden, legaliteten, respekten for loven, men ikke demokratiet. Se, der har vi mit inderste.

Jeg hader massernes demagogi, usystematiske handlemåde, deres voldsomme og ringe oplyste indgriben i spørgsmålene, de lavere klassers misundelige lidenskaber, de irreligiøse tendenser. Se, der har vi mit inderste.

Jeg tilhører hverken det revolutionære parti eller det konservative. Men når alt kommer til alt, holder jeg mere med det sidste end med det første. Thi jeg er uenig i det sidste, hvad angår midlerne, men ikke målet, men i det første hvad angår både midlerne og målet.

Friheden er min største passion. Se, der har vi sandheden”.

UDATERET NOTAT GENGIVET I ANTOINE RÉDIERS
BIOGRAFI OM TOCQUEVILLE: COMME DISAIT MONSIEUR
DE TOCQUEVILLE... , 1925.

Begrundelse

I 1789 blev folkestyret forsøgt indført med **den franske revolution**. Men hvordan folket skulle styre var ikke klart, og resultatet blev i første omgang en katastrofe. I 1848 var der over hele Europa nye revolutioner, som førte til demokratiske forfatninger. I den mellem-liggende periode førtes en ophedet debat for og imod demokrati. I Danmark mente filosofen Søren Kierkegaard (1813-1855), at demokratiet var et “udvendigt Spektakel”, som fjernede opmærksomheden fra det væsentlige, den enkeltes indre forhold til sig selv. I England mente filosofen og økonom Karl Marx (1818-1883), at demokrati og frihedsrettigheder var statens redskaber, vendt mod proletariatet. I Frankrig mente Tocqueville, at demokratiet nok var fremtidens styreform, men at det førte til et kulturtab. Hans accept af demokratiet, men også hans ubehag ved det, er mere end blot udtryk for overgangen fra enevælde til folkestyre. Ambivalensen kan genfindes i vore dage.

Identifikation

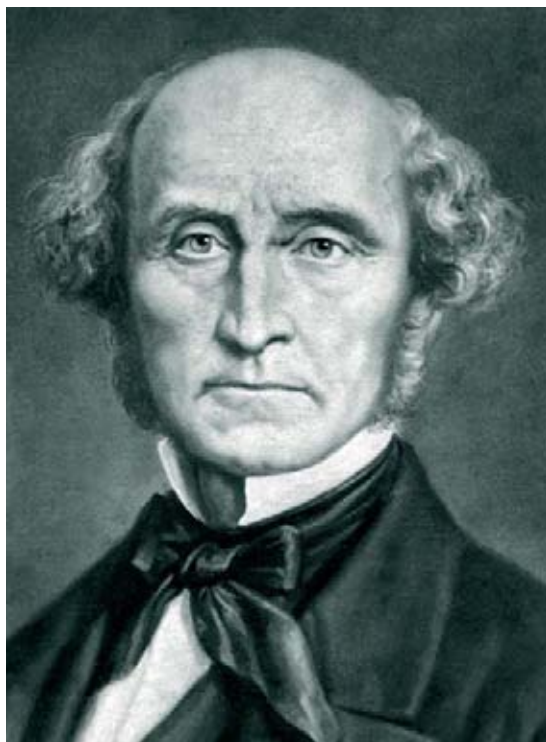
John Stuart Mill (1806-1873) var et barn geni, som i treårsalderen læste græsk og som trettenårig var færdig med sin uddannelse. Talentet holdt, og han blev en indflydelsesrig filosof, politiker og økonom. Hans politiske tanker er indeholdt i *Betragtninger om den repræsentative styreform* fra 1860. Som liberal tænker gik han ind for demokrati, (næsten) almen stemmeret, selvbestemmelse for kolonier, almindelig uddannelse og ligestilling mellem kønnene. Stuart Mill udarbejdede også en moralfilosofi, som blev kaldt for nyttemoral eller utilitarisme, hvor det moralsk rigtige er det, som skaber mest glæde og nytte for de flest mulige.

Den franske revolution havde ryddet bordet, så det gamle samfundssystem, med enevælde og stænder, lå i ruiner. Og hvad så? Det første forsøg på at skabe et fornuftigt samfund, baseret på frihed, lighed og broderskab, førte hurtigt til terror. Har man fornuften på sin side, bliver man let brutal mod dem, som ikke vil acceptere, hvad man selv betragter som fornuftigt. Også diktaturet, i skikkelse af Napoleon, mødte i 1815 sit Waterloo, og forsøget på at skrue tiden tilbage og genoprette enevælden vakte raseri. Har man smagt frihed, kan man ikke acceptere ufrihed.

Et moderne demokrati kan ikke betyde, at alle skal samles for at træffe beslutninger. Befolkningen er for stor, og dens politiske erfaring for lille. Når befolkningen ikke kan styre direkte, må den styre indirekte gennem repræsentanter. Den må udvælge de "bedste blandt ligemænd" og lade dem træffe beslutninger på sine vegne. På den måde kommer alle interesser til orde, og som en tillægsgevinst vil det være en demokratisk læreproces for alle borgere.

Det repræsentative folkestyre er det bedste kompromis mellem massernes uoplyste styre og aristokratiets grådige styre. Som en konsekvens af sin utilitarisme ("størst lykke for flest mulige") mente Stuart Mill, at (næsten) alle grupper skulle have stemmeret.

Mill var både bange for, at vælgerne skulle stemme efter snævre klasseinteresser, og at politikere skulle gå råt og populistisk efter magten. At styre et land kræver viden og erfaring, som ikke alle har. Mill troede på saglighed og fornuft og ville balancere folkestyret med et elitestyre, hvor de bedst uddannede fik særlig indflydelse, også fordi de efter hans mening var de mindst partiske: De ville stemme mindre efter privat interesse og mere efter det almene vel. Ligesom lande befinder sig på et højere eller lavere niveau af civilisation, er der også mennesker med et højere eller lavere

John Stuart Mill (1806-1873).

niveau af indsigt, erfaring og karakter. Stuart Mill overvejede, om de bedst uddannede skulle have "to eller flere stemmer", og han ville nedsætte ekspertråd til at varetage arbejdet med at lovgive. Ved siden af "folkekammeret" skulle der være et "statsmandskammer" med personer, som havde haft vigtige politiske poster. Det kunne være et bolværk mod de uoplyste og "korrigerer deres fejltagelser".

Samtidig skulle folk, som var på offentlig støtte eller som ikke betalte skat, fratages stemmeretten, fordi de ville være fristede til at køre friløb og ødsle med offentlige midler. Også kvinder skulle have stemmeret – her var Stuart Mill en foregangsmand, som øvede stor indflydelse på Georg Brandes (1842-1927) og **den kulturradikale bevægelse** i Danmark.

Demokratiet rejste tekniske, juridiske og moralske problemer i en periode, hvor det repræsentative demokrati endnu var en idé for fremtiden. Stuart Mill tager et vigtigt skridt på vejen til et moderne demokrati. Selvom vi kan se hans fordomme, søgte han at levere en fordomsfri analyse af, hvordan et repræsentativt demokrati kan indrettes.

Begrundelse

Efter revolutionerne i 1848 stod demokratiet for døren. Ligesom sociologen **Tocqueville** (1805-1859) mente Stuart Mill, at fremtiden tilhørte demokratiet. Også han var bange for, hvad de uoplyste massers indtog på den politiske scene kunne føre til. Men i stedet for at begræde kulturtabet påtog han sig at undersøge, hvordan et moderne demokrati kan skrues sammen, når samfundet er for stort til, at alle borgere kan mødes på torvet, og når folk skal arbejde og ikke kan bruge al deres tid på demokrati. Stuart Mill mente, at det repræsentative demokrati var den bedste styreform, og påtog sig at skitsere, hvordan det kunne omsættes til praktisk politik. Mill fremhævede navnlig, at det repræsentative demokrati i højere grad end andre styreformere sikrede kvalitet i beslutningerne, fordi de blev til på baggrund af en ofte omfattende offentlig debat.

"Summen af disse overvejelser viser klart, at den eneste form for regering, der fuldt ud kan tilfredsstille alle den sociale stats krav, er en, som hele folket deltager i; at enhver udøvelse af en offentlig funktion er nyttig, selv den mindste; at deltagelsen overalt skal være så stor, som samfundets generelle udviklingsgrad tillader det; og at det endelige mål må være intet mindre end at give alle del i udøvelsen af den suveræne statsmagt. Men i samfund, der er større end en enkelt lille by, kan ikke alle deltage personligt i andet end en meget lille del af de offentlige anliggender, og følgen er, at den ideelle form for en perfekt regering må være repræsentativ".

"Demokrati er ikke den ideelt bedste form for regering, medmindre dets svage side kan blive styrket; medmindre det kan indrettes på en sådan måde, at ingen klasse, ikke engang den mest talrige, vil være i stand til at sætte alle andre end sig selv uden for politisk indflydelse og styre lovgivning og administration efter sin snævre klasseinteresse".

JOHN STUART MILL: BETRAGTNINGER OM DEN REPRÆSENTATIVE STYREFORM, 1860.

Identifikation

Danmark fik sin første demokratiske grundlov, *Danmarks Riges Grundlov*, den 5. juni 1849. Den er siden blevet ændret flere gange, senest i 1953. Grundloven adskiller sig fra alle andre love ved, at den står over disse, som derfor ikke må stride imod Grundlovens bestemmelser. Grundloven indeholder dels forskrifter om de øverste statsorganer – Folketinget, regeringen og domstolene – og disses samspil, og dels bestemmelser om en række grundlæggende friheds- eller menneskerettigheder.

Danmarks første demokratiske grundlov, *Juni-grundloven af 5. juni 1849*, blev vedtaget efter enevældens fald i 1848 og var resultat af arbejdet i Den Grundlovgivende Rigsforsamling, der trådte sammen den 23. oktober 1848. Denne forsamling bestod af 38 kongevalgte (det vil sige regeringsudpegede) medlemmer og 114 medlemmer, der var valgt af samtlige uberygtede mænd over 30 år med selvstændig husstand. Uanset at der således var et betydeligt element af konservatisme i forsamlingen, endte dens grundlovsforslag med at blive et af de mest liberale i Europa.

Selve udarbejdelsen af forslaget skyldtes især D.G. Monrad (1811-1887), der lod sig inspirere af tidens mest liberale forfatninger, nemlig den norske fra 1814 og den belgiske fra 1831. Hele grundlovskomplekset blev efterfølgende redigeret til en dansk helhed af Orla Lehmann (1810-1870). Det færdige resultat havde derfor klare **national-liberale** aftryk.

Den nye grundlov definerede styreformen som indskrænket monarkisk og knæsatte princippet om magtens tredeling i en lovgivende, en udøvende og en dømmende magt. Den lovgivende magt var organiseret i et tokammersystem, nem-

lig i et demokratisk valgt Folketing og et mere konservativt sammensat Landsting. Grundloven var dog kun betinget demokratisk, idet det kun var mænd over en vis alder, der havde stemmeret. Kvinder og tyende var udelukket fra demokratisk deltagelse. Ved grundlovsændringen i 1866 strammedes Grundloven i konservativ retning under indtryk af nederlaget til Preussen i 1864, så Landstinget i højere grad end tidligere kom til at udgøre en konservativ bremse på lovgivningen. Dermed var der lagt op til den efterfølgende forfatningskamp mellem Venstre og Højre. Den endte med Venstres sejr ved **systemskiftet** i 1901, og 1866-ordningen blev atter ophævet ved grundlovsændringen i 1915, hvor også kvinder og tyende omsider opnåede stemmeret. Ved den seneste grundlovsændring i 1953 blev Landstinget helt afskaffet, og parlamentarismen som gældende statskik blev for første gang grundlovsfæstet. Parlamentarismen havde ganske vist været praktiseret siden **systemskiftet** i 1901, men forblev omstridt helt frem til 1920. Grundlovsændringen i 1953 indebar tillige, at tronfølgen ændredes således, at også

Danmarks Riges Grundlov er i sin nuværende form vedtaget den 5. juni 1953, men i hovedtræk går lovteksten tilbage til 1849, da Den Grundlovgivende Rigsforsamling vedtog loven som udtryk for landets overgang fra enevælde til demokrati.

kvinder kan arve tronen, mænd dog forud for kvinder, at frihedsrettighederne blev udbygget, og at der blev indsat en bestemmelse, der muliggør, at Danmark kan tilslutte sig internationale organisationer som EF (nu EU).

Frihedsrettighederne i den danske Grundlov har siden 1849 helt overvejende hørt til kategorien “borgerlige og politiske rettigheder”. Disse rettigheder angår for det første bestemmelser, som indeholder fundamental beskyttelse af borgerne imod indgreb fra statsmagtens side. Hertil hører beskyttelse imod frihedsberøvelse, beskyttelse af ejendomsretten og beskyttelse af privatlivets fred. For det andet indeholder Grundloven en række frihedsrettigheder, der er en direkte forudsætning for, at et demokrati kan fungere. Det gælder beskyttelse af ytringsfriheden, foreningsfriheden og forsamlings- eller demonstrationsfriheden. Grundlovens frihedsrettigheder er i øvrigt generelt karakteriseret ved overvejende at lægge vægt på en formel beskyttelse af rettighederne, for eksempel ved at forbyde censur eller ved at kræve, at indgreb kun kan besluttes af en domstol. Den indholdsmæssige beskyttelse af frihedsgoderne er mere sparsom. Herved adskiller Grundloven sig blandt andet fra Den Europæiske Menneskerettighedskonvention, som bærer præg af, at dens forskrifter er blevet til langt senere end hovedparten af bestemmelserne i Grundloven.

I 1990'erne opstod der – især med henvisning til de ændrede forhold som følge af Danmarks EU-medlemskab og den øgede opmærksomhed på menneskerettigheder – debat om fornyet ændring af Grundloven. Debatten førte dog ikke til noget resultat, blandt andet fordi en grundlovsændring er vanskelig at gennemføre. En reform skal vedtages uændret i to på hinanden følgende folketing. Derefter skal forslaget sendes til folkeafstemning. Her skal et flertal af de afgivne stemmer være for forslaget, og dette flertal skal udgøre mindst 40 procent af samtlige stemmeberettigede.

Begrundelse

Danmarks Riges Grundlov er det danske folkestyres vigtigste dokument i den forstand, at den er den formelle ramme om det demokratiske system, og at den fastlægger de fundamentale spilleregler i demokratiet. Nøje overholdelse af disse regler er afgørende for demokratiets eksistens og trivsel. Derfor skal nyvalgte folketingsmedlemmer som det første aflægge løfte om at ville overholde Grundloven. De fleste lande i verden har en nedskrevet grundlov.

§ 1. Denne grundlov gælder for alle dele af Danmarks Rige.

§ 2. Regeringsformen er indskrænket-monarkisk. Kongemagten nedarves til mænd og kvinder efter de i tronfølge-loven af 27. marts 1953 fastsatte regler.

§ 3. Den lovgivende magt er hos kongen og folketinget i forening. Den udøvende magt er hos kongen. Den dømmende magt er hos domstolene.

§ 4. Den evangelisk-lutherske kirke er den danske folkekirke og understøttes som sådan af staten.

1953-GRUNDLOVENS KAR. I.

Identifikation

Den nationalliberale bevægelse i København var drivkraften bag indførelsen af demokrati i Danmark. Kulturelt tilhørte de nationalliberale – også kaldet professorpartiet – dannelsesborger-skabet, hvis kerne bestod af embedsmænd, jurister, læger, præster, redaktører og professorer.

Den klassiske liberalisme byggede i princippet på et a-nationalt idégrundlag. Men under kampen for et nationalt demokrati blev der knyttet en idé-mæssig forbindelse mellem samtidens liberale og nationale strømninger, der begge forholdt sig kritisk til det eksisterende økonomiske og politiske system. I den omstillingsproces, der gjorde de liberale til nationalliberale, spillede Holstens og Slesvigs position i helstaten en stor rolle. Nationalliberalismen opstod som politisk retning, da Orla Lehmann (1810-1870) i 1842 formulerede *Ejderpolitikken*, hvis mål var at udskille de tyske hertugdømmer Holsten og Lauenborg fra det danske monarki og indlemme hertugdømmet Slesvig i Kongeriget Danmark. Med andre ord: De nationalliberale ville ikke kun udskifte enevælden med demokrati som ny styreform, men også udskifte den multinationale helstat med Ejderstaten som ny national statsform.

Afviklingen af enevælden i det danske monarki blev fremskyndet af den anden demokratiske bølge, der rullede hen over Europa i foråret 1848. På trods af stor skepsis i visse kredse af befolkningen lykkedes det for de nationalliberale at få tilslutning til deres nationale og demokratiske program på en række folkemøder i København i marts 1848. På det afgørende møde den 20. marts i teatersalen Casino fik Orla Lehmann begejstret opbakning til de nationalliberales krav om et regeringskifte i ejderdansk retning. Dagen efter, den

21. marts, foranstaltede de nationalliberale en demonstration, hvor 15.000 mand med Københavns borgerrepræsentation i spidsen gik til kongen med krav om både en ny demokratisk styreform og en ny national statsform. Kravet blev understøttet af den berømte revolutionstrussel: "Vi anråber Deres Majestæt om ikke at drive nationen til fortvivlelsens selvhjælp".

Da kongen trådte tilbage som absolut monark, skete der et skift i magtens symbolske orden: Fra fyrstesuverænitet til folkesuverænitet. Dette skifte medførte en radikalisering af det i forvejen kontroversielle spørgsmål: Hvem er folket, når folket ikke længere er kongens folk? Det var der langt fra enighed om i helstaten.

Uenigheden medførte, at der i 1848 udbrød en borgerkrig, som med visse afbrydelser først sluttede i 1851. Borgerkrigen medførte mange lidelser, men ingen løsninger af det grundlæggende spørgsmål om, hvem "folket" var i det nye folkestyre. "Løsningen" kom først med nederlaget til

Orla Lehmann (1810-1870).

Preussen og Østrig i 1864 og tabet af hertugdømmerne Holsten, Lauenborg og Slesvig. Efter dette nederlag var Danmark tæt på at opfylde samtidens ideal om en demokratisk nationalstat, nemlig identitet mellem sprogets, nationens og statens grænser. Dog blev idealet forstyrret af, at omkring 200.000 dansksindede i Slesvig efter 1864 kom under tysk herredømme. Et forhold, der først blev rettet op på med afstemningen i Slesvig i 1920.

Folketoget den 21. marts 1848. Grundtvig står i hjørnevinduet på 2. sal.

“Allernådigste Konge!

De rådgivere, Deres Majestæt har arvet fra Deres forgænger, er ikke i besiddelse af folkets tillid, lige så lidt i det egentlige Danmark, som i Slesvig og Holsten; de daglig mere fremtrædende sørgelige frugter af deres regeringssystem har måttet undergrave enhver tro på, at de nu skulle besidde indsigt og kraft til at frelse landet.

Afgørelsens time nærmer sig med kæmpeskridt. Staten vil opløses, dersom Deres Majestæt ikke uopholdeligen omgiver Deres trone med mænd, som er opgavens storhed voksne, og som kunne tilføre regeringen en energisk vilje og nationens bistand – mænd, som kunne redde Danmarks ære og grundlægge landets frihed. Vi anråber Deres Majestæt om ikke at drive nationen til fortvivlelsens selvhjælp.”

BORGERREPRÆSENTANTERNES ADRESSE AF 20. MARTS 1848.

Begrundelse

Indførelse og udvikling af demokrati i Danmark er nøje forbundet med bestemte sociale bevægelser og filosofiske strømninger. Demokratiets indførelse blev således befordret af, at det liberale borgerskabs politiske, økonomiske og kulturelle interesser kom i et stigende modsætningsforhold til det eksisterende system, der var præget af aristokratiets interesser. De liberale krævede en konstitution, der gav borgerne indflydelse på statslivet, og en økonomisk politik, som fremmede den frie konkurrence. For den videre udvikling af demokratiet i Danmark fik det stor betydning, at de nationalliberale efter nederlaget i 1864 mistede betydelig politisk og kulturel indflydelse.

Identifikation

Den politiske og demokratiske kamp fra 1864 til 1901 var domineret af ét overordnet forfatnings-spørgsmål: Skulle kongen udpege regeringen, eller skulle regeringen udspringe af Folketingets flertal? I kampen mellem de to principper kom bondestanden i Danmark til at spille en rolle, der er enestående i europæisk sammenhæng. Det skyldes blandt andet, at bondestanden organiserede sig politisk i partiet Venstre og etablerede oplysnings- og uddannelsesmuligheder i form af folkehøjskoler og landbrugsskoler.

Med indførelsen af demokrati i 1849 blev forholdet mellem stat og folk et principielt spørgsmål. Skulle staten for eksempel stå for al undervisning for at sikre national integration? Eller skulle staten

I 1882 blev det første andelsmejeri i Danmark – Hjedding Andelsmejeri – oprettet. En gruppe bønder i Ølgod Sogn ved Varde bestemte, at de ville oprette deres eget mejeri i stedet for hver især at lave smør og ost hjemme på gårdene. Mejeriet skulle være et andelsmejeri, hvor de hver ejede en andel.

netop ikke stå for al undervisning, fordi det kunne underminere selve demokratiets grundlag: Det enkelte individs autonomi og selvbestemmelsesret? Allerede før 1864 var grundtvigianerne begyndt at oprette fri- og folkehøjskoler, men det var først efter “den store ulykke” i 1864, at oprettelsen af denne type skoler for alvor tog fart. Fra 1864 til 1872 blev der oprettet godt 50 højskoler, og langt de fleste byggede på et **grundtvigsk** idégrundlag. I modsætning til de **nationalliberale** var grundtvigianernes opfattelse af frihed og folkestyre ikke primært knyttet til staten og dens institutioner, men til selvorganisering i det civile samfund. Friheden kunne i den grundtvigske selvforståelse ikke sikres af staten, men måtte sikres af folket. Frie skoler, frie menigheder, frie foreninger og fri folkeoplysning blev set som udtryk for et frivilligt fællesskab og fungerede på den måde som ideal for et større national-demokratisk fællesskab.

Selvorganisering på kooperativt grundlag kom også til at præge de mange mejerier og slagterier, der blev etableret i forbindelse med omlægningen af dansk landbrug fra vegetabilsk til animalsk produktion. Frem for aktieselskaber blev de nye mejerier fra 1882 og de nye slagterier fra 1887 overvejende etableret som andelsselskaber. Et væsentligt argument for andelstanken var, at den bidrog til en “demokratisering i dybden”, fordi man i andelsforeninger stemte “efter hoveder og ikke hoveder” – det vil sige, at hver stemme talte lige meget. Grundtvigianernes betoning af det civile samfund frem for stat og marked var dog ikke kun ideologisk bestemt, men havde også at gøre med det faktum, at godsejerne havde styrke til at blokere Venstre-partiernes adgang til regeringsmagten. Efter årtiers forfatningskamp kom **systemsiftet** i 1901, den første Venstre-regering blev dannet, parlamentarismen blev anerkendt som princip, og **Grundloven** blev revideret i 1915.

Begrundelse

Efter nederlaget til Preussen i 1864 kom de **nationalliberale** ikke til at bestemme indholdet af den forfatningsrevision, som var nødvendig efter helstatens sammenbrud. Selvom de **nationalliberale** med rette betragtede *Junigrundloven* som deres værk, blev de sat uden for indflydelse, da nogle af bondestandens repræsentanter gik sammen med godsejerne om at gennemføre den reviderede grundlov i 1866. Efter de **nationalliberales** fald overtog godsejerstanden regeringsmagten, mens grundtvigianerne – der kan betragtes som bondestandens kulturelle fortrop – tog teten i det stærkt ekspanderende civile samfund: Efter 1864 var grundtvigianismen den eneste form for folkelig bevægelse med bred appel – **arbejderbevægelsen** havde endnu ikke set dagens lys.

Ludvig Schrøder taler på Askov Højskole.

1. *“Da jeg for øjeblikket har øjet mest åbent for fædrelandets bevarelse i dets stumpe tilstand, følger det af sig selv, at jeg frygter mere professorpartiet end bondevennernes indflydelse; hvad der i det sidstnævnte er det farligste element, det er grundtvigianismen, thi skønt de siger, at de vil give Gud æren, så er de dog i virkeligheden folkesuveranitetens hoffunkere”.*

LENSGREVE CHRISTIAN FRIJS, DER FØRTE FORHANDLINGERNE OM DEN REVIDEREDE GRUNDLOV.

2. *“I aktieselskaber stemmes der, så vidt jeg ved, altid efter aktier; når en enkelt aktieejers har et meget stort antal aktier, har han også et stort antal stemmer. (...) Vi har en anden måde at stemme på i vore andelsforetagender. Den, der kun leverer 1 svin om året, har den samme stemmeret, som den, der leverer 300, vi stemmer efter personer og ikke efter kapital eller efter det, vi leverer. Denne, om jeg så må sige demokratiske grundvold, hvorpå vore andelslagterier hviler, ville jo gå tabt; gik vi ind i et stort aktieselskab, ville vi og vore så langt fra blive dem, der kunne tage de fleste aktier, hvorimod de kapitalister, der kunne tage det største beløb, ville blive tyngdepunktet, dem, der ville beherske det hele”.*

HØJSKOLE- OG SEMINARIEFORSTANDER PETER BOJSEN, INITIATIVTAGER TIL DET FØRSTE ANDESSLAGTERI I HORSSENS 1887.

Identifikation

Det vakte stor opsigt, da løjtnant Louis Pio (1841-1894) i 1871 under pseudonymet En Arbejder udsendte første nummer af *Socialistiske Blade*. Her konstaterede Pio, at der havde udviklet sig en fjerde stand i samfundet – de kapitalløse, proletariatet – hvis interesser var stik modsatte det liberale borgerskabs. Louis Pio, der var erklæret antinationalist og internationalist, lagde med udgivelsen af *Socialistiske Blade* grunden til Det danske Socialdemokrati, hvis formål var at organisere den hastigt fremvoksende arbejderklasse på et socialistisk grundlag.

Den første egentlige fagforening blev oprettet den 1. september 1871. Mange andre fulgte snart efter. Flere strejker i vinteren 1872 kulminerede med slaget på Fælled den 5. maj, hvor det kom til voldsomme sammenstød mellem de strejkende og politiet. I 1896 organiserede arbejdsgiverne sig i Arbejdsgiverforeningen, og i 1898 sluttede 39 landsdækkende fagforbund sig sammen til De samvirkende Fagforbund. Efter en længere periode med strejker og lockouter blev der den 5. september 1899 opnået forlig mellem de to hovedorganisationer og indgået en hovedaftale, der endnu i dag fungerer som en slags grundlov for arbejdsmarkedet.

Med hovedaftalen i 1899 blev grunden lagt til arbejderbevægelsens og Socialdemokratiets strategi

Husarer og politifolk slog hårdt ned på de arbejdere, der i maj 1872 trodsede et mødeforbud og mødte op på Nørre Fælled i København. Selvom de strejkende og demonstrerende arbejdere tabte Slaget på Fælled den 5. maj 1872, var begivenheden med til at bane arbejderbevægelsens vej til magten.

gennem det tyvende århundrede: En fredelig reformstrategi på demokratisk grundlag. I modsætning til kommunisterne holdt socialdemokraterne efter århundredeskiftet fast i den liberale demokratimodel, som er baseret på en opdeling mellem stat, marked og det civile samfund. Det politiske demokrati blev betragtet som et vigtigt skridt frem mod det sociale og økonomiske demokrati, som var målet. Men i modsætning til liberalister var det for socialister ikke staten, der skulle minimeres, men markedet, der skulle tæmmes.

Udbruddet af første verdenskrig gav troen på internationalismens formåen et grundstød. Krigen viste, at det nationale broderskab gik forud for det internationale. Sammenkoblingen af det demokratiske og sociale blev kernen i den nationsopfattelse, Socialdemokratiet udviklede i mellemkrigstiden. Denne proces kulminerede med partiprogrammet *Danmark for Folket* fra 1934. Ved at omsætte klassebegrebet til folketermer etablerede Socialdemokratiet sig som det store folkeparti. Over for nationalsocialismens racistiske forståelse af begrebet "folk" udviklede Socialdemokratiet et folkebegreb, som var baseret på en social og demokratisk forståelse. For at styrke følelsen af demokratisk medborgerskab skulle man som borger sikres en række økonomiske og sociale rettigheder. Kravet om at afskaffe de trangsbestemte hjælpeformer og erstatte dem med borgerrettigheder kulminerede i 1956 med loven om folkepension, der sikrede alle landets borgere et grundbeløb. Dermed har "[d]en demokratiske frihed (...) fået et socialt indhold", argumenterede den senere socialdemokratiske statsminister Jens Otto Krag (1914-1978).

Begrundelse

I 1848 udsendte Karl Marx (1818-1883) og Friedrich Engels (1820-1895) *Det kommunistiske Manifest* med fanfaren "Proletarer i alle lande foren eder!" Visionen om at samle arbejderne på tværs af nationale grænser rejste spørgsmålet: Hvordan skulle man som socialist forholde sig til det nationale og demokratiske spørgsmål? Var der en principiel modsætning mellem national og international solidaritet? Og kunne det liberale demokratis principper opretholdes undervejs mod realiseringen af et socialistisk samfund? Forskellige svar på disse spørgsmål førte senere til en opdeling mellem en kommunistisk og en socialdemokratisk bevægelse.

"Med loven – mod diktaturet! Socialdemokratiets hovedbestyrelse vil fremdeles en politik på lovens grund. Vi vender os absolut imod forsøg på at berøve folket dets medbestemmelsesret. Vi bekæmper den diktaturbevægelse, der bærer navnet kommunisme, og vi bekæmper de forskellige former for fascisme, som nu også er dukket op her i landet. En af forudsætningerne for tilslutning til fascismen og dermed beslægtede bevægelser er her, som andet sted, den fra Rusland udgåede agitation og bevægelse, der er i strid med det danske folks væsen og i strid med det arbejdende folks interesser. Socialdemokratiet vil være med til uforsonlig kamp imod enhver bevægelse, der truer samfundet og tilsigter forstyrrelse af den rolige udvikling af samfundets forhold og samfundets funktioner".

SOCIALDEMOKRATIETS PARTIPROGRAM DANMARK FOR FOLKET, 1934.

Identifikation

I sidste tredjedel af 1800-tallet opstod oplysningsbevægelsen, som senere fik navnet kulturradikalisme. Værdier som frihed, fornuft og oplysning lå til grund for den nye oplysningstid, som i Danmark for alvor blev introduceret, da Georg Brandes (1842-1927) i 1871 holdt en forelæsningsrække med den uskyldige titel *Hovedstrømninger i det 19de århundredes litteratur*. Disse forelæsninger tændte imidlertid en brand, hvorfra der stadig springer gnister. Selvom den nye oplysningstid ikke var en kopi af den klassiske oplysningstid fra 1700-tallet, byggede den på samme betoning af videnskab og "den frie tanke" – herunder retten til at kritisere den religiøse tradition – samme aversion mod det overnaturlige og metafysiske, samme optagethed af sociale problemer og samme optimisme vedrørende menneskets natur og historie.

Georg Brandes (1842-1927).

Georg Brandes er ofte blevet kaldt Nordens Voltaire. Han brød med den kristne metafysik og henviste i stedet til menneskets egne naturkræfter som frihedens og individualitetens udgangspunkt. Brandes blev en nøglefigur i det moderne gennembrud, der inden for litteratur omfattede personer som J.P. Jakobsen (1847-1885) og Henrik Pontoppidan (1857-1943), og som inden for journalistik og politik rummede navne som Edvard Brandes (1847-1931) og Viggo Hørup (1841-1902). I anledning af hundredåret for Grundtvigs fødsel skrev Edvard Brandes i 1883 en kritisk mindeartikel. Brandes mente, at Grundtvigs kirkelige og nordiske anskuelser stod fjernt fra "det politisk-demokratiske princip", men at hans syn på frihed og det frie ord dog muliggjorde "en forbindelse mellem hans tilhængere og alle dem, der elsker den frie tanke og den fulde sandhed". Artiklens offentliggørelse har senere fået status som den begivenhed, der medførte, at kulturradikalismen skilte sig ud i forhold til grundtvigianismen i dansk kultur og politik. Protesterne blev nemlig så voldsomme, at Venstres leder, Chresten Berg (1829-1891), blev tvunget til at afbryde samarbejdet med Viggo Hørup og Edvard Brandes på *Morgenbladet*. Med oprettelsen af dagbladet *Politiken* i 1884 fik Hørup og brødrene Brandes et nyt talerør under mottoet: "Organet for den højere oplysning". Mens Georg Brandes betone, at fremskridt udgår fra "de enkelte, ikke fra folkevælden", fremhævede Viggo Hørup klassekampen som vejen til et mere demokratisk samfund. Med sin eminente pen kom Hørup i en hel generation til at præge den politiske debat. Han kunne være skånselsløs i sin kritik af de **national-liberales** ubehag ved at indlemme "masserne" i demokratiet, og han kunne ligeledes være hård i sin kritik af grundtvigianerne, når folkelighed blev betonet på demokratiets bekostning. Under forfatningskampen formulerede han det kendte slagord for parlamentarismen: "Ingen over og ingen

ved siden af Folketinget”. For Hørup var folkesuveræniteten demokratets kerne. Han fremhævede i en grundlovstale i 1884, at fremtiden ikke skulle bygge på “troen og alteret”, men “på borgersindet i vort folk”.

“Jeg er ikke demokrat; det vil sige: Jeg tror ikke på flertalsafgørelses værdi. Jeg indrømmer naturligvis nødvendigheden af at lade flertallet udgøre udslaget, hvor talen er om folkenes selvbestemmelsesret. Men det går mig som de fleste tænkende: På de få områder, hvor jeg er sagkyndig, er intet mig ligegyldigere, end hvad hundredetusinder mener, der ikke har min sagkundskab og indsigt. (...) Demokratiet er af de statsformer, vi hidtil har kendt, det mindre onde. Som et gode står det ikke for mig. Fra de enkelte, ikke fra folkevælden, udgår alle afgørende fremskridt”.

GEORG BRANDES: GRUNDLOVSTALE I SOMMERLYST VED FREDERIKSBERG, 5. JUNI 1884.

Viggo Hørup (1841-1902).

Begrundelse

Individualisme var et fremtrædende træk i den modernitetsforståelse, Georg Brandes udviklede, hvilket gjorde diskussionen om forholdet mellem demokrati og individualisme vigtig. Filosofen Harald Høffding (1843-1931) og politikeren Viggo Hørup var blandt de personer, som i den debat tog forbehold over for Brandes' aristokratiske individualisme. Tocqueville (1805-1859) forholder sig også til problemstillingen: Demokrati og individualisme. Han påpeger, at udtrykket individualisme er “af ret ny dato og skyldes en helt ny tankegang”. Mens egoisme er et ældgammelt fænomen, er individualisme først vokset frem med demokratiet. For Tocqueville er individualisme på en og samme tid en forudsætning for og en trussel mod demokratiet.

Identifikation

Kvindebevægelsens tidligste spirer piblede frem under den franske revolution. Feministen Mary Wollstonecraft (1759-1797) var den første, der knyttede sine egne og andre kvinders erfaringer af undertrykkelse sammen med demokratiets nye lighedsideal. Hendes bog *A Vindication of the Rights of Man* fra 1790 var en glødende forsvarstale for menneskets rettigheder. *A Vindication of the Rights of Woman* fra 1792 regnes for et pionerværk inden for feministisk filosofi, og her argumenterede hun for uddannelse som vejen til kvindernes frigørelse. I Danmark overraskede forfatteren Mathilde Fibiger (1830-1872) sin samtid med romanen *Clara Raphael, Tolv Breve* fra 1851, hvor hun knyttede en forbindelse mellem den nationale og demokratiske bevægelse og kvindernes frigørelse.

Selvom der ikke deltog kvinder i folketøget til kongen den 21. marts 1848, gjorde Mathilde Fibiger alligevel begivenheden til udgangspunkt for den første kvindesagsroman i Danmark, nemlig *Clara Raphael, Tolv breve* fra 1851. I sit første brev til veninden skriver Clara med begejstring om begivenheden 1848: "Den 21de marts oprandt et nyt liv for mig. Jeg så det danske folk, som jeg kun kendte fra sagn og sange, jeg hørte de ord udtale, som fandt dyb genklang i min sjæl. Mine idealer trådte mig i møde i det virkelige liv, og mit hjerte bankede i stolt selvbevidsthed". I romanen knytter Clara Raphael således en forbindelse mellem indførelse af demokrati og sine egne idealer om frihed og frigørelse. Dog var det svært for hende at dele sin begejstring for de nye ideer med de mennesker, hun levede iblandt på Lolland: "Jeg har selv prøvet at tale "om noget" med folk her, men det har ikke haft anden virk-

ning, end at de tror, jeg har en skrue løs". Clara Raphael er fortvivlet over kvindernes stilling: "Vor stilling i samfundet er sørgelig, og hvorfor? Hvad ret har manden til at undertrykke os? Thi underkuede er vi, om end lænkerne er forgyldte". At smide disse lænker er imidlertid en vanskelig sag, fordi de sidder i sindet og bevidstheden: "Da friheden blev bønderne forkyndt, græd nogle af dem, og bad, om de måtte blive som de havde været". Clara Raphaels håb om at bryde med det eksisterende patriarkalske samfundssystem krævede national og demokratisk selvbevidsthed, der for hende udgjorde et løfte om frihed. Som svar på venindens spørgsmål om, hvad det egentlig var, hun kæmpede for, svarede hun: "Jeg vil stride, leve for det jeg forstår ved damernes emancipation".

Mathilde Fibigers bog vakte stor furore og resulterede i den såkaldte *Clara Raphael-fejde*, hvor N.F.S. Grundtvig forsvarede Mathilde Fibiger. I 1869 trådte Georg Brandes ind i kvindekampen med en oversættelse af Stuart Mills (1806-1873) *Kvindernes Underkuelse*, hvori Brandes skrev en begejstret fortale.

I 1871 stiftede Frederik (1837-1922) og Matilde Bajer (1840-1934) Dansk Kvindesamfund, den første kvindeorganisation i Danmark. Blandt foreningens tidligste medlemmer var Mathilde Fibiger. Da Dansk Kvindesamfund blev oprettet, udgjorde valgret til kvinder ikke et krav. Først i 1906 blev der flertal for at gøre kravet til foreningens officielle politik. Siden er kvinderne rykket ind i stadig flere af samfundets institutioner. Om de har opnået fuld ligeberettigelse er stadig til diskussion.

“Enker, forladte og separerede hustruer samt ugifte kvinder, der er 25 år gamle og myndige med eller uden kurator, skal have lige adgang med mandspersoner til næringsdrift, når de fyldestgør de for mænd foreskrevne betingelser”.

§ 7 I NÆRINGSLOVEN 1857.

Nina Bang (1866-1928) blev i 1924 undervisningsminister i den første socialdemokratiske regering og dermed verdens første kvindelige minister.

Begrundelse

I historiebøger kan man stadig møde den formulering, at der med *Grundloven* i 1849 blev indført almindelig valgret i Danmark. En sådan sprogbrug skjuler det faktum, at kvinderne – og i øvrigt også mandlige tjenestefolk uden selvstændig husholdning – faldt uden for den klassiske liberalismes begreb om “borgeren”. De første godt halvtreds år af det danske demokratis historie havde kun husefaderen stemmeret. Først i 1903 fik kvinder stemmeret til menighedsråd, i 1908 til sogneråd og kommunalbestyrelser og endelig i 1915 til Folketing og Landsting. Og først da blev kvinderne fuldgældige borgere i politisk forstand.

Dansk Kvindesamfunds ledelse mødte op på Amalienborg den 5. juni 1915 for at takke kongen for danske kvinders stemmeret.

Identifikation

Valget til Folketinget i Danmark den 3. april 1901 var epokegørende, idet Venstres krav om folketingsparlamentarisme endelig slog igennem – om end i de første årtier kun som skrøbelig praksis og ikke som grundlovsfæstet princip; det skete først med grundloven af 1953. Ved systemskiftet i 1901 anerkendte man efter lang tids forfatningskamp det parlamentariske princip, som i Danmark indebærer, at ingen regering (og ingen minister) må have et flertal imod sig. Dermed tog Danmark et stort skridt mod en realisering af Viggo Hørups krav: “Ingen over og ingen ved siden af Folketinget”.

Med grundlovsrevisionen i 1866 fik godsejer- og embedsmandsinteresserne indsnævret **Grundlovens** demokratiske aspekter. Det førte til dannelsen af protestpartiet Venstre, som under forfatningskampen udviklede sig til partiet for såvel bønder som den progressive intelligens i byerne. Men selvom Venstre fik flertal i Folketinget, fortsatte kongen med at udnævne højre regeringer. Højremanden J.B.S. Estrup (1825-1913) lå som regeringsleder 1875-1894 i stadig konflikt med Folketingets flertal, hvis ledere var venstremændene Chresten Berg (1829-1891) og Viggo Hørup (1841-1902). Lignende konflikter fandt man i en række europæiske lande, men få steder så langvarig og hårdnakket som i Danmark. Konflikten kulminerede i 1880'erne med forsvarssagen som ydre anledning. Højre ville anlægge forsvarsværker omkring hovedstaden, hvortil Viggo Hørup spurgte: “Hvad skal det nytte?” Det var ikke udtryk for pacifisme, men for at Venstre ønskede, at forsvarsbevillingerne skulle komme hele landet og ikke blot hovedstaden til gode. Højre fastholdt imidlertid befæstningen og finansierede den i

perioder ved hjælp af provisoriske finanslove i henhold til en paragraf i **Grundloven** om provisoriske love, som gav kongen ret til i særlige tilfælde at udstede foreløbige love.

Forfatningskampen og systemskiftet skærpede ikke blot debatten om folkestyrets betydning. Det var også en æra af usædvanlig blomstring i litteratur, kunst og musik, hvor især den senere nobelpristager Henrik Pontoppidan (1857-1943) brugte den politiske atmosfære som baggrund for sine romaner. Hos ham mærker man, hvordan systemskiftet ikke blot var en politisk omvæltning i snæver forstand, men førte til en ny slags politik i Danmark.

Jacob Brønnum Scavenius Estrup (1825-1913).

Da parlamentarismens indførelse banede vej for den første Venstreregering, blev J.C. Christensen (1856-1930), der var lærer og leder af Venstre, ikke regeringsleder. Selv om lærerstanden i løbet af 1800-tallet havde bevæget sig fra bunden mod toppen af samfundspyramiden, var det et for stort brud med vante forestillinger at udnævne degnen fra Stadil til statsminister. Han blev dog regeringsleder i 1905 – samme år som Det Radikale Venstre blev stiftet som følge af intern uenighed i Venstre om forsvarssagen.

Menneskemængde i Gothersgade ved folketog til Amalienborg i anledning af systemskiftet den 1. September 1901.

Begrundelse

Systemskiftet er et af de vigtigste vendepunkter i dansk politisk historie siden **Grundlovens** indførelse i 1849. Skiftet indtraf to år efter *Hovedaftalen* i 1899, der markerede overgangen til det moderne arbejdsmarked. Med systemskiftet begyndte det moderne politiske landskab at tone frem med de to store partier: Bøndernes Venstre og arbejderne Socialdemokrati som drivende kræfter. Dog er det først med indførelse af forholdstalsvalg i 1915, at landskabet tager endelig form. Mens valg i enkeltmandskredse er ensbetydende med få partier og en klar front mellem regering og opposition, medfører forholdstalsvalg, sammen med en lav spærregænse på to procent, flere partier. Dermed bliver koalitioner som regel normen og konsensuspolitik den foretrukne metode. Indførelse af forholdstalsvalg har uden tvivl bidraget til udvikling af det såkaldte konsensusdemokrati i Danmark.

“Nu er der kun én vej: Hånd i hånd og så frem ad den lige vej, om Grundloven skal komme til ære i Danmark igen. Vort samlingsord skal være folkets selvstyre. Det er intet kongeord. Det ord er bondefødt. Det er født i striden. Det er tungt nu af et helt folks retmæssige vrede. Men det skal blive et fredens ord for vort folk. Den dag kommer, da det skal blive en daglig nødvendighed for et ærekært folk, selvfølgelig som luften vi ånder, som sproget vi taler. Ja den dag skal komme, da det ord ligger over vort land, højt og varmt som lyset en sommerdag. Det er en livsnødvendighed for et lille folk som vort. Al vor fremtid hænger deri, al vor ret til at være noget for os selv, al vor velfærd og lykke. Det er blevet denne slægts sag at erobre friheden for anden gang, det skal blive denne slægts ære at sende friheden sikret i arv til vore sønner – skam og skændsel over os, dersom vi slipper! (...) Mit sidste ord skal være folkets selvstyre. Et leve for et ærekært, et selvstyrende folk”

VIGGO HØRUR, TALE I HØJBY PÅ FYN 24. JUNI 1883.

Identifikation

Kanslergadeforliget er et politisk-økonomisk forlig indgået på statsminister Thorvald Staunings bopæl i Kanslergade i København den 29.-30. januar 1933 mellem Venstre og regeringspartierne, Socialdemokratiet og Det Radikale Venstre.

Den dystre baggrund for Kanslergadeforliget var den økonomiske verdenskrise, der udviklede sig i kølvandet på Wall Street-krakket i 1929. Krisen tvang mange virksomheder i knæ, og landbrugs-eksporten faldt dramatisk. Resultatet var en eksplosivt voksende arbejdsløshed og kraftig stigning i antallet af tvangsauktioner i landbruget. På arbejdsmarkedet truede en ødelæggende storkonflikt.

Ved forliget opnåede landbruget lettelse gennem en devaluering af kronen, nedsættelse af ejendomsskatter og andre mindre lempelser. På arbejdsmarkedet blev arbejdsgivernes krav om en lønned-

gang på 20 procent under trussel om storlockout afværget ved lov. Endelig blev der fra alle sider givet grønt lys for gennemførelse af socialminister K.K. Steinckes store socialreform, der generelt afskaffede trangskriteriet i den sociale forsyng til fordel for et retsprincip. Det medførte en række øjeblikkelige lettelse i de mest udsatte gruppers vilkår. Med Staunings ord havde alle partier med forliget ofret nogle principper, men havde til gengæld reddet landet og demokratiet. Venstre havde således firet på partiets liberalistiske synspunkter, og Socialdemokratiet lagde endegyldigt sit oprindelige marxistiske grundlag bag sig og forvandlede sig til et bredtfavnende arbejder- og folkeparti. Dette ideologiske skifte markeredes stærkt og klart i Staunings principprogram fra 1934, der meget sigende fik navnet *Danmark for Folket*. Forligets betydning blev yderligere sat i relief af, at det blev indgået samme dag, som Hitler blev indsat som rigskansler i Berlin og dermed førte Tyskland mod totalitarisme og siden sammenbrud.

Thorvald Stauning mødes den 29. januar 1933 med en række fremtrædende politikere i sin lejlighed i Kanslergade i København. Dagen efter var Kanslergadeforliget en realitet.

K.K. Steincke på talerstolen i Landstinget. I forgrunden til højre ses Thorvald Stauning.

Begrundelse

Kanslergadeforliget blev både i samtid og eftertid opfattet som en overbevisende demonstration af det parlamentariske demokratis handlekraft. Forliget lagde samtidig grunden til ideen om det samarbejdende folkestyre, der med held modstod trykket fra tidens totalitære strømninger. På længere sigt lagde forliget grunden til den brede politiske enighed og forligsvilje, der var den politiske forudsætning for efterkrigstidens bredt accepterede velfærdssystem.

“Hvis De ved patriot forstår en mand, der elsker sit land og vil arbejde for det efter evne, så vedkender jeg mig at være det.

Jeg har altid følt kærlighed til mit fædreland; men jeg havde ikke mindste respekt for de personer, der i min barndom og ungdom talte store ord om fædrelandet, mens de foragtede det folk, der skabte fædrelandets værdier. Det var personer, der holdt store befolkningsdele nede i elendighed uden den sociale forsorg, som er nødvendig i et godt og velordnet samfund.

I den tid var fædrelandet kun indrettet for de rige; og vi, der hørte til de undertryktes kreds, vi kom til at hade dem, der kaldte sig fædrelandsvenner og betragtede os som fædrelandsløse.

Vi svor, at vi ville erobre plads i dette land, at vi ville omforme det således, at vi kunne føle, at det var vort land og vort hjem. Det er nu sket, og jeg har givet mit bidrag.

Det fædreland, vi har, er folkets, og den danske arbejder er patriot. Han vil netop derfor sætte ind på at gøre landet til et godt hjem for hele den danske befolkning”.

STATSMINISTER THORVALD STAUNING (1873-1942) I ET INTERVIEW I ARBEJDERNES ALMANAK (1939, s. 20) MED JOURNALIST SIGURD THOMSEN, DER SPURGTE, OM HAN FØLTE SIG SOM PATRIOT.

Identifikation

Ved fredsslutningen i Versailles i 1919-1920 blev det liberale princip om "folkenes selvbestemmelsesret" fastlagt som gældende internationalt princip. Folkeretligt blev princippet sat i system med oprettelsen af Folkeforbundet i 1919. Det viste sig dog snart, at reorganiseringen af Europa efter første verdenskrig ikke kun var en sejr for demokratiet, men også for nationalistiske ideer og totalitære politiske systemer.

Lenin (1870-1924), grundlægger af bolsjevismen og leder af Sovjetstaten fra 1917 til 1922, sammen med Stalin (1879-1953), leder af Sovjetunionen og den verdenskommunistiske bevægelse fra midten af 1920'erne og frem til sin død.

I Danmark var Hartvig Frisch (1893-1950) en af de første, der med sin bog *Pest over Europa* fra 1933 markerede en klar front mod kommunismen, fascismen og nazismen. Frisch ligestillede de tre ismer som antidemokratiske og som en trussel mod det demokratiske system. I særlig grad var Hartvig Frisch optaget af arbejderbevægelsens stilling i den ideologiske kamp. Bevægelsen var i Frischs optik klemmt mellem kommunistisk agitation på den ene side og fascistisk og nazistisk propaganda på den anden. "Derfor må enhver demokrat, der vil tage stilling til problemet, være klar over, at det ikke kan gøres på akademisk vis som et teoretisk valg mellem demokrati og diktatur, men at problemet rent aktuelt drejer sig om arbejderklassens stilling i samfundet og forhold til andre befolkningsklasser".

Arbejderklassen rundt om i Europa blev ifølge Frisch lokket af den kommunistiske teori om proletariats diktatur som en nødvendig vej frem mod et mere retfærdigt samfund og af den radikale nationalismes kritik af det parlamentariske demokrati. For arbejderklassen i Danmark gjaldt det om at holde fast i det nordiske demokrati, hvis kerne ifølge Hartvig Frisch var, at nationen ses som udgangspunkt for et samarbejde mellem arbejdere, bønder og andre befolkningsgrupper: "Det var bønderne i Norden, der førte parlamentarismen til sejr og skabte det politiske demokrati – den ære er deres. Det er **arbejderbevægelsen**, der har bygget videre på dette grundlag og støbt fundamentet til *det sociale demokrati*." Hartvig Frisch mente ikke, at diktatur var vejen til målet, men at man skulle overskride det liberale demokrati for at skabe det sociale demokrati. *Pest over Europa* tilegnedes Thorvald Stauning på hans 60-års fødselsdag.

Italiens leder fra 1922-1943, Benito Mussolini (1883-1945), der var grundlægger af fascismen, mødes med Adolf Hitler, 1889-1945, tysk fører og rigskansler samt leder af Det Tyske Nationalsocialistiske Arbejderparti, NSDAP.

“I skæret af rigsdagsbranden (i Berlin 1933), tiljublet af partitilhængernes og medløbernes bifald og akkompagneret af de halvkvalte skrig fra koncentrationslejrene, fejrer det nye system nu sig selv, og der er svaghovedede folk nok uden for Tyskland, der er parat til at strække armen i vejret og råbe “Heil”(…) Men reaktionen nøjes ikke med at glæde sig over åndsformørkelsen. Støttet til Mussolinis og Hitlers tirader føler den luft under vingerne og proklamerer diktaturets indførelse som en sejr for selve fremskridtet”.

HARTVIG FRISCH: PEST OVER EUROPA: BOLSCHEVISME – FASCISME – NAZISME, 1933.

Begrundelse

Med Lenin (1870-1924) i spidsen blev Rusland udviklet efter socialistiske principper fra 1917, med Mussolini (1883-1945) som frontfigur blev Italien omformet efter fascistiske principper fra 1922, og med Hitler (1889-1945) som fører blev Tyskland omstruktureret efter nationalsocialistiske principper fra 1933. Ifølge Lenin var forudsætningen for det kommunistiske samfunds første fase en ophævelse af borgerbegrebet. I *Staten og Revolutionen* fra 1917 proklamerede han: “Alle borgere bliver funktionærer og arbejdere i et statssyndikat, der omfatter hele folket”. I *Min Kamp* fra 1925 understregede Hitler, at nationalitet ikke beror “på sproget, men ligger i blodet”, samt at den nationale stats primære opgave er at sikre et racerent folk. Med denne fortolkning af begrebet *folk* blev jøderne udelukket fra at være en del af det tyske folk og senere søgt udryddet.

Identifikation

“Verden er pludselig vågnet op og har til sin forbavselse set, at den er blevet demokratisk”. Det var den – ifølge kirkehistorikeren og højskolemanden Hal Koch (1904-1963) – nemlig ikke før! I *Hvad er demokrati?* fra 1945 indleder han med at henvise til det faktum, at mange fremtrædende personligheder i 1930’erne var ganske sikre på, at fremtiden ikke tilhørte demokratiet. Det vesteuropæiske demokrati som politisk system havde angiveligt udspillet sin rolle. De toner kom ikke blot fra de egentlige diktaturstater, de kom også fra demokratiske lande som Danmark. Men under anden verdenskrig blev tilslutningen til demokratiet næsten total, og efter krigen stod demokratiet så stærkt i den offentlige bevidsthed som måske aldrig før.

Om morgenen den 9. april 1940 blev Danmark besat af Tyskland. Efter kun få træfninger besluttede regeringen at kapitulere og erklærede efterfølgende, at den under protest over for Tyskland ville fortsætte med at regere landet. Kort efter blev en national samlingsregering etableret, og den regerede med stor vælgertilslutning i samvirke med besættelsesmagten frem til den 29. august 1943. Samarbejdspolitikken byggede på den forståelse, at Tyskland ikke ville “antaste kongeriget Danmarks territoriale integritet eller politiske uafhængighed”.

Samlingsregeringen blev dog hurtig udsat for krav fra besættelsesmagten, der ikke kunne imødekommes uden at bryde med centrale retsprincipper. Dermed rejste samarbejdspolitikken fundamentale spørgsmål vedrørende forholdet mellem demokrati og retsstat. Kan demokratiet forsvare at gå på kompromis med uretten og dermed tage et medansvar for den, når målet er at undgå det, der

er værre? Hvor dybt kan demokratiet beskære retsstaten, uden at selve demokratiets idé og legitimitet går tabt? Folketingsvalgene i de første besættelsesår viste overvældende tilslutning til de demokratiske partier, der accepterede de retsbrud, som besættelsessituationen nødvendiggjorde. Disse brud udgjorde den pris, som demokratiet måtte betale for sin overlevelse. Men besættelsesmagtens skærpede krav og modstandsbevægelsens stigende styrke underminerede efterhånden grundlaget for såvel samlingsregeringen som samarbejdspolitikken. Efter en række folkestrejker i sommeren 1943 kom bruddet den 29. august 1943, hvorefter tilslutningen til modstandsbevægelsen steg markant. I krigens sidste fase bidrog den danske modstandsbevægelse til at ændre synet på Danmark – både i omverdenen og hos os selv.

Samarbejdspolitikken sammenbrød satte de danske jøder i en langt mere udsat position end tidligere. Indtil september 1943 havde samarbejdspolitikken effektivt beskyttet de danske jøder på et tidspunkt, hvor Holocaust for længst var sat i system i de tyskkontrollerede områder i Europa. Da rygterne om en forestående aktion mod de danske jøder begyndte at cirkulere i september 1943, søgte størsteparten tilflugt hos ikke-jødiske

Jøder flygter over Øresund i efteråret 1943.

Begrundelse

Hvorvidt anden verdenskrig skulle betragtes som en klassisk krig mellem nationer eller snarere som en krig mellem forskellige politiske ideologier, var der fra starten ikke enighed om. Med tiden blev krigen dog i stigende grad fortolket som en ideologisk krig mellem nazisme og demokrati. Denne fortolkning bidrog til at udvide demokratibegrebet: Fra demokrati som styreform til demokrati som livs- og samfundsform. Som borger skulle man ikke kun have civile og politiske rettigheder, men også økonomiske og sociale rettigheder. På trods af advarsler fra liberale tænkere, som fandt, at en sådan udvidelse af statsmagtens opgaver i sidste ende i sig selv kunne være en fare for demokratiet, fik kravet om økonomiske og sociale rettigheder stor gennemslagskraft efter krigen.

venner og bekendte. De flygtende jøder blev i vidt omfang hjulpet af danske medborgere og sejlet til Sverige inden tyskernes aktion den 2. oktober. Redningen af de danske jøder fra Holocaust har siden stået som danskernes *finest hour*. Aktionen bidrog til at ændre synet på krigen: Fra at betragte den som en national kamp mod Tyskland til at betragte den som en kamp mod nazismen.

Gadeoptøjer i Odense under Folkestrejken 1943. Folkemængden har væltet en politibil.

“Værre er det imidlertid, at man ud fra denne overvurdering af “afstemningen” næsten med indre nødvendighed tvinges over i den konsekvens, som mere end noget andet har bidraget til at bringe demokratiet i vanry, nemlig den påstand, at det altid er flertallet, som har ret. For enhver, der tænker sig lidt om, er dette jo en uhyrlighed. Der er ingen tvivl om, at flertallet i Tyskland før krigen ville nægte jøderne eksistensret og fratage dem deres besiddelser. Måske eksisterer et sådant flertal stadig. Om så 99 % af hele jordens befolkning er således indstillet, vil antisemitisme i den form ligefuldt vedblive at være både forbryderisk og uforenelig med demokrati”.

HAL KOCH: HVAD ER DEMOKRATI?, 1945.

Identifikation

Diskussionen om demokratiet er i Danmark knyttet til to navne: Teologen Hal Koch (1904-1963), som i 1945 – under retsopgøret efter besættelsen – udgav *Hvad er demokrati?*, og juristen Alf Ross (1899-1979), der under besættelsen og som reaktion på nazismen skrev *Hvorfor demokrati?*, udgivet i 1946. I de to bøger kommer to forskellige opfattelser af demokratiet til orde.

Demokratiet har altid været knyttet til diskussion. Ytringsfriheden er central, fordi alle parter skal kunne fremlægge deres interesser og argumenter offentligt. Den demokratiske diskussion er et fortroligt ritual, hvad enten den foregår i Folketinget eller forsamlingshuset. Men hvad er dens formål? Er det at overbevise de øvrige deltagere i samtalen, så alle kan ende med at være enige? Eller er det at få alle aspekter af et problem frem i lyset, hvorefter parterne kan fastholde deres uenighed og lade et valg afgøre, hvilket synspunkt som vejer tungest og kan samle flertal?

En god samtale er åben for, at parter kan overbevise hinanden og forandre mening. En demokratisk samtale skal ikke blot fremføre en interesse, men også argumentere for den og sætte den i forhold til det fælles bedste. Og en demokratisk proces skal bøje interesser mod hinanden, enten i enighed om sagen eller om et fair kompromis. Men når alt kommer til alt, er det hverken det gode argument eller appeller til Sandheden, med stort S, som afgør udfaldet. Det gør det matematiske flertal, som i det danske Folketing kræver 90 mandater. Den levende samtale støder mod den rituelle samtale, som kun føres for et syns skyld eller for at overbevise usynlige vælgere.

For Hal Koch er demokrati først og fremmest en *livsform*, hvor samtalen står i centrum. Det

afgørende er, at parterne er åbne for at lytte, forstå, tage ved lære og sætte i sammenhæng. Demokrati er ikke et system eller en teori, men en livsform og et sindelag, som langsomt har udviklet sig. Det er forfald, hvis et flertal blot lader, som om man diskuterer, før det trumfer sin beslutning igennem. Derfor bruger Hal Koch ord som “frugtbart møde” og “oprigtig debat”.

For Alf Ross er demokrati primært en *styreform*, hvor friheden står i centrum. Hvad friheden fører til, er ubestemt. Demokratiet bestemmer ikke, hvad mennesker skal mene, og handler ikke om at finde Sandheden. Det er en formel procedure, hvor alle interesser kan komme til orde og få politisk magt i forhold til et flertalsprincip. Et flertal har dog kun ret til at træffe beslutninger i en begrænset periode, så demokratiet er også en formel procedure til at afskedige magthavere på en civiliseret måde. Afgørende for demokratiet er derfor frihedsrettigheder og retssikkerhed.

Selvom Hal Koch og Alf Ross betoner hver deres side af demokratiet, er de ikke grundlæggende uenige. Også for Hal Koch kræver demokratiet et formelt apparat, og også for Alf Ross hviler demokratiet på sociale forudsætninger såsom en informeret befolkning og frihed fra nød.

Alf Ross (1899-1979).

Hal Koch: “I det store og hele findes der kun to veje til at finde denne løsning [på konflikten mellem forskellige interesser]:

Man kan slås sig til rette, hvilket vil sige, at det bliver den stærkeres vilje, som råder; således går det til i junglen; ofte er det imidlertid vanskeligt at se forskel på menneskers og jungledyrs optræden. Man kan tale sig til rette, hvilket vil sige, at man gennem en samtale mellem de stridende parter søger at få sagen alsidigt belyst, og at de samtalende parter virkelig bestræber sig for – det må ikke glemmes – gennem samtalen at nå til en rigtigere og rimeligere forståelse af konflikten problem.

Dette er demokrati. Det er samtalen (dialogen) og dens gensidige forståelse og respekt, som er demokratiets væsen. Hvor dette glipper, vil man uvægerligt falde tilbage til magtkampen. Således forstået er demokratiet noget langt mere omfattende end en bestemt samfundsmæssig styreform”.

FRA HVAD ER DEMOKRATI?, 1945.

Hal Koch (1904-1963).

Begrundelse

Demokrati er folkets styre. Men hvad er et “folk”? I 1800-tallet blev et folk betragtet som et levende kulturelt fællesskab, baseret på fælles geografi, sprog, historie og kultur: Folket var et skæbnefællesskab. I 1900-tallet blev denne idé svækket, så folket blev en befolkning med forskellige livsformer og kulturer: Det fælles var et formelt statsborgerskab. Sammenstødet mellem Hal Koch og Alf Ross handler om en substantiel over for en formel idé om, hvad et folk er: Er kulturen eller forfatningen afgørende?

Alf Ross: “Sammenfattende kan det repræsentative demokratis ideologi måske udtrykkes således: Mennesket er ikke overvejende et fornuftsvæsen. Den store mængde er overvejende træg og konservativ, behersket af fordomme og traditioner, mistroisk mod alt nyt. Folket behøver ledere. Anken om den enkeltes selvstyre og ansvar bør forbindes med tanken om ledelse i tillid. Sideordnet med trangen til selvstændighed ligger hos mennesket trangen til tillidsfuld tiltro, til ledelse af dem, der er klogere og mere indsigtfulde end en selv. Medens det direkte demokrati alene bygger på selvstændighedstrangen og diktaturet alene på behovet for ledelse, forenes de to tendenser på harmonisk måde i det repræsentative demokrati: Ledelsen står under folkets kontrol og er betinget af, at den fortsat formår at beholde folkets tillid på grundlag af fri kritik og meningstilkendegivelse”.

FRA HVORFOR DEMOKRATI?, 1946.

Identifikation

I 1949 blev Europarådet oprettet som et af flere forsøg på at samle Europa og forhindre den splittelse, som i 1930'erne havde udviklet sig til en verdenskrig. Oprettelsen af FN (1945) og NATO (1949) havde samme mål. Man kan her følge den arbejdsdeling, at mens Europarådet skulle føre en ideologisk kamp vendt mod den kommunistiske verden, blev den økonomiske kamp henlagt til Det Europæiske Kul- og Stålfællesskab (1951 – senere EF og endnu senere EU) og OECD (1961), mens den militære kamp blev overdraget til NATO.

Europarådet var et forsøg på at skabe et system af institutioner og procedurer, som på et folkeretligt grundlag kunne sikre demokrati og menneskerettigheder. Hvis det var nødvendigt, kunne lovgivningen i de enkelte medlemslande tilpasses til Europarådets bestemmelser. Det første større resultat var vedtagelsen af Den Europæiske Menneskerettighedskonvention i 1950.

Europarådets opgave var fra begyndelsen at være forum for et samarbejde om demokrati og menneskerettigheder. Rådets formål er ikke at skabe et samlet europæisk demokrati, så den bevægelse, som i 1600-tallet førte fra lokale egnsdele til samlede nationer, kan gentages på et højere niveau: Fra nationer til union. I hver nation skal de demokratiske institutioner udvikles, men med respekt for de enkelte nationers ret til at bevare deres egen demokratiske tradition. Det er ikke afgørende, om der er ét eller to kamre, valgsystemerne kan variere fra flertalsvalg til forholdstalsvalg, og nationens enhed kan repræsenteres af en konge eller en præsident.

I forlængelse af FN's *Verdenserklæring om Menneskerettigheder* vedtog Europarådet i 1950 sin egen menneskerettighedskonvention. Målet var

ikke blot at formulere de rettigheder, som er en betingelse for at deltage i det politiske liv og samtidig nyde beskyttelse mod statens indgreb i det private liv (forbud mod diskrimination, krav om hurtig og retfærdig rettergang og frihed til ytring, forsamling og religion). Nok så vigtigt var det, at der til konventionen blev knyttet to institutioner: Menneskerettighedskommissionen og Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol. I 1997 fik Menneskerettighedsdomstolen en ny struktur og har siden været alene om at håndhæve konventionen.

Et problem for menneskerettighederne er, at den stat, som skal beskytte individets frihed, ofte er den samme stat, som truer individets frihed. Hvis individet krænkes, vil krænkelserne måske blot blive gentaget ved en national domstol. Det problem kommer til udtryk i den gamle skelnen mellem ret og retfærdighed. Den europæiske domstol skulle være et organ, som stod over staterne, og som staterne forpligtede sig til at respektere.

Med konventionen opstod der en mulig konflikt mellem den nationale og den europæiske ret.

Foto fra den officielle nedlæggelse af grundstenen til FN's hovedkvarter i New York den 10. oktober 1949. I midten den norske politiker Trygve Lie, der blev FN's første generalsekretær.

Danmark tiltrådte konventionen i 1953, og i tiden indtil 1992 blev konventionen implementeret i Danmark ligesom andre traktater. Først i 1992 gennemførtes en lov, der som helhed indtog konventionen, så dens bestemmelser nu kan påberåbes som dansk lov. Dette har klart forøget konventionens gennemslagskraft i Danmark.

Europarådet i Strasbourg.

Begrundelse

Siden den første *Erklæring om Menneskerettigheder* blev vedtaget under **den franske revolution** (1789), har menneskerettighederne haft et problem. For én ting er den udbredte enighed om deres betydning, noget andet er, hvordan de kan gøres gældende. Med FN's *Verdenserklæring om Menneskerettigheder* (1948) fik rettighederne et universelt sigte, men stod stadig i fare for at være en uforpligtende idé om retfærdighed hinsides den gældende nationale ret. Uden et formelt og forpligtende retsapparat kan menneskerettighederne overtrædes, uden at det har konsekvenser. Dette problem søgte Europarådet at løse.

Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol i Strasbourg.

Identifikation

I 1972 tiltrådte Danmark *Romtraktaten*, det daværende retlige grundlag for De Europæiske Fællesskaber (i dag EU). Beslutningen blev godkendt den 3. oktober af et solidt flertal, men forud for afstemningen havde debatten været dramatisk. I Folketinget var det alene SF, der var modstander af et medlemskab. Imidlertid var også mange socialdemokrater modstandere og sammen med dem mange intellektuelle og mediefolk. I årene op til afstemningen og især i sommeren 1972 dannede der sig det særlige danske mønster, at venstrefløjen var imod medlemskab, mens liberale og konservative var tilhængere. Det var modsat syd for grænsen, hvor modstanden fandtes på højrefløjen, mens venstrefløjen, inklusive kommunisterne i Italien og Frankrig, var tilhængere.

To generationer i valglokalet under folkeafstemningen om ja eller nej til EF (EU) i 1972.

Den dramatiske valgkamp i 1972 afdækkede skarpe skel blandt vælgerne på en måde, der gik på tværs af traditionelle venstre-højre-opdelinger. Ganske vist var de fleste borgerlige tilhængere af medlemskab, mens de fleste modstandere fandtes på venstrefløjen. Alene dette gjorde den danske debat enestående i Europa, hvor modstanden mod EF ellers fandtes på højrefløjen.

Et andet skel blandt vælgerne var mellem dem, der hævdede, at dansk økonomi ikke ville overleve uden medlemskab af EF, og dem, der forlangte en principiel politisk debat om det fremtidige Europa og Danmarks rolle heri. I vore dage, hvor også venstrefløjen er blevet EU-tilhænger, er denne principielle debat endnu vigtigere. For at forstå debatten er optakten til afstemningen i 1972 lærerig – ud over at den er et dramatisk stykke historie.

Det var karakteristisk for tilhængerne af medlemskab, at de sjældent formulerede principielle argumenter, eksempelvis om den moralske og politiske betydning af europæisk integration, men holdt sig til økonomiske argumenter. Danskerne ville blive mere velstående i EF, hed det. Der kan være to grunde til, at tilhængerne undgik principielle argumenter: Den ene en frygt for, at vælgerne ville reagere negativt på storladne taler om Europas moralske og politiske betydning, og at man ved at tale principielt ville skræmme folk, der netop ønskede økonomisk, men ikke politisk tilslutning til de europæiske fællesskaber. Den anden kan være, at tilhængerne selv var uenige om den politiske mening med medlemskabet. Så sent som i 1986 udtalte den konservative statsminister, Poul Schlüter, at “unionen er stendød”, hvad den så ikke har vist sig at være.

Spændingen holdt sig til det sidste. En uge før den danske afstemning stemte nordmændene imod medlemskab. Resultat i Danmark blev dog et sikkert “ja” med to tredjedele af de afgivne stemmer for medlemskabet, der trådte i kraft den 1. januar 1973.

Få forudså i 1972, at EF ville blive til EU, og integrationen skulle senere antage ganske andre former, end de fleste ventede: Danmark har stadig et folketing, regering og en selvstændig skattepolitik, men integrationen er skredet frem på andre måder. Eksempelvis i lovgivnings- og reguleringsarbejdet, der nu i betydeligt omfang bestemmes i EU.

Dansk medlemskab af EF/EU har siden 1972 ført dansk politik og samfundsudvikling i nye retninger. En meget stor del af lovgivningsarbejdet består i at tilpasse dansk ret og administration fælles EU-normer, og dansk økonomisk politik findes ikke længere som særskilt dansk anliggende. Men også kulturelt betød valgkampen i 1972 et skift: Den udkrystalliserede holdninger til EF/EU, der har været fundamentale for al senere politisk kultur i Danmark, også selvom EU-modstanden i vore dage snarere findes blandt borgerlige end på den modsatte fløj.

24.4.72: *“Behagelig samtale med [fhv. belgisk premierminister Paul-Henri] Spaak, der er totalt uforstående over danske EF-modstanderes ‘argumenter’; en ung dame havde sagt til ham, at tilslutning ville vanskeliggøre kvindens stilling. Han var målløs”.*

31.8.72: *“Øjensynlig har sommeren – modsat vor forventning – styrket modstanderne. De fremsatte i hvert fald i Helsingør deres påstande med større frimodighed end før”.*

2.10.72: *“Så er det afstemningsdag ... Vi tager ikke glæden på forhånd. Mit gæt er et meget stort ja i Jylland. Aftagende på vej til København. Men et nej i København. Bliver det et nej-flertal af beskedent omfang, skulle ja’et være hjemme”.*

UDDRAG AF JENS OTTO KRAG, DAGBOG 1971-1972, 1973.

Begrundelse

Valgkampen i 1972 illustrerede demokratisk politik med en dramatik, der sjældent er set i nyere dansk historie. Principielle og pragmatiske holdninger til EF-medlemskabets betydning stod i åben konflikt – forskellige forståelser af suveræniteten, af økonomiske argumenter og af demokrati stod mod hinanden som aldrig før.

Demonstranter aktionerer mod Danmarks indtræden i EF (EU).

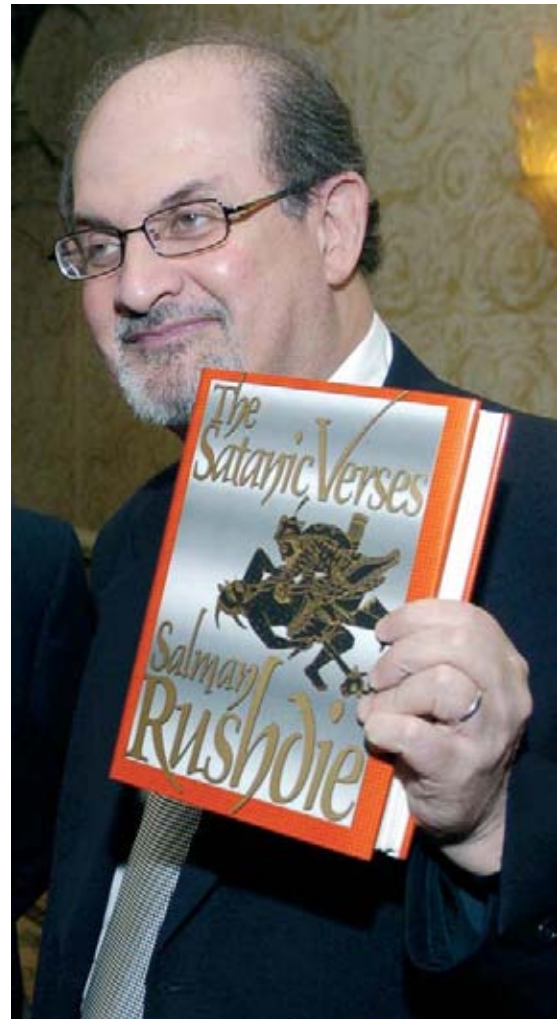
Identifikation

Med udgivelsen af romanen *The Satanic Verses* i 1988 (på dansk *De sataniske vers*, 1989) pådrog den indisk-britiske forfatter Salman Rushdie (f. 1947) sig fundamentalistiske muslimers vrede. I 1989 udstedte præstestyret i Teheran under ayatolla Khomeini en *fatwa*, der fordømte romanens indhold som blasfemisk og udlovede en dusør til den, der ville dræbe Rushdie. Siden da har Rushdie delvist levet under jorden med politibeskyttelse.

Salman Rushdie er født i Bombay som søn af en velhavende, muslimsk forretningsmand. Han er opvokset og uddannet i England med skolegang på den elitære Rugby School og med en kandidatgrad i historie fra Cambridge University. Hans forfatterskab udspringer af hans egen oplevelse af at befinde sig mellem to kulturer: Den kollektivistisk prægede muslimsk-indiske og den individorienterede moderne vestlige. Det handler om forholdet mellem pligten til at tro og retten til at tvivle. Dette dilemma fandt tydeligst udtryk i romanen *De sataniske vers*, hvor forfatteren på en skeptisk-fabulerende facon søger at skabe mening og klarhed i en verden af fremmedgjorthed og multikulturel bevidsthed ved blandt andet at udøve religionskritik i forhold til *Koranen* og satirisere over profeten Muhammed. Det var især det sidste, der vakte fundamentalistiske muslimers vrede og udløste *fatwa*en. Men disse kredses vrede hang også sammen med det kultursammenstød, der lå i, at Rushdie brugte den vestlige romanform som ramme om sin kritik og derved tiltog sig retten til at skabe sit eget fiktive univers, hvor intet var helligt. Det provokerede de fundamentalistiske muslimske kredse, for hvem en sådan tankegang og fremgangsmåde ikke blot var fremmed,

men direkte blasfemisk i forhold til den profet, hvis bud ifølge disse ikke kan anfægtes.

Den islamiske fundamentalismes voldsomme reaktion på Rushdies respektløse religions- og civilisationskritik har paralleller på dansk grund – senest i form af den heftige reaktion på Jyllands-Postens karikaturtegninger i 2005 af profeten Muhammed. Rushdie-debattens bidrag til forsvar for tros- og ytringsfriheden er et velegnet udgangspunkt for velinformeret overvejelse af disse anliggender.

Salman Rushdie (f. 1947).

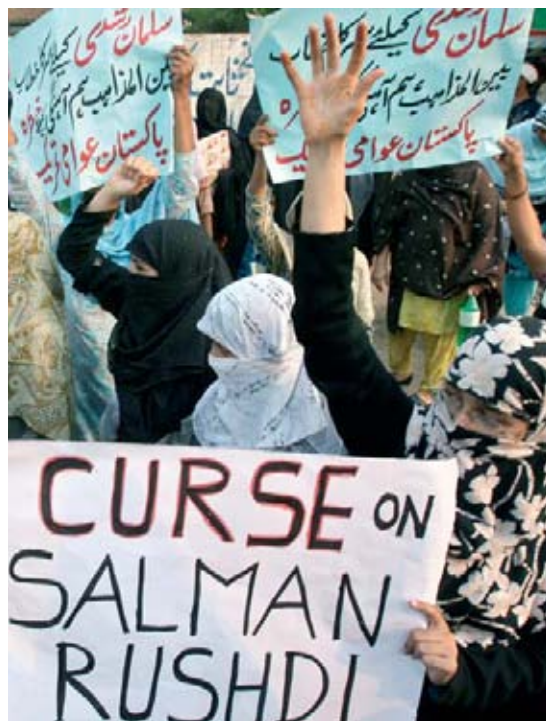
“Hvad der er mest satanisk ved Rushdies forehavende er, at han har skrevet denne roman for at satirisere over profeten og hans fæller, at latterliggøre folks religiøse bevidsthed og fjerne fra folks hjerter enhver sans for ærbødighed for engle, profeter, hellige bøger og desuden enhver tro på Gud og det hinsidige. Han har bevidst og med vilje fordrejet historien om den velsignede profet og hans fæller, selv om han har tilsløret fællernes navne og har valgt det navn, som ondskabsfulde missionærer i middelalderen plejede at give profeten blot for at fortælle folk, at han ikke skriver historie.

Her står vi over for et grundlæggende problem. Hvis en eller anden forfatter bruger mit navn og navnene på nogle af mine venner og også udvælger nogle situationer og episoder af mit liv og forvrider og forvansker dem, har jeg så ikke ret til at anklage denne person for bagvaskelse og ærekrænkelse? Skulle det muslimske samfund ikke have ret til at fordømme denne mand for blasfemi, fordi han benytter et tyndt slør af fiktion for at bagvaske profeten og alt, hvad muslimer har kært? Eftersom han som forfatter ikke er interesseret i at fremlægge sin egen fremstilling af nogen sandhed, og eftersom han prædiker en antiislamisk teori under dække af en roman, så ophører hans frihed som forfatter og så skal han behandles som enhver anden, der fremstiller blasfemiske skrifter”.

GENERALDIREKTØREN VED ISLAMIC ACADEMY I CAMBRIDGE, PROFESSOR SYED ALI ASRAF, I EN ANMELDELSE AF RUSHDIES BOG I TIDSSKRIFTET IMPACT INTERNATIONAL, OKTOBER-NOVEMBER 1988.

Begrundelse

Rushdie-sagen handler i sin kerne om individets ret til at ytre sig frit i et demokratisk samfund, men – i lyset af muslimske kredsers voldsomme reaktion – også om kultursammenstød mellem vestlige frihedstraditioner og muslimsk fundamentalisme. Sagen illustrerer i tilspidset form de to standpunkter og må derfor betragtes som et velegnet udgangspunkt for den nødvendige afklarende debat, også på dansk grund, om vilkårene for at leve og agere i et demokratisk samfund.

Pakistanske kvinder råber anti-britiske slogans ved et protestmøde i Lahore i juni 2007 – efter den britiske dronnings beslutning om at adle Salman Rushdie.

Identifikation

Om aftenen den 9. november 1989 besluttede det østtyske kommunistparti nærmest ved en fejltagelse at tillade fri passage østfra gennem den mur, partiet havde rejst i 1961. I løbet af ingen tid sværmede titusinder af østberlinere vestpå og mødtes med deres landsmænd i en glædesrus, som de færreste havde turdet håbe på. Murens fald var et symbolsk og politisk højdepunkt i den proces, som fra midten af 1980'erne førte til de østeuropæiske kommunistregimers fald.

I august 1961 besluttede det herskende kommunistparti i den *Tyske Demokratiske Republik (DDR)* efter aftale med Sovjetunionen at bygge en mur omkring Vestberlin, altså omkring de dele af byen, der i 1945 var blevet tildelt de vestlige allierede, USA, Storbritannien og Frankrig som sektorer. Grunden var, at den frie adgang til de vestlige sektorer lokkede hundredtusinder af østtyskere, som

Den 3. oktober 1990 kl. 0.00 genforenedes DDR med Forbundsrepublikken Tyskland. På billedet ses en folkemængde, der fejrer den historiske dag i Berlin.

af politiske eller økonomiske grunde – eller oftest begge – søgte personlig, politisk og økonomisk frihed i Vest. Berlin var det eneste sted, hvor Jerntæppet – den lukkede grænse mellem det demokratiske Vesteuropa og det totalitære Østeuropa – stod nogenlunde åbent, og det måtte standses.

Fra 1961 til 1989 levede østtyskerne inde-spærret og kunne kun rejse til andre kommunistisk styrede lande. Undtagelserne var pensionister – her sparede DDR-styret penge ved at lade dem rejse til slægtninge i vest. Efterhånden opbyggede DDR-styret også en god forretning ved at fængsle borgere for derefter at lade den vesttyske regering købe dem fri for hård valuta.

Fra foråret 1989 begyndte et folkeligt pres i DDR for retten til fri bevægelse. Presset kom fra en alliance af protestantiske kirkefolk, fritænkende akademikere og andre intellektuelle. Regimet viste sig ude af stand til at slå ned på denne gruppe med samme kraft, som da det i 1953 nedkæmpede de arbejdere, der demonstrerede for frihed. I september 1989 fik en større gruppe østtyskere lov til at rejse til Vesttyskland via Prag. Samtidig åbnede Ungarn grænsen til Østrig, hvorefter tusinder af DDR-borgere tog til Ungarn og derfra vestpå. Jerntæppet var i opløsning.

Også i andre østeuropæiske lande var bevægelser for demokrati i hastig vækst i sidste halvdel af 1980'erne. Her udgjorde *Solidarnosc* i Polen og *Charta 77* i det tidligere Tjecoslovakiet, samt andre dissidentbevægelser i Østeuropa og det tidligere Sovjetunionen, afgørende inspirationskilder og drivkraft. Dissidenterne gjorde opmærksom på, hvor vigtigt det er, at der er forskel på stat og samfund, og at borgerne har frihedsrettigheder i forhold til staten. Over for den allestedsnærværende stat prøvede dissidenterne at skabe frirum, hvor de kunne leve som frie borgere. Dette krav fik efterhånden de kommunistiske regimer til at vakle. Det var en rådvild DDR-regering, som den 9. november åbnede muren i Berlin. I løbet af få timer

fyldtes Vestberlins gader af jublende østberlinere. Murens fald og dens følger i form af den tyske genforening og den geopolitiske forandring af Centraleuropa var et af de klareste eksempler på en massiv og spontan folkelig viljetilkendegivelse siden foråret 1848. Et overvældende flertal af tyskere i øst ønskede at kunne handle, tænke, rejse og beslutte frit – murens fald var demokrati i handling.

Åbningen af det gamle Østeuropa har medført nye økonomiske, EU-politiske og samfundsmæssige udfordringer. Ikke alle følger af murens fald har været lige lette at håndtere, hverken for tyskerne eller for andre. Men som den tidligere rektor for Humboldt-Universitetet, DDR-styrets ledende universitet, udtrykte det i 1990: “Det, der er sket, betyder, at vi har fået frihed”.

Begrundelse

Murens fald er en stor begivenhed i Europas historie. Faldet banede vejen for en langt større udbredelse af demokrati end tidligere. Begivenheden fik også betydning for det danske demokrati, idet udarbejdelsen og vedtagelsen af Maastricht-traktaten var et svar på det nye geopolitiske landskab, der opstod i Europa som følge af Tysklands genforening og Sovjetunionens sammenbrud. Med Maastricht-traktaten fra 1992 oprettedes Den Europæiske Union (EU), hvormed samarbejdets politiske dimension blev styrket.

En mand slår hul i Berlinmuren, der delte Vest- og Østberlin i mere end 28 år.

Identifikation

Traktaten Om Oprettelse Af Det Europæiske Økonomiske Fællesskab (i dag: Traktaten Om Oprettelse Af Det Europæiske Fællesskab (EF)), også kaldet *Romtraktaten*, blev indgået i 1957 mellem "De Seks", nemlig Vesttyskland, Frankrig, Italien, Belgien, Nederlandene og Luxembourg. Danmark tiltrådte med virkning fra 1973. Med Maastricht-traktaten i 1992 oprettedes Den Europæiske Union (EU). Danmark tiltrådte dog denne traktat med forbehold. *Romtraktaten* er udsprunget af de politiske og kulturelle bevægelser, der efter anden verdenskrigs rædsler søgte at etablere grundlaget for et fredeligt samarbejde i Europa.

Drømmen eller håbet om at fremme fred, handel, samkvem og vækst ved et politisk samarbejde mellem europæiske stater er gammel. I **Oplysningstiden** nød tanken om en europæisk forening stor støtte, ikke mindst hos filosofen Immanuel Kant, som knyttede håbet om fred til kravet om udvikling af en international retsorden. Efter første verdenskrig forsøgte den daværende europabevægelse at formalisere håbet om fred via Folkeforbundet, dog uden videre held. Efter anden verdenskrig er etableringen af Europarådet i 1949 det første konkrete udtryk for organiseret samarbejde. Men Europarådet har ingen adgang til at træffe bindende flertalsbeslutninger og har hovedsagelig holdt sig til drøftelser af demokrati, menneskerettigheder og retligt samarbejde. Dog har Europarådet med Den Europæiske Menneskerettighedskonvention og den hertil knyttede internationale domstol tilvejebragt en ordning af vidtrækkende betydning i organisationens mange medlemsstater.

Først med Romtraktaten fik samarbejdstanken et effektivt udtryk, idet medlemsstaterne overdrog

vigtige beføjelser til fælles organer, især med hensyn til udvikling af et "fælles marked". Senere er EU's beføjelser styrket ved, at Rådet i større og større udstrækning har fået tillagt adgang til at træffe beslutning ved kvalificeret flertal blandt Rådets medlemmer. I kølvandet på **murens fald** i 1989 og Sovjetunionens sammenbrud i 1991 oprettedes Den Europæiske Union (EU). Det skete i 1992 med Maastricht-traktaten, der gav samarbejdet en langt stærkere politisk dimension. Traktaten førte til oprettelsen af Den Økonomiske Monetære Union (ØMU) og Den Europæiske Centralbank, og den gav Europa-Parlamentet større del i lovgivningsbeslutninger. Hertil kom, at en række nye samarbejdsområder som kultur, uddannelse og undervisning blev indsat i EF-traktaten.

Med Maastricht-traktaten blev samarbejdets værdigrundlag markeret. I traktaten henvistes der til menneskerettighederne, og med Amsterdam-traktaten i 1998 gjorde man disse rettighe-

Statsminister Jens Otto Krag underskriver Romtraktaten om dansk medlemskab af EF i Bruxelles 22. januar 1972.

Begrundelse

EU er ikke blot en international organisation baseret på international ret og diplomatiske relationer mellem fuldt suveræne stater. Samarbejdet i EU adskiller sig på afgørende punkter fra samarbejdet i andre internationale organisationer. I traditionelle internationale organisationer som for eksempel FN og NATO er vedtagelser rettet til medlemsstaterne, som herefter bestemmer, hvordan vedtagelserne skal omsættes i national ret. Sådan er det ikke i EU. Her har en stor del af vedtagelserne direkte virkninger for borgere og virksomheder i medlemsstaterne. Dette gælder fuldt ud de såkaldte "forordninger" og "beslutninger" og delvis for EU's "direktiver", idet dog direktiver ligesom international ret skal gennemføres i national ret. Disse EU-regler får samme status i den nationale retsorden som forskrifter, der er vedtaget af Folketinget og stadfæstet af regeringen. Den form for samarbejde betyder, at demokrati og demokratisk legitimitet bliver centrale spørgsmål. Hvorvidt EU indebærer et demokratitab eller en demokratigevinst, er således et omdiskuteret spørgsmål, idet afgivelse af suveræniteten til EU både kan ses som en svækkelse af det nationale demokrati og som en styrkelse af borgernes muligheder for at få demokratisk indflydelse på transnationale problemstillinger.

der til selve fundamentet for Unionen. Med Nice-traktaten i 2000 udarbejdedes der ydermere et politisk bindende charter for grundlæggende rettigheder, som med Lissabon-traktaten i 2007 gøres juridisk bindende. Ud over menneskerettighederne var det værdier som tolerance, solidaritet og ligestilling. Ambitionen er, at samarbejdet i EU skal bygge på "europæiske værdier" og udgøre grundlaget for en europæisk fællesskabsfølelse. Med andre ord: Fælles værdier skal skabe sammenhængskraft.

Der er i begyndelsen af det 21. århundrede al mulig grund til at spørge: Har demokratiet fundet sin endelige form med nationalstater som ramme? Eller står vi ved indgangen til en tredje fase i demokratiets historie? I det græske demokrati var borgerskab og demokratisk deltagelse begrænset til bystater. Med etablering af de moderne nationalstater udvides borgerskab og demokrati til at omfatte millioner af mennesker. Med udviklingen af det europæiske samarbejde gennem de seneste

årtier kan man ifølge den amerikanske demokrati-teoretiker Robert A. Dahl (1915) ane forstadierne til demokratiske institutioner af transnational karakter. Om disse forstadier vil udvikles i en sådan grad, at man kan tale om en tredje fase i demokratiets historie, er dog stadig et åbent spørgsmål.

"Det må være vores uafsladelige bestræbelse at opbygge og styrke De Forenede Nationer. Inden for dette verdenskoncept må vi genskabe den europæiske familie i en regional struktur, som måske kunne kaldes Europas Forenede Stater".

WINSTON S. CHURCHILL, 1946.

Præsentation og formidling

Udvalget er blevet bedt om at komme med forslag til, hvordan demokratikanonen kan præsenteres og formidles i tekst, film, internet mv., herunder til brug for undervisningen i folkeskolen, ungdomsuddannelserne mv.

Den brede målgruppe for demokratikanon er den danske befolkning. Udvalget har besluttet, at demokratikanon ved sin præsentation skal foreligge i bogform og som internetpublikation. Udvalget ønsker at fremhæve følgende forslag til den videre formidling af demokratikanon blandt befolkningen:

- Produktion af en dokumentarisk tv-serie i 35 afsnit (ét afsnit for hvert kanonpunkt), hvor betydningen for demokratiet og frihedsrettighederne i hvert af de udpegede kanonpunkter behandles.
- Temalørdag på DR2 om demokrati med udgangspunkt i demokratikanon og den historiske belysning af demokratiet som styreform og filosofisk begreb frem til i dag.
- Produktion af debat- og quizprogrammer til radio og tv om kanonpunkterne og danskeres kendskab hertil.
- Udvikling af brætspil og internetbaserede spil med udgangspunkt i demokratikanon.
- Afholdelse af nationale og lokale foredrag og andre events om demokrati med udgangspunkt i demokratikanon.

Formidlingen af demokratikanon bør have særligt fokus på uddannelsessystemet, og der bør her ske en målrettet formidling af tankerne bag og historien om demokratiet i dagens Danmark. Grundskoleområdet er oplagt målgruppe for formidlingsindsatsen, men demokratikanon skal ligeledes formidles i de andre dele af uddannelsessystemet, hvor demokratisk dannelse er en integreret del af undervisningen og uddannelsens formål.

Det indgår i folkeskolelovens formålsbestemmelse, at folkeskolen skal forberede eleverne til deltagelse, medansvar, rettigheder og pligter i et samfund med frihed og folkestyre. Skolens virke skal derfor være præget af åndsfrihed, ligeværd og demokrati. Af lov om friskoler og private grundskoler mv. fremgår det, at frie grundskoler efter deres formål og i hele deres virke skal forberede eleverne til at leve i et samfund som det danske med frihed og folkestyre samt udvikle og styrke elevernes kendskab til og respekt for grundlæggende friheds- og menneskerettigheder, herunder ligestilling mellem kønnene.

Også styringen af kommunernes skolevæsen er organiseret med lokal demokratisk medinddragelse. Forældre og elever er repræsenteret i skolebestyrelser, og eleverne har fra 5. klasse ret til at danne elevråd. Elevrådet udpeger repræsentanter til at deltage i udvalg og arbejdsgrupper, som skolen har nedsat til at behandle spørgsmål af betydning for eleverne.

Efter grundskolen fortsætter den demokratiske dannelse i uddannelsessystemet både i form af undervisning i demokrati og mulighed for medindflydelse gennem deltagelse i kollegiale organer. Det indgår i målformuleringerne for såvel ungdomsuddannelserne som de korte og mellemlange videregående uddannelser, at uddannelserne skal bidrage til at udvikle de studerendes interesse for og evne til aktiv medvirken i et demokratisk samfund. På de frie kostskoler, herunder folkehøjskoler og efterskoler, er hovedsigtet livsoplysning, folkelig oplysning og demokratisk dannelse. Historisk set er denne skoleform tæt knyttet til folkestyret og udviklingen af demokrati i Danmark.

Der skal værnes om de demokratiske værdier, og børn og unge skal opdrages med og til demokratisk praksis i bred forstand. Der er brug for grænsesætning og samtale om, at demokratiet ikke kun handler om rettigheder, men også om plig-

ter og om hensynet til både den enkelte og til fællesskabet. Et velfungerende elevråd eller andet kollegialt organ er et oplagt forum for afprøvning af det repræsentative demokrati og samtidigt et rum, hvor debatkulturen og diskussionslysten kan fremmes og udvikles.

I relation til brug af demokratikanon i undervisningsøjemed foreslås det, at den enkelte uddannelsesinstitution en gang om året sætter særligt fokus på demokrati. Den konkrete tilrettelæggelse vil naturligvis afhænge af, om der er tale om en folkeskole, en ungdomsuddannelse eller en videregående uddannelsesinstitution. Udvalget opfordrer i den forbindelse til, at der i uddannelsessystemet arbejdes bevidst med demokrati i bred forstand som en afspejling af bredden i demokratikanon.

I forhold til formidlingsindsatsen i grundskolen finder udvalget, at alle kanonpunkterne bør

indtænkes i undervisningen og dagligdagen i skolen. Udvalget ønsker at fremhæve følgende forslag til den videre formidling af demokratikanon i grundskolen:

1. Demokratikanon vedlægges undervisningsvejledningen i de nye faghæfter for historie og samfundsfag i folkeskolen (undervisningsvejledningen er ikke en bindende tekst for læreren, men netop en vejledning, som vedkommende kan vælge at følge eller lade være).
2. Demokratikanon gøres til genstand for emneuger, ikke mindst i 2009 med Grundlovens jubilæumsår.
3. Historiekanon/demokratikanon-spil for 5. klasse og frem, hvor eleverne kan teste deres paratviden om demokrati og historie.

4. Demokratikanon som inspirationskilde for de tværfaglige projekter, som tilstræbes i grundskolens overbygning og i ungdomsuddannelserne. For eksempel projektopgaver med tematiske læsninger på tværs af kanonteksterne.
5. Der bør fra Folketinget i 2009 udgå mindst ét initiativ, som har folkeoplysende karakter, for eksempel offentligt møde i Landstingssalen for både forskere, fagfolk, højskolefolk mv. med det formål at drøfte demokratikanon og demokratiets aktuelle tilstand.

Afslutningsvis skal udvalget pege på nogle få konkrete eksempler på, hvordan et kanonpunkt kan tænkes formidlet til eleverne i grundskolen.

Demokratiets rødder

- Opsætning af ordene Demos og Kratos i klassen eller ved skolens indgang.
- Dramatisering af en Folkeforsamling og en Folkedomstol.
- Inddragelse af temaer fra græske tragedier i faget drama.
- Dans af græske kædedanse til græsk folkemusik i faget musik.
- Tegning og maling af relevante motiver fra det antikke Athen i faget billedkunst.

Den franske revolution

- Belysning af de reelle begivenheder, der satte revolutionen i gang.
- Præsentation af det omfattende billed- og filmmateriale om denne begivenhed, som genstand for analyse og debat.
- Gennemgang af Frankrigs geografi og hovedstadens rolle i historien under inddragelse af de dengang relativt tætte bånd mellem Frankrig og Danmark.

- Belysning af klædedragten og moden i tiden med særligt fokus på uniformerne og kvinders og mænds påklædning i livet ved hoffet.

Arbejderbevægelsen

- Indledende besøg på Arbejdermuseet for at få et billede af tiden og vilkårene for arbejderklassen.
- Belysning af Pios tanker med de første fagforbund og vejen frem mod det politiske demokrati.
- Fortællinger om Slaget på Fælleden og strejkerne.
- Inddragelse af sange, der repræsenterer arbejderbevægelsen i faget musik.

Demokratiets aktuelle vilkår – fire udfordringer

At demokratiet er en global succes betyder ikke, at det er problemløst. Det begyndte i lukkede nationalstater, som forsøgte at fastholde ideen om et folk. Ændrede vilkår i verdenssamfundet betyder nye udfordringer for demokratiet. Man kan pege på fire.

1. *Multikulturalisme*. Det kan være svært at fastholde ideen om et folk, når massemedier, turisme, immigration og jagten på identitet gør alle nationer multikulturelle. Hvordan kan demokratiet trives med en broget flok af kulturer, som trækker i mange retninger og måske har ambitioner om at være enerådende?
2. *Nærdemokrati*. Betonningen af det enkelte individ og dets rettigheder forstærker ønsket om direkte demokratisk indflydelse. Da det ikke kan lade sig gøre i samfund med mange millioner indbyggere, giver nærdemokratiet en stærkere følelse af at gøre en forskel. Det skaber konflikt mellem effektivitet og medbestemmelse.
3. *Globalt demokrati*. Demokratiet stopper ikke ved de nationale grænser, som betyder stadig mindre. Er det muligt at tale om et europæisk eller endda et globalt demokrati?
4. *Det repræsentative demokrati*. Mens det antikke demokrati samlede alle borgere på torvet, måtte det repræsentative demokrati nøjes med at samle de folkevalgte i parlamentet. Med massemediernes, især tv's, indtog i samfundet er der kommet mere demokrati end nogensinde før. Alle kan løbende blive informeret om politikere, programmer og problemer, lokalt, nationalt og globalt. Det sker dog i stigende grad på massemediernes betingelser. De vigtige politiske diskussioner kan ikke følges ved selvsyn, men foregår i fjernsynet, så bor-

gerne overværer den demokratiske diskussion som et skuespil i stedet for at deltage i den. I stedet for at repræsentere borgerne ender politikerne med at præsentere sig for borgerne.

Vi skal kort se på disse fire udfordringer.

1. Multikulturalisme

Selvom de fleste af verdens nationer bekender sig til demokrati, er demokrati ingen selvfølge. Det findes i alle afskygninger. Nogle steder er der tale om åbenlyst hykleri, andre steder kan man følge en spæd og tvetydig begyndelse, og atter andre steder har det repræsentative demokrati stabiliseret sig gennem flere hundrede år.

Man kan skelne mellem traditionelle samfund, hvor politik har et ideologisk eller religiøst grundlag, som ikke tolererer afvigelse, og moderne samfund, hvor politik er et spørgsmål om diskussion og afstemning.

Alle kulturer bygger på fordomme, som ikke kan bevises, men tages for givet. Nogle kulturer går længere og forsvare ikke blot deres fordomme med ord, men med vold og magt. Det har op gennem historien skabt utallige krige og borgerkrige. Den demokratiske løsning på problemet om, hvordan kulturer kan leve side om side, er at lade lov gå forud for kultur.

Der er noget beroligende ved Sandhed med stort S. Man behøver ikke vide eller besvære sig med at bevise, men kan nøjes med at tro. Bliver man modsagt, behøver man ikke at argumentere, men kan vende ryggen til modparten eller fare i struben på ham. Kættere kan ikke gøre krav på tolerance. De skal bekæmpes, ikke forstås.

Et samfund med mange kulturer, som hæger om hver deres Sandhed, vil være en krudttønde, der let eksploderer. Det kan måske forhindres med fysisk magt. Demokratiet bruger en anden metode. Det søger at skabe social orden ved at stave alle sandheder med lille s. De kan diskutere

res offentligt, og alle kan selv sige ja eller nej til dem. Et demokratisk valg handler ikke om, hvad der er sandt og falsk, men om hvilke synspunkter som får et flertal bag sig. Alle synspunkter har ret til at komme til orde og blive diskuteret, ingen er automatisk forkerte.

Resultatet af en demokratisk diskussion er normalt ikke, at parterne bliver enige. Men diskussion er udtryk for to ting: Dels respekt for modpartens ret til at mene noget andet, dels accept af,

at flertallet – ikke Sandheden – afgør, hvordan der skal regeres. *Hvad* man diskuterer, og *hvem* som stemmes til magten, kan variere. Demokrati åbner for en fredelig måde at løse konflikter og afsætte politiske ledere på. Det er ikke blot en styreform, men beskytter mindretal ved hjælp af politiske og sociale rettigheder.

Med demokratiet siges der farvel til Sandheden med stort S. Selvom et demokratisk samfund giver frihed til at ytre sig og til at vælge religion

og ideologi, giver det ikke lov til at lade religion og ideologi gå forud for lov. Er der konflikt, gælder loven. På den måde lægges der bånd på fundamentalistiske grupper, i håb om at mange kulturer kan finde deres plads side om side.

Kravet er, at forskellige kulturer skal tåle hinanden, også når det gør ondt. Men tolerance er et selvmodsigende begreb, som i sin radikale form ødelægges sig selv. Er man tolerant over for intolerante, giver man intolerancen frit løb og underminerer altså tolerancen. For at løse det problem må man, demokratisk, skelne mellem to niveauer: Et for indhold og et andet for form. På *formsiden* må en fælles demokratisk kultur anerkendes af alle, fordi den giver alle frihed til at ytre sig og gøre sig gældende. På *indholdssiden* må der være frihed til at vælge sin specielle kultur i form af religion eller ideologi.

Det gør det kompliceret at være menneske. Man skal skelne mellem, hvad der gælder i den specielle kultur, og hvad der er gældende i samfundet som helhed. De stærke ord i den religiøse eller ideologiske gruppe forvandles og bliver til svage og private meninger i det offentlige rum. Man skal også acceptere, at selvom man har frihed til at tale, har man ikke uden videre frihed til at omsætte sin tale til handling.

En fælles demokratisk kultur er ikke neutral. Den gør forskellige kulturer lige for loven, men kan afvise kulturelle skikke, som har mange hundrede år på bagen. Alle kulturer underkastes en test for at se, om de lever op til kravet om frihedsrettigheder. Demokratiet er et forsøg på at skabe en civiliseret omgangsform mellem forskellige kulturer, som alle bidrager til et rigt samfund. Den amerikanske filosof John Rawls (1921-2002) mente, at det krævede et område med *overlapping consensus* – et område med principper, som alle kan enes om, skønt de ellers er uenige.

Dette er stadig uacceptabelt for dem, som vil have Sandheden med stort S på deres side. Men

ingen ideologisk eller religiøs Sandhed kan bevise, at den er sand. Hvis den havde et sådant bevis, handlede det om viden, ikke om tro. Derfor giver demokratiet ikke køb. Ingen Sandhed har ret til at forhindre andre sandheder i at komme til orde. Ingen Sandhed har ret til at straffe mennesker for at have andre sandheder. Ingen Sandhed har ret til at forhindre mennesker i at tænke, tale og skifte standpunkt.

Demokratiet er en kultur for kulturer. Det er åbent for et frit valg af trosformer og livsformer, men forpligter dem til at indgå i en fælles orden, så politik trumfer over både religion og ideologi.

2. Nærdemokrati

I antikken og endnu hos filosofen **Rousseau** (1712-1778) betyder demokrati, at folk bestemmer direkte. De møder fysisk op, deltager i diskussionen og rækker til sidst hånden i vejret. Den type demokrati er en saga blot, og allerede i antikken var det kun udvalgte dele af befolkningen, som kunne møde op, deltage og stemme. At "folket" bestemmer, betyder ikke, at alle kan føle, at det er *mig*, som bestemmer. Derfor kan demokrati opleves som noget fjernt: Man afgiver sin stemme og bliver altså stum. Man er en dråbe i folkehavet, og ens kryds på stemmesedlen er rensat for de tanker, som lå bag.

Derfor kan det kommunale demokrati opleves som mere nærværende end det nationale demokrati. I små kommuner kender man de mennesker, man stemmer på, og har man tillid til en person, kan man se gennem fingre med, at man ikke er helt på linje med hans eller hendes partiprogram.

Jo mindre gruppen er, jo mere gør hver enkelt person en forskel. Man bliver hørt. Derfor kan kravet om demokrati gentage sig i stadigt mindre cirkler, så demokrati bliver styreformen ikke blot i nationen og kommunen, men også på arbejdspladsen, i foreningen, i nabolaget og endda i familien.

Folkeafstemning som beslutningsproces i det demokratiske folkestyre.

Selvom man på internettet kan være “ven” med et næsten ubegrænset antal mennesker, er ens opmærksomhed begrænset, og i praksis kan man ikke knytte sig tæt til mere end et par hundrede personer – hvad der svarer til antallet i en gammeldags landsby. Det er ikke mange. Så glæden ved medbestemmelse i et lokalt fællesskab dæmpes af den begrænsede rækkevidde af de beslutninger, som træffes.

Demokratiet er ramt af to modstridende krav. På den ene side effektivitet, som ofte kræver store enheder, og på den anden side nærhed, som kræver små. Mens verden integreres og bliver til et verdenssamfund, fastholder mennesker deres interesse for det nære og det lokale, så stordriftsfordele trives side om side med undtagelser, særregler og forbehold. Selv politiske ledere, som hævder, at de har blikket stift rettet mod, hvad der gavner alle, gribes tit i at tage særlige hensyn til familie og venner.

Moderne samfund stiller mange krav om loyalitet, og det kan ikke afgøres på forhånd, hvad der vejer tungest. Familie, gruppe, religion, arbejdsplads, kommune og nation indgår alle sammen i menneskers identitet som basis for en “vi-følelse”. Hvilket “vi” er det stærkeste? “Vi, familien”, eller “vi, danskere”? Sætter man familien højst, risikerer man at blive beskyldt for nepotisme.

På den anden side af kommunen begynder “vi-følelsen” at ebbe ud. “Vi, danskere” har mistet terræn i de seneste 50 år, og det er svært at appellere til en national patriotisme. Mere omfattende fællesskaber som “vi, europæere” eller “vi, mennesker” er tynde og uden stor kraft til at motivere. Få mennesker vil påtage sig afsavn for Europas skyld.

Ser man på de to kommunalreformer, som Danmark har haft i det seneste halve århundrede, går tendensen i retning af større enheder. Med Kommunalreformen 1970 blev antallet af kom-

muner reduceret fra cirka 1.300 til 275. Med Strukturreformen 2005 blev kommuner igen sammenlagt, så antallet blev reduceret til 98, mens de 14 amter blev erstattet med fem regioner.

Selvom Danmark er et af de mest demokratiske samfund i verden, møder man beklagelser om demokratisk underskud og krav om "reelt demokrati". Men et Danmark med fem millioner indbyggere og et EU med 400 millioner indbyggere kan ikke have reelt demokrati, hvis man dermed mener, at hver enkelt borger skal have personlig indflydelse.

De tekniske problemer, som er forbundet med at styre Danmark eller integrere EU, gør det til et åbent spørgsmål, om det mest direkte levn fra det nære demokrati, folkeafstemningen, er en egnet metode til at træffe beslutninger. Befolkningen kan stemme om partier, personer og problemer, som kræver et ja eller nej – for eksempel om Danmark skal, eller ikke skal, afgive suveræniteten til EU. Men konsekvenserne af en sådan beslutning kan befolkningen ikke overskue. Ikke engang politikere magter at sætte sig ind i de tekniske, juridiske og administrative problemstillinger, som Danmark eller EU rejser. Politikere skal formidle mellem *befolkningen*, som ser på det nære, *embedsmænd*, som ser på det tekniske, *massemedier*, som er kritiske og stærkt optaget af, hvad der går galt, og *andre politikere*, som også går efter magten.

Hvad bliver der af demokratiet, hvis befolkningens størrelse og erfaring forhindrer den i at deltage i politik på en kvalificeret måde? Erstatte den saglige diskussion, som kræver tid og indsigt, med enkle slagord, som kræver gentagelse og følelse? Og hvordan kan man have tillid til folkevalgte, som man ikke kender fra sin hverdag, og som vejer deres ord på en professionel guldvægt, så strategi bliver vigtigere end overbevisning?

Der er mange grunde til forbehold. Men demokratiet vinder alligevel, fordi det har tre mægtige fordele. For det første lader det alle sider

af et problem komme frem, for det andet tvinges politiske magthavere til at være opmærksomme på, hvad der rører sig i befolkningen, og for det tredje kan magthavere afskediges uden videre.

3. Globalt demokrati

Den westfalske fred i 1648 gjorde statssamfundet til den politiske enhed i Europa. Den statsdannelse, som her fik sit blå stempel, var den første store bevægelse frem mod en global integration, når man ser bort fra militære erobringer. Lokale egnsdele – Vendsyssel, Sjælland, Sønderjylland – var i en århundredlang proces blevet samlet under én hat, og mange af dem mistede gradvis deres ønske om selvstændighed.

Europa blev en verdensdel af stater. I 1800-tallet blev disse stater til nationer, hvor den politiske integration blev fulgt op af en kulturel integration. Forvandlingen til nation skete på flere måder. Nogle gange, for eksempel i Frankrig, var der først en stat og så en nation. Andre gange, for eksempel i Italien og Tyskland, var der først en nation med fælles sprog og så en stat. Fra midten af 1800-tallet udviklede nationerne sig til demokratiske nationer, og efter den anden verdenskrig udviklede de sig videre til velfærdssamfund.

Ønsket om national selvbestemmelse er ikke stoppet. Mange stater er ramme for flere nationer, forstået som kulturelle fællesskaber, og mange af disse fællesskaber slås for at blive selvstændige. Det tidligere Jugoslavien er opdelt i flere nationer, og i Baskerlandet og Skotland kæmper stærke kræfter for løsrivelse.

Den demokratiske nation har for tiden global succes. Mens FN i 1945 havde cirka 50 medlemmer, er der nu cirka 200. Men er vi hermed nået til vejs ende? Går tendensen mod stadigt flere nationer, eller er der en modtendens til, at nationer slutter sig sammen i alliancer og føderationer? Globalisering er udtryk for, at verden integreres stadigt tættere – økonomisk, politisk og juridisk.

FN's Generalforsamling i New York.

Men selvom man kan tale om et “verdenssamfund”, modsvarer det ikke af en “verdensstat”.

Mellem den enkelte nation og verdenssamfundet er der mellemtrin. Ligesom USA i 1800-tallet blev gjort til forbillede for det europæiske demokrati, er der også kræfter, som for tiden arbejder for et Europas Forenede Stater eller – mindre ambitiøst – for en europæisk føderation, et forbund af selvstændige stater. Ser man nationen som en svækket størrelse, presset nedefra af krav om lokalt selvstyre og ovenfra af globale markeder, alliancer og traktater, er tanken om et samlet Europa tilløkkende. Et Europa med én stemme vil være en stærk stemme i verdenssamfundet.

Demokrati og nation er for øjeblikket tæt forbundet, fordi et folkestyre bygger på ideen om et folk, uanset at “folket” i praksis er inhomogent. Nationen leverer en kollektiv ramme om den per-

sonlige identitet, og selvom det nationale fællesskab er svækket, er nationen stadig det sted, man har hjemme i kraft af sprog, kultur, borgerskab og familie. Men kan det nationale demokrati ikke suppleres med et europæisk demokrati og senere et verdensdemokrati, så man får demokrati i mange etager – fra kommune over nation og føderation og frem til hele kloden?

For tiden har tanken om et europæisk demokrati ikke folkelig opbakning. Mange oplever EU's institutioner som fjerne og bureaukratiske, og manglen på et fælles sprog gør det vanskeligt at skabe en europæisk offentlighed. Både i store og små lande er der modstand mod et samlet Europa, hvor hver nation altid vil være i mindretal. Selvom ideen om national suverænitet ikke er mange hundrede år gammel, er den ikke let at opgive. Europa har ikke en stærk identitet og modtager ikke stærk loyalitet.

Så mens verden integreres af frie markeder, traktater, samarbejde og turisme, er det europæiske demokrati og verdensdemokratiet en tanke for fremtiden, hvad enten man ser det stadig mere omfattende demokrati som et lokkende eller et skræmmende fremtidsbillede.

4. Det præsentative demokrati

Demokratiets store fordel – mente filosofen **John Stuart Mill** (1806-1873) – er, at alle interesser kommer til orde. Enhver gruppe i befolkningen kan vælge den “bedste blandt ligemænd” og sende ham eller hende på tinge for at repræsentere gruppen. Sammen med andre repræsentanter kan de så diskutere sig frem til, hvad der gavner hele samfundet.

Denne idé om det repræsentative folkestyre hviler på nogle forudsætninger. Først, at befolkningen aktivt følger med i samfundets udvikling. Dernæst, at de forskellige grupper afklarer, hvordan de på én gang kan gavne deres egne interesser og samtidig bidrage til et bedre samfund. Og

endelig, at hver gruppe ud af deres midte finder den bedst egnede person til at varetage deres interesser.

Man kan spørge, om det repræsentative demokrati i sin stærke form har været andet end en nyttig illusion – et brækjern til at nedbryde den forældede enevælde. Man kan spørge, om den saglige demokratiske diskussion nogensinde har været andet end en smuk drøm – et dække over kold-sindige forsøg på at gennemtrumfe egne interesser. Disse spørgsmål er dog ikke fatale. Selvom demokratiet ikke er perfekt, kan det godt være bedre end sine alternativer.

Til de gamle spørgsmål kommer et nyt: Hvad betyder de moderne massemedier, især tv, for demokratiet? Vi skal her se på to træk ved forholdet mellem demokrati og massemedier.

På den ene side betyder massemedier en dramatisk udvidelse af demokratiet. Alle kan, fra øjeblik til øjeblik, orientere sig om nær og fjern. Ikke blot,

hvad der foregår lokalt, men hvad der foregår i hele landet og i andre lande. Og når politikere optræder i nyheder og stiller op til interviews, får man en fornemmelse af at kende dem langt bedre, end hvis man så dem direkte en gang om året – hvis overhovedet. Massemedier kan stille borende spørgsmål på vælgernes vegne, og de kan levere et effektivt forsvar for frihedsrettigheder. Gennem sine massemedier kommer et samfund dagligt til sig selv. Massemedier er ikke demokratiets fjende, men dets bedste ven og garant.

På den anden side har alle disse ting en pris. Politikere optræder ikke på tæt hold, men på fjernsyn, så vælgerne ikke kan teste deres troværdighed gennem direkte kontakt. En professionel politiker må være nær ved parlamentet og behøver ikke at have lokal tilknytning. Omvendt kan en lokal partiforening være tilfreds med at få en kendt politiker – kendt fra tv – som sin kandidat. Det stil-

USA's tidligere præsident Bill Clinton under en valgkamp i 1992.

ler politikere over for en udfordring: At overbevise mennesker, som de ikke kender personligt, men kun gennem opinionsundersøgelser og fokusgrupper. Hermed kommer *retorikken* i centrum, kunsten at forføre et publikum. En politiker må virke overbevisende på tv, gerne med magisk gennemslagskraft.

I stedet for at politikere *repræsenterer* den gruppe, de selv tilhører, ender de med at *præsentere* sig over for en befolkning, de ikke kender personligt. På godt og ondt bliver tv den vigtigste demokratiske kamplads. Politikere bliver professionelle, og i jagten på flertallet forholder de sig

teknisk til, dels hvad befolkningen ønsker, dels hvordan de kan påvirke befolkningens ønsker. Det, som teologen **Hal Koch** (1904-1963) kaldte for den “demokratiske samtale” mellem vælgere og valgte, erstattes af strategisk kommunikation, styret af spindoktorer, som ikke har politiske synspunkter, men er eksperter i metoder til at påvirke vælgerne. Det bliver fristende for politikere at opgive deres faste ideologiske standpunkt, deres sag, og i stedet fleksibelt tilpasse sig de herskende stemninger. Alt arvesølv kommer på udsalg.

Selvom det stadig er befolkningen, som vælger Folketingets medlemmer, har demokratiet mistet

Finansminister Poul Møller sminkes før en tv-duel med Mogens Glistrup i 1971.

---

sin uskyld og noget af sin gamle sjæl. Afstanden mellem de demokratiske idealer og den demokratiske realitet er så markant, at den er ophørt med at være et problem. En politisk ukyndig befolkning orienterer sig i massemedierne og er tilskuere til spektakulære tv-shows, hvor politikere som sports- eller rockstjerner kæmper om sejr i nøje iscenesatte dueller. Kun toppolitikere er synlige og kan sælge billetter. Resultatet kan blive et *præsenterativt folkestyre*, hvor “demokrati” ikke betyder “folkets styre”, men “styring af folket”.

OLE THYSSEN

Kanonoversigt

- 1 Demokratiets rødder (ca. 500 f.Kr.)
- 2 Lighedstanken (ca. 500 e.Kr.)
- 3 Magna Carta (1215) og Bill of Rights (1689)
- 4 Jyske Lov (1241) og Erik Klippings håndfæstning (1282)
- 5 Reformationen
- 6 Den westfalske fred (1648)
- 7 Baruch Spinoza (1632-1677)
- 8 John Locke (1632-1704)
- 9 Oplysningstiden (1700-tallet)
- 10 Charles de Montesquieu (1689-1755)
- 11 Jean-Jacques Rousseau (1712-1778)
- 12 Den amerikanske forfatning (1775-1789)
- 13 Statsborgerskab og medborgerskab
- 14 Trykkefrihed og samfundsdebat (1770-1799)
- 15 Den franske revolution (1789-1799)
- 16 N.F.S. Grundtvig (1783-1872)
- 17 Rådgivende stænderforsamlinger (1834-1848)
- 18 Alexis de Tocqueville (1805-1859)
- 19 John Stuart Mill (1806-1873)
- 20 Grundloven (fra 1849)
- 21 Den nationalliberale bevægelse
- 22 Bonde- og højskolebevægelsen
- 23 Arbejderbevægelsen
- 24 Den kulturradikale bevægelse
- 25 Kvindebevægelsen
- 26 Systemskiftet (1901)
- 27 Kanslergadeforliget (1933)
- 28 Demokrati mod totalitarisme i mellemkrigstiden
- 29 Demokrati under anden verdenskrig
- 30 Hal Koch (1904-1963) og Alf Ross (1899-1979)
- 31 Europarådet og Den Europæiske Menneskerettighedskonvention (fra 1949)
- 32 Folkeafstemningen om EF (1972)
- 33 Salman Rushdie-sagen (fra 1988)
- 34 Murens fald (1989)
- 35 Europatraktaterne

Kommissorium

Kommissorium for udvalget til udarbejdelse af en demokratikanon

Regeringen finder det væsentligt at styrke kendskabet til de principper om frihed og folkestyre, som det danske samfund bygger på.

Der nedsættes derfor et udvalg, som skal udpege de centrale begivenheder, filosofiske strømninger og politiske tekster, som har bidraget til debatten om og påvirket udviklingen af frihedsrettighederne og folkestyret i Danmark. I denne samling bør inddrages såvel udenlandske som danske og såvel historiske som mere nutidige bidrag.

Resultatet af udvalgets arbejde præsenteres i en demokratikanon bestående af de begivenheder, tænkere og tekster, som i særlig grad har præget synet på det enkelte menneskes frihedsrettigheder, samfundets sammenhængskraft og udviklingen af det danske demokrati.

En demokratikanon kan bidrage til en løbende og levende debat om frihed og folkestyre ved at give nogle pejlemærker og ved at pege på nogle væsentlige retninger og milepæle i udviklingen af demokrati og frihedsrettigheder.

Udvalget skal komme med forslag til, hvordan demokratikanonen kan præsenteres og formidles i tekst, film, internet m.v., herunder til brug for undervisningen i folkeskolen, ungdomsuddannelserne m.v.

Udvalget består af 9 medlemmer, der udpeges af regeringen. Sekretariatet for udvalget forankres i Undervisningsministeriet med deltagelse fra Undervisningsministeriet, Justitsministeriet, Udenrigsministeriet, Kulturministeriet og Statsministeriet.

Arbejdet afsluttes i januar 2008 med offentliggørelse af demokratikanonen.

Liste over illustrationer

- 4: Keld Navntoft / Scanpix
- 9: Patrick Hertzog / Scanpix
- 11: Toms Kalnins / Scanpix
- 14: Efter maleri af Philipp von Foltz (1805-1877) / Scanpix
- 16: Ditte Valente / Scanpix
- 18: Efter maleri af Chappel / Scanpix
- 21: Gengivet efter Allan Christensen *Demokratiets kulturer*, Columbus 1993:41
- 22: Maleri / Scanpix
- 23: Stik / Scanpix
- 25: Maleri af Gerard Ter Borch (1617-1681), The National Gallery, London / Scanpix
- 26: Stik / Scanpix
- 28: Efter maleri af Sir Godfrey Kneller (1646-1723) / Scanpix
- 30: Maleri / Scanpix
- 31: Stik af Hubert. Gengivet efter Gösta Vestlund *Folkuppfostran, folkupplysning, folkbildning*, Utbildningsförlaget Brevskolan 1996:36
- 32: Alfredo Dagli Orti, foto / Scanpix
- 34: Gianni Dagli Orti, foto / Scanpix
- 36: Efter akvarel af Jean Leon Gerome Ferris, Library of Congress / Scanpix
- 37: Todd Gipstein, foto / Scanpix
- 38: Hans Ole Madsen, foto / Scanpix
- 39: Indfødsretten (1780), figurgruppe af Jacob Schmidt (1764-1807) fra Den kongelige Porcelænsfabrik / Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot
- 40: Kobberstik af Joseph Wagner (1706-1780) / Scanpix
- 42: Kobberstik (1790) / Bibliothèque Nationale de France (øverst), maleri / Scanpix (nederst)
- 43: Bibliothèque Nationale de France
- 44: Maleri (1847/48) af Carl Christian Constantin Hansen (1804-1880) / Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot
- 45: Tegning (1843) af Johan Thomas Lundbye (1818-1848) / Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot
- 46: Tegning / Scanpix
- 47: Efter Maleri af Jean Baptiste Isabey (1767-1855) / Scanpix
- 48: Maleri (1850) af Théodore Chassériau (1819-56) / Scanpix
- 50: Maleri / Scanpix
- 52: Svend Åge Mortensen, foto / Scanpix
- 54: Foto / Scanpix
- 55: Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot
- 56: Billede fra: www.fynshistorie.dk
- 57: Maleri (1902) af Erik Ludvig Henningsen (1855-1930) / Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot
- 58: *En agitator*, maleri (1899) af Erik Ludvig Henningsen (1855-1930) / Arbejdermuseet

-
- 60: Maleri (1902) af Peter Severin Krøyer (1851- 1909)/Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot
- 61: Foto/Scanpix
- 63: Fotos/ Scanpix
- 64: Maleri (1895) af August Andreas Jerndorff (1846-1906), Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot
- 65: Foto/Scanpix
- 66: Tegning af Jensenius fra *Blæksprutten*/ Scanpix
- 67: Foto/Scanpix
- 68: Foto/Scanpix
- 69: Foto/Scanpix
- 70: Foto/Scanpix
- 71: Foto/Scanpix
- 72: Geert Bardrum, foto/ Scanpix
- 73: Foto/Scanpix
- 74: Foto/Keystone/ Scanpix
- 75: Muriel Dovic, foto (øverst), John Edward Linden, foto (nederst)/ Scanpix
- 76: Allan Moe, foto/ Scanpix
- 77: Mogens Ladegaard, foto/ Scanpix
- 78: Chris Pizzello, foto/ Scanpix
- 79: Arif Ali, foto/ Scanpix
- 80: Bernard Bisson, foto/ Scanpix
- 81: Robert Maass, Scanpix
- 82: Foto/Scanpix
- 85: Heine Pedersen, foto/ Scanpix
- 88: NASA, foto/ Scanpix
- 91: Claus Fisker, foto/ Scanpix
- 92: Brooks Kraft, foto/ Scanpix
- 93: Mike Nelson, foto/ Scanpix
- 94: Jan Jørgensen, foto/ Scanpix

Demokratikanon

Forfattere: Udvalget til udarbejdelse af en demokratikanon

Redaktion: Sekretariatet for Udvalget til udarbejdelse af en demokratikanon har været forankret i Undervisningsministeriet med deltagelse fra Undervisningsministeriet, Justitsministeriet, Udenrigsministeriet, Kulturministeriet og Statsministeriet
Produktion: Werner Hedegaard, Undervisningsministeriet

Grafisk tilrettelægger: Ole Schwander Kommunikation

Illustrationer: Se liste over illustrationer side 98

Fotos på omslagets forside: NASA/Scanpix, Keld Navntoft/Scanpix og Svend Åge Mortensen/Scanpix

Omslag: Ole Schwander Kommunikation

1. udgave, 1. oplag, marts 2008: 25.000 stk.

ISBN 978-87-603-2682-0

ISBN (WWW) 978-87-603-2683-7

Internetadresse: pub.uvm.dk/2008/demokratikanon

Udgivet af Undervisningsministeriet, 2008

Bestilles (UVM 978-87-603-2682-0) hos:

NBC Ekspedition

Tlf.: 56 36 40 40

Fax: 56 36 40 39

E-post: ekspedition@nbcas.dk

Telefontid: Mandag-torsdag 9.30-16.00, fredag 9.30-15.00

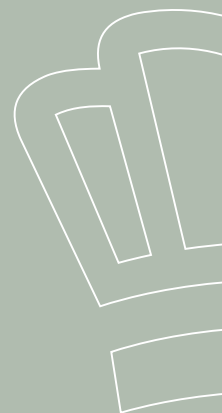
eller hos boghandlere

Tryk: Scanprint A/S

Trykt med vegetabiliske trykfarver på miljøpapir

Printed in Denmark 2008

Eventuelle henvendelser af indholdsmæssig karakter rettes til Kommunikationsenheden i Undervisningsministeriet, tlf. 33 92 50 57 eller e-mail: pub@uvm.dk

Den 31. maj 2007 nedsatte regeringen et udvalg, der fik til opgave at udarbejde en demokratikanon. Demokratikanon indeholder udvalgets bud på centrale begivenheder, filosofiske strømninger og politiske tekster, der har haft betydning for udviklingen af det danske folkestyre. Udvalget har udpeget 35 kanonpunkter som vigtige markører i demokratiets lange udviklingshistorie.

Demokratikanon er tænkt som inspiration til debat om og forståelse af forudsætningerne for det moderne demokrati i Danmark.